POŠTARINA PLAĆENA U GOTOVOM

HR

HRVATSKA REVIJA

9

MCMXXXII

Za godinu 1931 izdala je „Matica Hrvatska“ kao redovno izdanje ovih sedam knjiga:

1 **Artur Gavazzi:** Sjeverna Evropa, Švedska, Finska, Kuola i Svalbard. I. knjiga Zemljopisa Evrope, što ga izrađuju FILIP LUKAS i dr. ARTUR GAVAZZI. Ilustrirano.

2 **August Šenoa:** Seljačka buna, prigodom 50-godišnjice smrti, sa ilustracijama Vl. Kirina.

3 **Wladislaw St. Reymont:** Seljaci, II. Zima, preveo Julije Benešić.

4 **Šemsudin Sarajlić:** Iz bosanske romantike, novele.

5 **Marko Perojević:** Petar Kružić, kapetan i knez grada Klisa, s ilustracijama.

6 **Alija Nametak:** Bajram žrtava, novele.

7 **Hrvatsko kolo XII,** s ilustracijama.

Cijena cijelom izdanju za članove prinosnike Dinara 170·—, za članove zakladnike po starom Din. 140·—, po novom Din. 40·— Pobliže u popisu knjiga.

Za godinu 1931 izdala je „Matica Hrvatska“ kao izvanredna izdanja ove knjige:

1 **Mihovil Mandić:** Vezirski grad Travnik nekoć i sada, s ilustracijama, član. Din. 30·—, knjiž. 40·—

2 **Safvetbeg Bašagić:** Znameniti Hrvati Bosanci i Hercegovci u turskoj carevini, član. Din. 30·—, knjiž. 40·—.

3 **Pecija Petrović:** Priče, član. Din. 30·—, knjiž. Din. 40·—.

HRVATSKA REVIJA

UREDNIK: DR. BLAŽ JURIŠIĆ
UMJETNIČKI UREĐUJE: VLADIMIR KIRIN

SADRŽAJ 9. BROJA

STELÈ FR. DR., SLIKARSTVO KOD SLOVENACA 537
FELDMAN MIROSLAV, TRI PJESME 544
LOVRIĆ BOŽO, VLASTA 546
SIMEON RIKARD, ROMANCA 553
VLAISAVLJEVIĆ VLADO, PREDVEČERJE U TOUNJU 554
ŠIMIĆ STANISLAV, POJAVE SOCIJALNE POEZIJE 555
MOSTIĆ STJEPAN, SLIČICA 570
LOZOVINA VINKO DR., BOTIĆEVA »BIJEDNA MARA« I NJEZIN TALIJANSKI UZOR 571

FEUILLETON

LIVADIĆ B., JOZA IVAKIĆ 585
BOGDANOV V., M. KRLEŽA: »POVRATAK FILIPA LATINOVIĆA« 586
DEVČIĆ STJEPAN, REYMONTOVI »SELJACI« 592
SIMIĆ NOVAK, PANTELEJMON ROMANOV: DRUG KISLJAKOV ILI TRI PARA SVILENIH ČARAPA 594
Š. S., ANTE DEAN: GRADSKA GODINA 595
JURČIĆ VLADIMIR, ANTE CETINEO: ZA SUNCEM 596
—C, MEDICINSKA BIBLIOTEKA 598
KORNER J., O PJESMAMA FRANCETA VODNIKA 600
—U, NAPOMENA UZ STUDIJU G. LOZOVINE 600

SLIKE

GROHAR I., RAD NA POLJU (UMJ. PRILOG) 536—537
JAMA MATIJA, KRAVE 584—585
JAKAC BOŽIDAR, NOVO MESTO 584—585
JAKOPIĆ R., RAD (UMJ. PRILOG) 536—537
KRALJ FRANCE, JUGOZAPADNI DIO LJUBLJANE 552—553; CRTEŽ 569
KRALJ TONE, PORTRET ŽENE 552—553; ILUSTRACIJA GOETHEOVA »FAUSTA« 556—557
PERUŠEK H. G. — PRUSHEK, PROLJEĆE U SLOVENIJI 564—565
PILON VENO, KRAJOLIK 564—565
STERNEN M., KOD ČITANJA 568—569
STIPLOVŠEK FRANJO, PORTRET 568—569
TRATNIK FR., PRAMAJKA 556—557

CIJENE ZA PRETPLATU:

NA GODINU D 200, NA PO GODINE D 100, NA ČETVRT GODINE D 50.
ZA ČLANOVE MATICE HRVATSKE I ĐAKE NA GODINU D 180 I RAZMJERNO.
ADMINISTRACIJA: ZAGREB, MATIČINA ULICA 2. TELEFON 33-82
CIJENA JE OVOME BROJU DIN 20·—

„HRVATSKA REVIJA" IZLAZI POMOĆU MATICE HRVATSKE. — VLASNIK, IZDAVAČ I ODGOVORNI UREDNIK: DR. BLAŽ JURIŠIĆ, ZAGREB, JUKIĆEVA UL. 36. — TISAK ZAKLADE TISKARE „NARODNIH NOVINA" FRANKOPANSKA UL. 26. — ZA TISKARU ODGOVARA: VLADIMIR KIRIN, DEŽELIĆEVA UL. 2.

UREDNIŠTVO JE PRIMILO OVE KNJIGE:

Matl J., Ksaver Šandor Gjalski. Sonderabdruck aus Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven (Breslau) VI, H. 1.

Sudarević Franjo, Ratne zgode i prigode. Izdanje kluba hrvatskih književnika i umjetnika, Osijek 1931. Cijena 10 Din.

Erenburg Ilja, Lule I. Izdanje Logos, Zagreb 1931. Cijena 10 Din.

Vanino Miroslav dr., Povijest filozofijske i teologijske nastave u Isusovačkoj akademiji u Zagrebu 1633 — 1773. Naklada Hrvatske bogoslovske akademije, Zagreb 1930.

Šilović Josip dr., Trgovina bijelim robljem. Izdanje piščevo. Zagreb 1932. Cijena 20 Din.

Glumac Đorđe, Sveti Sava. Dramska slika. Geca Kon, Beograd 1932.

Glumac Đorđe, Štrosmajer. Dramska slika. Geca Kon, Beograd 1932.

Glumac Đorđe, Jugoslavija. Dramska slika. Geca Kon, Beograd 1932.

Glumac Đorđe, Začarana šuma. Priče za djecu. Izdanje knjižare B. J. Dimitrijevića, Beograd 1932.

Ferrier Ad., Škola podobnosti. Preveo J. S. Jovanović. Geca Kon, Beograd 1932.

Smiljanić D. dr., Poreklo genija. Geca Kon, Beograd 1932.

Nedeljković Dušan dr., Rad, volja, radost. Ogled o etičkoj funkciji rada. Geca Kon, Beograd 1932.

Rubić Ivo dr., Nova Njemačka. Split 1931.

Nazor Vladimir, Heineove pjesme. Knjižara Vasić, Zagreb, 1932.

Dean Ante, Gradska godina. Zagreb 1932.

Sjenkjevič Henrik, Potop. Preveo s poljskog Lazar R. Knežević. Sv. 2. Srpska književna zadruga, Zabavnik 24. Beograd 1932.

Glas javnosti o Nolitu i o Nolitovim knjigama, Beograd 1932.

Kreševljaković Hamdija, Husein kapetan Gradaščević, Zmaj od Bosne. (Uz 100. godišnjicu njegova pokreta). Izdalo Hrvatsko kulturno društvo »Napredak«, Sarajevo 1931.

Tagor Rabindranat, Nacionalizam. S engleskog preveo dr. Miloš Đurić. Predgovor napisao dr. Dušan Stojanović. Geca Kon, Beograd 1932.

Milošević Momčilo, Jubilej. Geca Kon, Beograd 1932.

Chlapec Gjorgjević Julka dr., Jedno dopisivanje. Fragmenti romana. Geca Kon, Beograd 1932.

Cetineo Ante, Za suncem. Pjesme. Izdanje »Korablje«, Split 1932.

Zimmermann Stjepan dr., Duševni život. Znanstvena djela za opću naobrazbu Jugoslavenske akademije z. i u., knj. 9. Zagreb 1932.

TVORNICA PAPIRA

BRATJE PIATNIK

U RADEČAMA KRAJ ZIDANOG MOSTA

IZRAĐUJE:

FINI LISTOVNI I BEZDRVNI
PISAĆI PAPIR, BIJELI DOKUMENTNI I
DOKUMENTNI KONCEPT, RISAĆI PAPIR, PAPIR
ZA TRGOVAČKE KNJIGE, PISAĆI PAPIR,
FINI OVOJNI PAPIR I KARTON

R. JAKOPIĆ
Rad

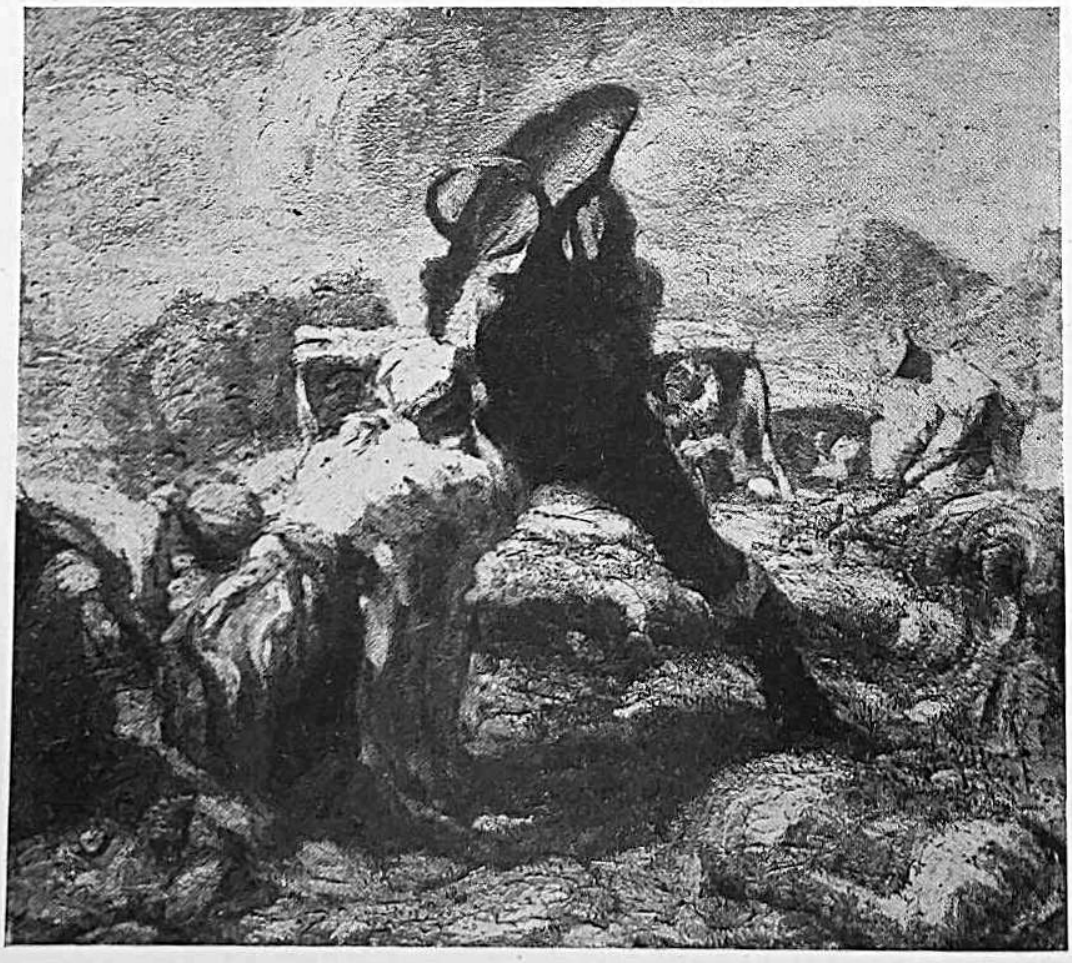

I. GROHAR
Rad na polju

HRVATSKA REVIJA
GODINA V BROJ 9 MCMXXXII

SLIKARSTVO KOD SLOVENACA

Od početka slovenskog protestantizma prošlo je cijelih 150 god. dok se je razvila nova kompaktna slikarska kultura. Protivureformatorska katolička restauracija crkvene umjetnosti odredila je slikarstvu sasvim podređenu ulogu. Stijene crkava su se većinom samo još dekorirale, solidna fresko tehnika se zaboravila, a na oltarima nekadašnje slike zamijenjene su dekorativnom i figuralnom plastikom. Razvijaju se pomalo, zaista, necrkvene vrste slikarstva kao portret i žanr, ali cijelo 17. stolj. ipak ostaje doba, u kojem je slikarstvo u Sloveniji većinom u tuđim rukama, bilo putujućih holandskih obrtnika bilo Talijanaca. Mnogo se slika importira. Među najboljima su jedan Palma giovine u biskupskom dvorcu u Ljubljani i posebice Tintorettov sv. Nikola u župnoj crkvi u Novom Mestu. Važnija grupa slikara sakupila se na početku XVII. stolj. oko protivureformatora ljubljanskog biskupa Tomaža Hrena (Chrön); od većeg značenja je među njima austrijski Nijemac Matija Plainer. Najznatniji slikarski spomenik za cijelo stoljeće između protestantizma i zrelog baroka predstavlja veliki slikani tavan u staroj grofiji u Celju iz poč. 17. stolj. On se sastoji od 11 slika, kojih glavna prikazuje perspektivnu iluziju pogleda na arhitekturu, ostale pak 4 giganta, 4 godišnja doba po Bassanu i dvije antičke bitke po Tempesti. Izradio ga je neki majstor iz gornje Italije. Simptomatičan je taj tavan za smjer tadašnjeg umjetničkog interesa po svojoj ikonografskoj sadržini. Ovu simptomatičnost potvrđuje također fakat, da nam je baš za svoje vrijeme tipična grafička zbirka Valvasorova, koja se nalazi u sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu, pružila mogućnost njegova ikonografskog tumačenja. Upravo uz kulturni i književni rad Valvasora, koji je historiograf i topograf, veže se i najvažniji pojav 17. vijeka u slikarskom području u Sloveniji, grafički rad radionice na Vagenspergu. Kroz 20 godina sakupljao je Valvasor na svome gradu Vagenspergu bakroresce, crtače i slikare Nijemce (A. Trost i dr.), Holandeže (Almanach, moguće i Justus van der Nypoort) i Slovence (J. Koch, B. Ramschüssl); među njima bio je i Hrvat Pavao Ritter-Vitezović. Izrađivali su slike gradova, samostana, i dvorova, diplome i ilustracije za

različite prigode i publikacije. Glavna se njihova djela nalaze u velikim topografskim radovima Valvasora o Koruškoj i naročito o Kranjskoj.

Rad majstora Valvasorova kruga još uvijek je posljedica utjecaja sjevernih, osobito njemačkih kulturnih težnja. Ali međutim spremala se je cijela jedna generacija, školovana prema jezuitskom programu u Italiji. Time se je dotada u Sloveniji skoro jedini mjerodavni sjeverni umjetnički smjer postepeno zamjenjivao talijanskim te je cijela umjetnička kultura dobila novu bazu, koja odgovara onoj fazi baroknog stila, koja je od kraja 17. stolj. dalje u 18. stolj. stvorila u južnoj Njemačkoj i u Austriji posebnu umjetničku kulturu u crkvenom i profanom području. Godina Valvasorove smrti 1693. znači ujedno i početak ere nove barokne umjetnosti u Sloveniji. Te je naime godine osnovana od inteligenata odgojenih u Italiji, po uzoru sličnih talijanskih institucija, Academia operosorum u Ljubljani, koja predstavlja kolijevku nove umjetnosti u Sloveniji. Više propagandističkog nego praktičkog značenja je škola crtanja, uređena od akademije. Važnije je bilo što su pojedini članovi akademije, kao Talničer i drugi, živo učestvovali u provođenju umjetničkog programa onoga vremena. Time su oni postali inicijatori drugoga rascvjeta slovenskoga slikarstva. Kako u arhitekturi i plastici, tako su i u slikarstvu bili Talijani uzori ili i direktni potjecatelji. Ali samo na početku. Odmah iza njih javlja se u duhu novih ideala školovani broj domaćih sila i preuzima izvođenje novih zadaća. U dva pravca izbija sada prije svega tendecija slovenskog slikarstva: u stijenskom slikarstvu u smjeru takozvanog iluzionizma, i u oltarnom slikarstvu na platnu uljenim bojama.

Prvi smjer počinje od utjecaja, tada općenito važnih, bolonjskog i rimskog iluzionizma Pietra da Cortone, Pozza i drugih. U najvećoj, iluzionističkim freskama urešenoj dovarni dvorca u Brežicama nailazimo u Sloveniji na direktan utjecaj uresa velike dvorane u Palazzo Barberini u Rimu, koju je slikao Pietro da Cortona. U crkvenom iluzionizmu, prvi važniji rad ove vrste u novoj stolnoj crkvi u Ljubljani izvršio je Giulio Quaglio iz gornje Italije. Najveći među slovenskim iluzionistima Franc Ilovšek (Jelovšek) radio je iz početka pod njegovim neposrednim utjecajem. Uz njega i iza njega nastaje cijela škola, koja radi u Kranjskoj, dok u susjednoj Štajerskoj rade slikari iz bečkog i gradačkog centra, kao Flurer u gradu Slovenska Bistrica, Laubmann u kapeli župne crkve u Slovenskoj Bistrici, Mölk u kapeli sv. Križa u stolnoj crkvi u Mariboru, Kracker u dvorani biskupske rezidencije u Gornjem Gradu, Vogl u zavjetnoj crkvi u Rušama i u kapelama župne crkve u Laškom itd. U pograničnoj zoni prema Hrvatskoj

rade i slikari hrvatskog pavlinskog smjera. Ova tradicija izumre tek sredinom 19. stolj., tako da je poznati austrijski umjetnički historičar Ilg mogao nazvati Slovenca Langusa posljednjim baroknim slikarom u Austriji.

Dok je stilistička svrha ovih iluzionističkih slika u prvome redu pojačanje pompoznog utiska prostorije, njihova je sadržajna svrha u tendenciji stvaranja iluzije, da se ta prostorija otvara u visinu i tim se otvorom komunicira s nadrealnim svijetom, gdje je apoteoza svetaca.

Smjer baroknog oltarskog slikarstva počinje od tradicionalne oltarne slike, koja dobiva sada temperamentniji oblik time, da mjesto prijašnjih mirnih likova svetaca dolaze likovi u najvećoj vanjskoj i unutrašnjoj uzbuđenosti. Ova se uzbuđenost izražava i u kretnjama, i u kompozicijama, a osobito u predstavljanju vizionarnih događaja i dramatičkih martirija, kod kojih svetac u svojoj patnji izražava raskošnu sreću spajanja s Bogom. Dok je najslavnija između slovenskih oltarnih slika, Reinwaldova smrt sv. Franje Ksavera u njegovoj crkvi kod Gornjeg Grada u Štajerskoj, još na granici starijeg i novog baroknog stila, javlja se od dvadesetih godina 18. stolj. dalje u Sloveniji vrsta slikara, koji slikaju suvremene ovakve martirije i vizije. To su prije svega naturalizirani Lotrinžanin Valentin Metzinger i domaći majstori Jelovšek, Bergant i Cebej. Osim ovoga zadnjeg, koji je podrijetlom iz Vipavske doline, te je osim Kranjske radio i u svojoj užoj domovini, ostala trojica mnogo rade i za Hrvatsku. Ovi isti majstori rade i u portretu (Metzinger, Kracker i Bergant) i žanru (prvi slovenski žanr dao je sa dva karakteristična ljubljanska tipa Bergant), pa i u historijskom slikanju (Metzinger u gradu Križu). U Štajerskoj su glavni predstavnici ovoga smjera Weissenkircher, otac i sin Strauss, Jandl, Rannacher i dr.

Kad su do, od prilike, 70-tih godina 18. stolj. ovi veliki majstori jedan za drugim pomrli, interes za ovo slikarstvo još nije prestao, i tako se dogodilo, da su pozvali u Ljubljanu uvaženoga austrijskog majstora ovog stila J. M. Kremser-Schmidta, koji je izradio za Kranjsku i za Štajersku mnogo slika, među kojima su najbolji njegovi radovi. Prije svega ističu se njegove stijenske slike u kapelici Virantove kuće u Ljubljani, te serije njegovih slika u crkvama u Velesovu i u Gornjem Gradu.

Od ovoga drugog razvitka slikarske umjetnosti u Sloveniji dalje crkvena produkcija prestaje biti prva i jedina. Dva smjera idu od ovog doba do danas kroz slovensku slikarsku produkciju: prvi je crkveni, koji već od početka živi od barokne tradicije, i drugi profani, koji po umjetničkoj kvaliteti većinom nadmašuje onaj prvi smjer, te od početka 19. stolj. dalje preuzima na sebe ulogu nosioca razvitka i stvarača budućnosti slovenskog slikarstva.

Crkveni smjer, koji je već u barokno doba u ikonografskom pogledu eklektičan, poslije velikih majstora produžuje tradiciju baroknog slikarstva. Utjecaj slikarstva Metzingerova osjeća se kod Potočnika i kod radova veoma popularne slikarske familije Layer u Kranju. Njega zamjenjuje na kraju 18. stolj., baš u Layerovoj radionici, Kremser-Schmid. Eksploatacija njegovih slika značajna je za ovu radionicu sve do njezinih posljednjih epigona obrtnika u sredini 19. stolj. Međutim sazrijeva nova generacija crkvenih slikara, koja polazi od slikara romantičara, osobito pak od nazarenaca. Njezin je najveći predstavnik Janez Wolf, koji ima veće značenje i kao prvi učitelj nekojih kasnijih vrlo uglednih slovenskih slikara. Njegovi epigoni obrtni slikari izumiru tek poslije rata. Iz Wolfove su škole izišli, premda kasnije, učenici različnih akademija, braća Janez i Jurij Šubic, kojih slike predstavljaju, bez sumnje, najbolje što je slovensko slikarstvo postiglo u 19. vijeku u crkvenoj domeni. Tek poslije rata stane se razvijati ponovno ambiciozno crkveno slikarstvo, posebice u radovima gospođe Helene Vurnik, koja je osim toga talentirana dekorativna slikarica, i Antuna Kralja.

Profani smjer počinje osobito s intimnim portretom građanskog milieua. Prvi njegovi majstori na početku 19. stolj. jesu Nijemac Herrlein i Potočnik, najveći pak njegov predstavnik je gorički Slovenac J. Tominc. Slikar velikih klasicističkih kompozicija je u Beču vrlo uvaženi isto tako gorički Slovenac Fr. Cavcig. U istom žanru kao Tominc u okviru takozvanog biedermaierskog shvaćanja radi Matevž Langus, koji je svoje najbolje radove dao baš u portretu. U sredini 19. stolj. vrlo je uvažen također i u Zagrebu dobro poznati Miha Stroj.

Uz portret pojavljuje se pomalo u vezi s razvitkom interesa za prirodne ljepote i turizam slikanje predjela. Na kraju 18. stolj. vrlo omiljena braća Janša radila su u Beču. Glavni predstavnici ove slikarske vrste kod kuće jesu Karinger, koruški Slovenac M. Pernhart, koji je poznat po svojim opsežnim panoramskim slikama iz alpskog svijeta, i Ivan Frankè.

U vezi s općenitim razvitkom nacionalne misli kod Slovenaca zbiva se međutim bitna promjena i u pogledu umjetnosti i umjetnika kao ličnosti i njegove veze s narodom i njegovim životom. Ova se je promjena dugo spremala u slovenskoj historiji. Za njezina prethodnika možemo smatrati nesumnjivi pokrajinski patriotizam, koji je na pr. razvijen kod Valvasora i sačinjava važan motiv za njegov kulturni rad, kao i kod članova akademije i naših baroknih umjetnika. Situacija se na korist razvitka slovenske nacionalne svijesti promijenila osobito po francuskoj revoluciji i u važno doba napoleonskih Ilirskih provincija. Slikar Langus živi već u uskim vezama s narodnim budiocima svoga doba, a od

Wolfa dalje slovenska se umjetnička generacija sve uže spaja s cjelokupnim kulturnim životom naroda.

S već spomenutim Wolfom počinje doba suvremenog slovenskog slikarstva. On sam direktno ne surađuje u njegovu stvaranju, već samo indirektno kao prvi učitelj njegovih prvih predstavnika. Najveći između njegovih nekadašnjih đaka jesu braća Janez i Jurij Šubic, obojica slikari evropskog formata, koji rade na dekorativnim i samostalnim radovima u Parizu, Ateni (Schliemannova palača), Pragu i Kaiserslauternu. Njihovih profanih slika, osim dekoracija u Narodnom muzeju u Ljubljani, vrlo se malo nalazi u njihovoj domovini. Pod utjecajem francuskih slikara Jurij je prešao već i ka samostalnom slikanju realističkog smjera (»Pred lovom« u ljubljanskom Nar. muzeju). Interesantan predstavnik ovog smjera je Petkovšek. Ali tek oko Antuna Ažbea, koji je radio u Münchenu i izdržavao tamo vrlo dobro posjećenu privatnu slikarsku školu, sakupila se cijela jedna generacija slovenskih mladih slikara krajem 19. vijeka. Kao stariji drug surađivao je s njima i Ferdo Vesel i dosad najbolja slovenska slikarica Ivana Kobilca, koja je dulje vrijeme radila i u Sarajevu. Generaciju, koja se sakupila oko Ažbea, premda njega nije moguće nazvati ni njihovim idejnim vođom ni isključivim ili barem glavnim nastavnikom, sačinjavaju u prvome redu Rihard Jakopič, Matija Jama, Ivan Grohar i Matej Sternen. Oni su jezgra toga slikarstva, koje zovemo slovenskim impresionizmom. Njima je pripala također historijska uloga, da pretvore umjetnika u aktivan faktor nacionalne kulture, kojoj ne pripada samo njegov rad kao izražaj kolektivnih osjaćaja i estetskih potreba naroda, već cijela njegova ličnost sa svim svojim težnjama i izražajima. Posljedica takva shvaćanja umjetnikova poslanstva bila je ta, da su nastojali, premda u narodu nisu naišli odmah na potrebno shvaćanje, da si stvore mogućnost ma bilo samo skromne eksistencije kod kuće. Svijestan toga da samo organizirana propaganda nove umjetnosti i boljeg ukusa može dovesti novu umjetnost do pobjede, vođa te grupe, Rihard Jakopič, postavlja u Ljubljani prvi umjetnički paviljon, koji još i danas služi svojoj svrsi.

Impresionisti, od kojih još i danas svi osim Grohara žive i rade, nisu bili nikada popularni u običnom smislu te riječi, još manje su u svojim radovima tražili takvu popularnost. U uskoj vezi s preporoditeljima slov. suvremene književnosti, s Cankarom i Župančičem, tražili su prije svega da podignu nivo svojih izražajnih sredstava na općeniti evropski stepen, a s druge strane, da se to usavršavanje zbiva u najužoj vezi s njihovom rodnom zemljom i njezinom poezijom. Svi, barem u njihovo glavno doba, skoro isključivo slikari predjela; postali su tim putem dosad najbolji interpreti ljepota slovenske zemlje.

Impresionizam je dosad treći stepen intenzivnog razvitka slovenskog slikarstva. On je dosad između svih najkompaktniji i jedini, koji je uspio da dade, premda s internacionalnim izražajnim sredstvima, izraza jednom od bitnih poteza slovenske duše, njezinu lirizmu, o kome priča i karakter slovenske književnosti. Upravo u tome vidim i objašnjenje fakta, da, dok je u stranom svijetu impresionizam već od prije rata skinut sa dnevnog reda, on je u Sloveniji još danas prilično popularan i donekle dapače živ, i njegov vođa Jakopič priznat je i od svih poratnih čak i revolucionarnih struja kao naravni predstavnik slovenske umjetnosti.

Uz ovu umjetnički i nacionalno najvažniju grupu, radila je prije rata kod Slovenaca vrsta drugih umjetnika, koji su, školovani pod utjecajem bečke secesije, uzeli sebi za izričitu zadaću stvoriti Slovencima nacionalnu umjetnost. U ovom pogledu ističe se osobito M. Gaspari, pa Hinko Smerekar. Drugim putovima našao je svoju umjetnost Ivan Vavpotič, koji je uvažen osobito kao portretist, i Tratnik, kod kojeg jedinog od Slovenaca je našla svog odziva socijalna bijeda radničkih slojeva i patnje primorskih ratnih bjegunaca.

Poslijeratna umjetnička revolucija bila je kod Slovenaca vrlo kratkotrajna, premda se je navijestila, osobito u radovima i tendencijama Franca Kralja, Pilona i Černigoja, dosta hučno i uzrujavala javnost u prvim godinama. Svršilo je s pokušajima apsolutnog slikarstva, apstraktnog simbolizma i kubizma kod Franca Kralja, kubizma i primitivizma kod Vena Pilona i konstruktivizma kod Černigoja, koji je konačno otišao u Trst, da traži boljeg terena za svoju novu, iz Njemačke importiranu negaciju tradicionalne umjetnosti.

U pozitivnom smislu ova je revolucija kao drugdje tako i ovdje potaknula preporođenje štamparske, dekorativne i samostalne umjetničke grafike. Najistaknutiji i najkonsekventniji slovenski grafičar je Božidar Jakac.

Poslije nekoliko godina revolucionarnih pokušaja, koji su išli, osim Černigojeva konstruktivizma, svi pod nazivom ekspresionizma, njegovi su se predstavnici jedan za drugim preorijentirali prema novoj lozinki, koja je bila iz inozemstva objavljena kao jedino spasonosna, prema novom realizmu takozvane nove stvarnosti. U tom pravcu su se preorijentirala braća Kralj spajajući to traženje s traženjem dublje bitnosti slovenskog narodnog milieua. Preko francuskog primitivizma, novog klasicizma i kubističkih pokušaja tamo je krenuo i Veno Pilon, koji je dao u svojim primorskim predjelima nekoliko vrlo uspjelih slika. Ovim putem ide zatim i druga i treća poslijeratna generacija s braćom Vidmar, Stiplovšekom, Pavlovcem i dr.

Osim glavnih predstavnika, imademo također i u poratno doba i drukčijih slikara, koji su se razvijali van glavne struje i uz nju. Jedan od najzanimljivijih je sigurno G. A. Kos, vrlo uvažen potretist, a posebice u svojim kompozicijama i studijama monumentalnih slika vrlo dekorativno raspoložen slikar. Zatim već spomenuti Božidar Jakac, koji se uz grafiku bavi slikanjem štimunga predjela, i tu tehniku upotrebljava s velikom rutinom za fiksiranje utisaka sa svojih mnogobrojnih putovanja u sjevernu Afriku i sjevernu Ameriku. Mnogo je zapažen, osobito kao grafičar i primitivističan crtač liričke sadržine, Miha Maleš. U zadnje doba ističe se kao crtač i Niko Pirnat (ilustracije pjesničke zbirke »Ciciban« Otona Župančiča).

Čisto posebna pojava u slovenskom slikarstvu je, naposljetku, jedini važniji umjetnički talenat slovenske emigracije u Americi, Gregor Prusheck-Perušek, koji se je kao autodidakt od radnika u šumama i rudnicima podigao do ugleda vrlo uvaženog slikara u Chicagu. Osim kompozicija fantastičko-simboličkog sadržaja, pune su dubokog osjećaja njegove slike šuma, veliki dekorativni rafinement pak se pojavljuje u njegovim mrtvim prirodama s cvijećem u indijanskim vazama i indijanskim ćilimovima u pozadini.

Na kraju ovih razmatranja treba još jedno naglasiti: Slovenska je zemlja, iznad koje si pružaju ruke germanska srednja Evropa, sunčana romanska Italija i preko južnog slavenstva Orijent. Ona je, kako ju je prije sto godina proglasio prvi slovenski pjesnik Vodnik, prsten Evrope. Ovaj istaknuti položaj na granici triju važnih i često oprečnih kulturnih sfera kao i prirodno dosta jednoliko ograničeni geografski položaj, koji imade svoj centar u Kranjskoj s Ljubljanom, prouzrokovali su u sva tri glavna doba cvata slikarstva u Sloveniji, u gotskom, baroknom i savremenom doba neki lokalni kolorit. Ali jedno daje umjetničkoj produkciji u Sloveniji još poseban čar, a to je, da se u njoj priroda i umjetnost, pa makar bila i najskromnija, spajaju u spontanu cijelost. Baš radi toga milieu-skog karaktera pobuđuje umjetnička Slovenija naročiti dojam. U toj cijelosti slovenske milieuske kulture bilo je baš slikarstvo uvijek osobito znatno. Taj svoj milieu-ski kolorit je ono zadržalo dok je crplo svoje pobude iz Beča i München, pa ga zadržava još i danas, kad ta dva centra zamjenjuju Prag i Zagreb. Naći sebe, dati izražaj najdubljim svojim i osobito kolektivnim osjećanjima i pregnućima, rasti iz zemlje, na kojoj se tko rodio, bilo je uvijek najviše poslanstvo umjetnosti. Premda najmlađa generacija slovenskih slikara, koji su se sami nazvali »četvrtom generacijom«, još nije pokazala svoje definitivno lice, ipak vjerujem, da će i ona, koja je školovana u slavenskim centrima, naći putove do tajnih vrela što izbijaju iz zemlje i naroda. *DR. FR. STELÈ*

TRI PJESME

JUTRO U KASARNI

Spavati, o spavati bez kraja! Zveče u hodniku mamuze.
Gospodar sna uvijek je desetnik dana.

Miris pržene kave i katrana.

Ustaj, ustaj domobran!

Ustaju domobrani. Čizme su tužni parovi:
nakrivile se kao da žive.
U torbama od majke i od sestre darovi:
slika, dukati. I sive perspektive.

U petoj sobi nikad nije red.
Ovi civili ne znaju, što je disciplina.
Raport. Odstupi!
Četiri dana samice.

Lijepa, o lijepa je naša domovina.

I dok pred kasarnom drugovi složno vipaju
veliki čučanj nad svim čučnjevima,
na slami leži mladi domobran,
na krovu bliješti bakren gromobran
i čuva od groma
onog,
koji je u samici doma.

JUTRO U MAGAZINU

Velika, siva krletka. Remenje, puške, bakandže.
U dvoredovima djeca. Skidanje mladosti civilske.
Lupe se tanke košulje kao kora s narandže.
Pršti svijetlo kroz prozore. Psovka se ruši na stid.

Još malo i bit će obučeni —
teži za kilograme.
Još malo, za podlanicu
niže će biti rame.

Korakom dugim prijeći će prag
noga za nogom.
Posrće
i teško gazi dijete uz dijete.

Visoko iznad krletke pjevaju jutarnje ptice
i lete.

BATALJON B. H. III.
GLEDAN IZ SEKSFAHERA IDE NA JURIŠ

Kao zelen ćilim, posut makovim glavama,
crveni fesovi lete
strminom Monte Melete.
Težak ih vjetar nosi.
Teška ih kosa kosi.

Ruše ih crni bumbari
Bodu ih trobridni žalci.

Ćilim u ponosnoj Bosni
domaći tkali su tkalci.

Čovječe, to nije ćilim
i nije slika.

(Iz ciklusa »Refleksija« na 1917. godinu)

MIROSLAV FELDMAN

VLASTA

Nad gorom, koja je obla kao puna dojka, trepti zvijezda večernica. Suton pomalo gasi svoje zelene i ružičaste boje i neopazice prelazi u blagu ljetnu noć. Na nebu niču zvijezde, da svojim slabim odblijescima protku čitavi prostor. Oko zvijezda roje se iskre. Svjetlucaju, da očaraju oči dokonih smrtnika, koji se sada šeću po prostranoj obali starog, primorskog grada. U daljini prelijeva se more. I kad duhne lagani ćuh, nabire se površina, što se blista kao da je i ona posijana zvijezdama. A uzduž obale, koja se širi u polukrug, ljuljuškaju se mali i veliki brodovi! Spuštena jedra i visoki kljunovi su okrenuti prema kućama, koje se dižu u polumraku. Od pustih jarbola i konopa splela se golema mreža; kroz njezina oka migaju zvijezde i svjetlomrcaju šarene svjetiljke dviju lađa. Taman su razapele svoja široka jedra, da ulove dašak vjetra i zaplove put pučine. Daljine se pružaju u nedogled, a na kraju obzora blijedi posljednja krvava brazda, što ju za sobom ostavilo sunce. Tama je sve gušća, i zvijezde sve sjajnije, još da mjesec svojim srpom probije mrak, slika noći bila bi potpuna.

Pod tankim, laganim paomama osvijetljenim sijalicama, rogobore dokoni građani. Sjede pred malenim stolovima i gase žeđu studenim napojima. Zadovoljni su. Svagdanje su brige zaboravljene, a pred njima je ljetna noć, puna mirisa i tajnih slutnja. Sad se taman nad njihovim glavama otkinu zvijezda i prosu se, da očara noć. Svjetlucavi trag obasja nebo, a ljudske se oči otvoriše kao cvjetovi, kad na njih pada rosa. A možda je i ta zvijezda, koja se prosu niz tamno nebo, samo kap rose, koja kanu na veliki, tamni cvijet noći...

Ja i moj drug Stipe Milić sjedimo u kafani za okruglim, limenim stolićem. Nemiran je, vrti se na stolcu kao da ga grize buha. Bubnja prstima po limenoj ploči stola i zamišljeno guta svoju granadinu. Dugo se nismo vidjeli, pa razgovor nikako da poteče svojim pravim, punim tokom. Meni je dosadno, i bar da nekako prikratim vrijeme, očijukam sa jednom gospođom, koja je taman sjela do našega stola. Tako sjajnu pùt još nisam vidio. Bila je nježno rumena kao zrela breskva. Njezino ovalno lice pokrile su sitne dlačice, ožarene ružičastim dahom... Oči modro-zelene, kose riđe kao plamen, kad se izvija u sumraku. Da skočiš, klekneš, zapjevaš pred njom romancu kao kakvi neprisebni trouvère. Moj se prijatelj još više uzvrpolji, primi me za ruku i reče:

— Ne srljaj u propast! Ti se smiješ? A znaš li ti zašto se ja nisam oženio? E da, teško je pogoditi, kad je čovjek vjetrogonja kao ti! Bježiš za suknjama kao da ti je dvadeset godina. Još ti nisu dodijale.

— I ne će...

— Ne igraj se vatrom...! Nesreća je kao usov, iz male grude naraste lavina i svemu je konac.

— A zar je svagdašnjost bolja? Zar je udoban život sreća? Ne govori! Dok se čovjek muči i stavlja na kocku svoju glavu, sve je dobro! Pa ako ti je suđeno, da pogineš, zar nije pametnije poginuti radi lijepe žene, nego recimo radi prljave spekulacije na burzi?

— Romantika!

— Svejedno što je. Naziv ne odlučuje. Romantika? Da, da, romantika, hajka za snovidenjem, hajka za onim, što ne opstoji. Ti si za realnost, a u čem se ispoljuje taj vaš realizam...? I stvarnost je san, prijatelju moj.

— Ne tako naglo. Drugačije bi ti sudio o tome, da ti se dogodilo što i meni.

— Odviše me strašiš.

— Slušaj! Bilo je to one godine, kad smo položili svoje posljednje pravničke ispite. Ti si iz Beča krenuo kući, a ja na putovanje.

— I ja bih, da sam imao novaca kao i ti!

Prijatelj me prijekorno pogleda i nastavi.

— Lutao sam po južnoj Italiji, koju sam skoro svu pješke proputovao. U jednom starom primorskom gradiću upoznao sam mladi par. Gostionica, u kojoj smo spavali i jeli, imala je široki balkon taman nad morem. Pod balkonom gruvali su valovi iz otvorene pučine. Bucanje vode je najslađa i najzavodljivija muzika. Sate i sate gledao sam, kako navire iz daljine val, diže se, propinje, raste, nadimlje, da se svom silom rasprsne o tvrde, izgrizene klisure.

Ritmički su udarci bili sve žešći i žešći, sve do noći. A kad bi — nakon zapada sunca — talasima klonula sila, poleglo bi more, da još više raširi svoju neizmjernu površinu...

— Pogledaj! — i rukom kao da sije, pokaza mi sinju daljinu, koja se pred nama prostirala sve do obzora. Jedna je lađa razapela sva svoja jedra i polako je plovila prema pučini. Iz daljine se čulo pjevanje mornara i svirka harmonike. Nad nama su nicale zvijezde, a paome kao očarane dizale su svoje lepeze prema visinama. Širile su svoje zelene dlanove, da ulove dašak vjetra, pa da se zavodljivo zanjišu na večernjem nebu.

— Takovo je veče bilo, kad sam upoznao mladi par. Ona je imala blijedo, dugoljasto lice i crne, velike oči. Oko usta joj neprestano poigravaše smiješak. Kad je govorila, otkrivala je gornju usnicu, koja je bila punana kao zrela trešnja. Zubi bijeli, sjajni, maleni, kao stvoreni,

da grizu najrumenije voće, a na obrazima dva smjehuljka, dva pupoljka, koji će, eto sad, procvasti...

— Pa ti si pjesnik!

— Ne zanovijetaj i slušaj.

Po nebu preleti zvijezda, paome se njišu, a dašak s mora golica nas po licima.

— Prve večeri, kad smo se upoznali, ja nisam skinuo oči s njezinih usana... Njezin muž, mršav, strastven i ljubomoran čovjek, neprijateljski me gleda i srdi se, što i ja imam oči i mogu da gledam njegovu ženu, koju je on do ludila ljubio. Da može, oslijepio bi me. Ljubomora je muka nad mukama. Meni ga je bilo žao. Znam, kako je mužu, kada vidi, da su tuđe oči upravljene na njegovu ženu. Kako su pametniji bili narodi na istoku, kad su gustim velima pokrili lica svojih ljepotica. Naše su žene svojina svih. Svatko može da se s njima razgovara, da ih gleda i uživa u njihovoj ljepoti. Posjed ništa ne znači, kad se i drugima očima nuđa... A njezin nesretni muž mjesto da mi šakom izbije zube, nudi me cigaretama i sipa mi u čašu vino. I od te večeri meni je stidno, kada vidim muža koji vodi lijepu ženu. Imam osjećaj kao da je preda mnom vezani pas, koji reži, a ne smije da ugrize...

— Pretjeruješ!

— Ti nisi nikada ljubio, kada tako govoriš. Žena ljubavnica je Kirka i ništa drugo. Kirka, koja traži svoju i tuđu propast. U svojoj je slabosti jaka kao priroda. Bezobzirna, okrutna i podla, a kad je svladana i ranjena, uboga je kao ni jedno stvorenje na svijetu...

— Nagraisao si, dragi Stipe, pa po svom slučaju sudiš sve žene. Glavno je pričepiti ženu i ne dati joj da diše, dok je u tvojim šakama.

— Nisi shvatio! Slušaj! Da znaš, kako mi je pri srcu, ne bi zbivao glupe šale. I sada mi se čini, da sanjam, kada mislim na tu svoju kukavnu pustolovinu. Puno sam se otada promijenio. Znaš li ti, da se više nikad nisam približio ni jednoj ženi? Ali to tebe ne zanima. Ti bi radije, da ti predstavim svoje nesretne prijatelje. On je bio rodom Talijanac, crn kao Arapin, a nemiran, žilav i koštunjav kao da je cio svoj život sproveo u šumi u borbi sa zvijerima i prirodom. Kretnje su mu bile nagle. Neprestano se je okretao kao da se bojao, da ga tko iz busije ne zaskoči. Bio je spreman na skok, malo pognut i napet poput tigra, kad se baca na plijen. U jednu riječ — čovjek od željeza, nesmiljen, okrutan, pogibeljan, ali kad si mu u oči pogledao, bio si iznenađen. To su bile modre oči dobrog djeteta, koje vjeruje, da su svi ljudi dobri i da je čitav svijet njegovo igralište. Jest, i on je kao svi pravi južnjaci po ocu bio vuk i arslan, a po majci janje i golub. Te su se dvije naravi

borile u njemu i jao ga se, kad bi ga nadjačala ona prva, razorna, što ne zna ni za stegu, ni zakon, ni obzir, već kao grom pogađa i obara...

— To je slika i prilika moga oca.

— Svi su južnjaci jednaki.

— A njegova žena?

— Nije bila Talijanka. Rodila se je u Pragu, plod židovske i slavenske krvi. Bila je nježna i strastvena, krotka i hirovita, ukratko, prava ljubavnica. Griješila je svakim svojim pogledom. Vječno se je smiješila. Njezini su bijeli zubi bili neodoljivi. Ti mi se rugaš? Zubi da su neodoljivi? Jest, prijatelju moj, bio je to bijeli, đavolski smijeh, pun obećanja i pogibelji. Gospode Bože, kako je lijep i snažan smiješak krasne žene.

Moj drug se zamisli i nešto tišim glasom nadoda:

— Nema muža, koji bi odolio tome osmijehu. Da mi je ona kazala, da ubijem njezina muža, ja bih je poslušao. Ti me začuđeno gledaš i ne vjeruješ mojim riječima? E vjerovao bi ti, da si ju živu vidio. Četiri dana sam upijao svaku kretnju njezina tijela, bio sam opit njezinom ljepotom. Tjelesno sam osjećao, kako me nevidljivim spiralama steže. Tako zmija očara svojim pogledima svoju žrtvu. Dva puta me je susrela u mračnom trijemu, skočila je na me, zagrlila me i cjelivala kao da je umom šenula. Drhtala je, uzdisala i zajecala, da mi dokaže, kako je nesretna sa svojim mužem. Jedne noći, kad sam sanjao o njoj otvorenim očima, ušla je u moju sobu. Bacila se na moju postelju kao da skače u ponor. Nije to bio zagrljaj, već ludilo, vrisak i vihor strasti... Da nas je u taj tren pogodio blijesak, ne bih požalio... Kad sam se osvijestio, bio sam posve sam. Pobjegla je, a da nije rekla ni riječi...

Ujutro, kad me sunce probudilo, bio sam očajan. Oblačio sam se čitava dva sata. Znao sam, da me na balkonu čekaju moji prijatelji. Bilo me je stid i bio bih najradije utekao, da sam mogao. Skupio sam sve svoje sile i čvrstim korakom stupio na balkon. Njezin muž je zlokobno šutio. Šutio je i mrgodio se. Na moj pozdrav jedva je odgovorio. Ona ga prijekorno pogleda i reče mirno, kao da se ta stvar nje ne tiče:

— Čudan je stvor moj muž! On misli da ga varam, a neprestano je sa mnom! Da li je to moguće, recite vi, koji ste pametan čovjek — i nasmija se svojem upitu.

Ja sam bio blijed kao krpa. Leden znoj probio mi čelo. Pokušao sam, da se nasmiješim, ali uzalud. Talijanac me je probadao očima. Osjetio sam, da ako odgovorim, da sam izgubljen. Zaplest ću se u laži i izdat sebe i nju...

— A gdje si noćas bila, kad me je probudio strašan san? — ozva se njegov glas.

— Zar se žena, koja vara, izlaže takvoj pogibelji? Opet se obrati upitom na mene. — Bila sam žedna. Sišla sam u dvorište. Otvorila sam slavinu i čekala dok se voda ohladi. Slušala sam šum vode i uživala, da sam sama. Voda je žuborila, a meni je bilo čudno kao da sam stigla...

— Prestani tim lažima — prekinu je razgoropađeni Talijan — znam ja tvoje smicalice...

Njoj zadrhta podbradak i zašuti. Spremala se na plač. Talijan se bojao ženskog plača kao đavo posvećene vode.

— Ha, ha, ha, nasmije se njezin muž — ne vidiš li, da se šalim! Njegov je smijeh bio strašan, tako se luđaci smiju.

I da nas oboje prevari, uskliknu:

— Znam ja svoju Vlastu! — i milo je potapša po koljenu kao da tim veli: sve je u redu.

Svi smo odahnuli i razgovor je opet živo potekao. Govorili smo o svemu.

— A kako bi bilo — predloži Talijan — da učinimo mali izlet. U blizini našega gradića su rimske iskopine. Pred jednim na pô srušenim hramom prekrasan je kip Venere. Pregledat ćemo i amfiteatar, mogao bi u nj da smjestiš 3000 ljudi. Popet ćemo se i na brdo, koje se diže nad nekadanjim gradom. Prekrasan vidik, a na vrhuncu je — s druge strane brda — provalija od nekoliko stotina metara. Jeza te hvata, kad se zagledaš u dno. Ni svom najgorem dušmaninu ne bi poželio takvu smrt. Hoćemo li — reče. Bio je veseo i zadovoljan. Pozva gazdu, naruči kočiju, i da mi dokaže, kako ni najmanje ne sumnja u moju čestitost, prisili me, da sjednem pored njegove gospođe. Ona se tako pritisnu uza me, da se nisam usudio ni maknuti. Opazio bi to njezin muž. Napastovala me je nogom i svoje tvrde grudi naslonila je nekoliko puta na moje rame. Osjetio sam njihove vrhove.

Talijan me je gledao ispod oka, smiješio se, bio je miran kao da je potpuno zadovoljan ponašanjem svoje žene.

Kad smo stigli na mjesto i ugledali pred sobom slomljene stupove, načete arhitrave i timpanon napola srušenog hrama, umukli smo kao da stojimo pred velikim odrom. Pod našim koracima odjekuju široke ploče. Raspucane su. Među pukotinama raste trava, poljsko cvijeće, a sunčaju se gušteri. Na tankim vlatima njišu se leptiri. Približujemo se Veneri, koja jednom rukom skriva dojke, a drugom tajnu svoga krila. Nad Venerom lete bijeli, sjajni oblaci. Nebo je tamno modro, a oblaci su nježni... Očima i sluhom upijam tu čarobnu sliku. Nedaleko od

nas pase mladi pastir svoje stado i prebire prstima po tankoj fruli. Zvukovi su tužni, nježni i nesigurni. Vjetar je sve jači, zvukovi sve slabiji. Duše vjetar u njezinu svilenu opravu, da nam dočara živu Veneru. Tanka se oprava priljubila uz čvrsta joj bedra. Pobjedonosno stoji i uživa, što je neodoljiva. Lijepa je i mlada i može da ti daruje ljubav...

Sjeli smo na oboreni stup i dugo smo gledali u Veneru, koja je stajala na svom kamenom podnožju. Taman joj na okruglo rame sjela šarena ptičica. Zacvrkutala je dva tri puta i plaho odletjela na stablo, puno zelenih, sočnih smokava. Nekoji se plodovi raspukli na suncu... Smokve su mirisale i nuđale se rukama, da ih beru. S grana prhnu jato i jedna ptica spusti se na grud nepomične Venere. S grudi skoči na ruku i božica ju sada držala na svojim nepomičnim prstima.

— Da sam tako lijepa kao taj kip, bila bih najsretnija žena na svijetu.

— Živa ste — rekoh — a ona je od mramora!

Talijan me mrko pogleda, naruga se mojim riječima i ustade, da tobože iz blizine vidi kip Venere. Njegova žena upotrijebi tu zgodu, da mi stisne ruku. On se okrenu tako naglo, da ona nije imala kada da povuče svoju malu, nježnu ručicu, koja se kao leptir dotakla mojih prstiju. On je sve vidio, ali mjesto da plane, reče:

— Požurimo se, da što prije stignemo do vrhunca.

Penjali smo se i šutjeli. Brdo je bilo strmo. Na pô puta smo stali, da malko odahnemo. Vjetar je duvao, a njezini su skutovi lepršali. Branila se objema rukama, da sakrije svoje punane noge, ali napasnik je bio jači od nje. Svu ju ovio svojim jakim dahom.

Dugo smo se verali kroz grmlje i kamenje, pred nama su bježale gušterice, a mi smo teško i naporno disali. Smijali smo se njihovu strahu, a što bismo mi učinili, da smo nad svojim glavama vidjeli željeznu pest udesa? Jedan gušter kusasta repa, kako je valjda bio zaslijepljen od sunca, nije znao kuda da pobjegne, pa skoči na njezinu cipelicu. Ona vrisnu i od straha me zagrli. Talijanu od srdžbe udarila krv u glavu i probada me pogledima. Vreba na svaki moj mig. Ubio bi me, da smo sami...

Kad smo stigli na vrhunac, pukao je pred nama čaroban vidik. Talasasti se brežuljci uhvatili u kolo sve do mora, a među njima prostirala se široka dolina, sočni vinogradi, masline i jedna vijugava rijeka, koja je kao srebrnim pojasom opasala čitav pejsaž. Mi smo još teško disali i stajali jedan blizu drugoga. Vjetar je bio još jači, a njezine raspletene kose golicale su moje lice. Ja sam naklonio glavu, jer mi je

to bilo ugodno. Njezin muž je i to opazio i kao nehotice stao joj na nogu, da je, sirotica, od boli vrisnula.

Ne znam, kako smo dugo uživali u krasnom vidiku. Znam samo, da smo obišli čitav vrhunac i kad smo stigli na ivicu strmine, koja se spuštala u strahoviti ponor, ona od straha, da joj se ne izmakne noga, pruži obje ruke prema meni. Njezin muž me turnu na stranu i tobože skoči da joj pritekne u pomoć. Njoj se izmaknu noga, a on mjesto da je zgrabi za rame, turnu je u razjapljeni bezdan. I sam posrnu, da se jedva zaustavio na ivici provalije. Svoj zločin je tako vještački izveo, da mu nitko na svijetu nije mogao da dokaže njegov podli čin. Orilo se kamenje, njezino je tijelo padalo, a moje je srce tako jako kucalo, da sam mislio, da će me krv zagušiti. I najednom stadoh da vičem, urlam, zovem u pomoć, i možda bih bio za njom skočio, da me nisu držale njegove željezne šake. Dugo me je držao, dok mi se od boli nije vratila svijest. I kad sam ga pogledao, bio je smrtonosno blijed. Gledao me je i nije ni okom trenuo, samo mu se usta tresla kao u djeteta, kad se zaceni, a ne može da proplače. Stajali smo na istom mjestu sve dok sunce nije zašlo, a onda smo se spustili u dolinu kao dva zločinca, koji se mrze i preziru, ali su zauvijek vezani strašnom tajnom.

Okolišni su se pastiri sutradan spustili u ponor i malo je falilo, da nisu i oni nastradali. Jedva im je uspjelo, da nađu lešinu. Kad su je iznijeli na nosilima, oba smo proplakali i dugo jecali kao malena djeca. Mjesto krasne žene ležala je pred nama razmrcvarena žrtva. Samo jedna ruka, bogzna kojim slučajem, ostala joj čitava. Među lišćem, koje je pokrivalo nosiljku, bila je nježna kao bijeli cvijet. Ja sam klekao i poljubio njezinu ruku. Do mene je stajao i Talijan. Bio je gord i nepomičan kao od kamena, stisnuo je usta, da uguši u sebi plač. Dugo je tako stajao, ali najednom mu stadoše kapati suze, rijetke, teške i velike... I da ih sakrije, kleknu i obori glavu, pa kao da je umom šenuo, baci se na njezinu ruku i obasu je cjelovima... Ja sam pobjegao i u svom srcu sve sam oprostio nesretnom čovjeku.

Reci mi sada ti, tko je od nas bio pravi krivac? Naše oči, naša krv, naša strast! A što je sve skupa, kaži, ako Boga znaš! Zar je i ljepota kletva?

— Blagoslov je!

— Ne, prijatelju moj. Sve su lijepe žene nesretnice.

I nasta duga šutnja. Dašak s pučine prenu paome. Na nebu se opet otkinu zvijezda i njezin svijetli trag obasja nebo. A iz velike daljine dopirala je na mahove pjesma. Nisi mogao da razabereš, da li je to muški ili ženski glas. Možda je to pjevala sama ljetna noć...

BOŽO LOVRIĆ

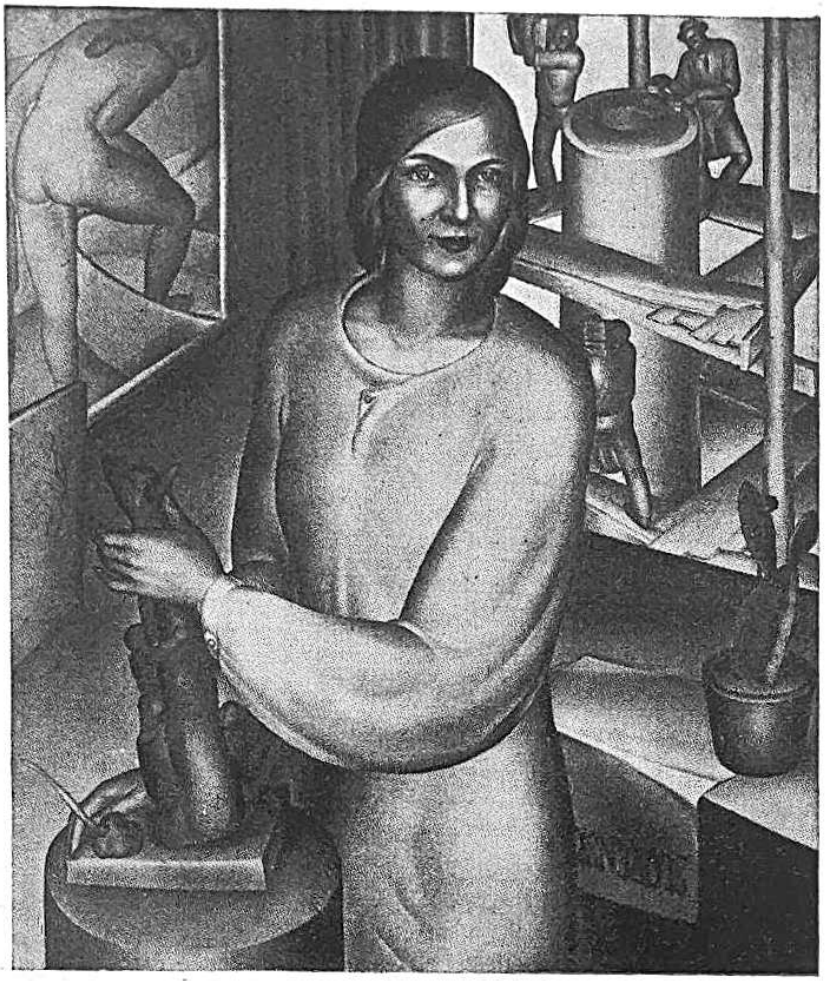

TONE KRALJ
Portret žene

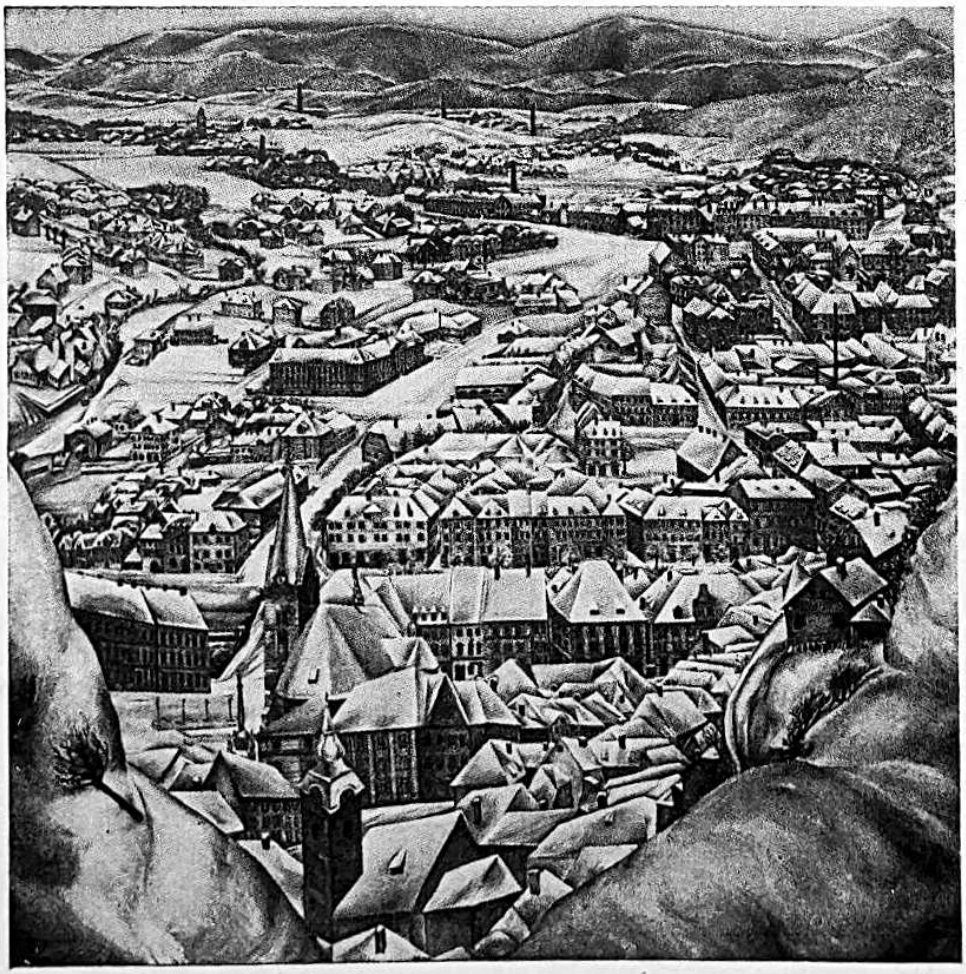

FRANCE KRALJ
Jugozapadni dio Ljubljane

PJESME

ROMANCA

Bila je jesen kada smo pošli
kaljavom cestom u život.

Djevojka zrela u jeseni hladnoj,
njene ruke — zmije vijugave,
oči pune tople erotike,
a usne krv.

Na raspuću pogođen majčinim krikom
ja se zaledih i problijedih
i onda prokleh sve:
i čovjeka, i svijet.

Ponio sam sa sobom mjesto blagoslova
u svijet tešku kletvu očinsku
i ludi materin krik,
pa to nosim kroz sav život
na grudima ko grudu olova.

Ko crven sag sam prostro
svoju intimu
pred blijeda stopala žene.

Poslije —
djevojka zrela u jeseni hladnoj,
ruke dvije — otrovnice zmije,
oči mržnja, usne psovka,
život otrov.
I događaj jednog tmurnog jutra:
fićuk lokomotive, glomot vagona,
duboki pogled oči u oči,
a oči pune leda.
Prljavo jedno okno vagona
škiljeći zlobno me gleda.

A negdje daleko krvave oči,
grčevit plač i tople suze.
Dolazi život kroz koji ću proći:
Krčme. I noći. I sudbene uze.
Pao sam duboko u život teški,
o, poginut ću u njem ludo, kukavno i neviteški!

A u mojim tamnim dubinama
gorjet će žena ko krvava baklja
koja vječno peče i peče.
Negdje daleko, u selu pod slamnatom strehom,
dvoje staraca pred slikom Djevice kleče
i suzama gaseći žalost u veče,
kleče, ustaju, sjede,
očekuju nekog, na cestu glede.
Al' život prolazi, prolazi,
a nitko ne dolazi.
— — — — — — — — — — —
Bila je jesen kada smo pošli
kaljavom cestom u život.

RIKARD SIMEON

PREDVEČERJE U TOUNJU

Sunce je skinulo prstenje
Sa ruku.
Po glasu sličnu podzemnu šumu,
Prepoznajem susjeda Luku.

On govori:
O tegobama života
I o tome kako je cijelo selo
Prnjava sirota.

Njegove riječi crninom srca rube.
I slušajuće majke, usnulu djecu na rukama
Ko žive nade ljube.

Kasnije, molitve sa uzdahom
U mraku se gube.

Iz ciklusa »Putovi samoće«

VLADO VLAISAVLJEVIĆ

POJAVE SOCIJALNE POEZIJE

A. G. MATOŠ

Ako mislimo na najbolje što ima u hrvatskoj literaturi, već samim tim mislimo i na socijalne pisce u nas, oni nipošto ne bi mogli manjkati u biblioteci najvrednijih naših knjiga. Od Kranjčevića preko Polića-Kamova pa Matoša sve do u sadašnjost dobroća se ističe u najviše književnih djela koja su socijalnog karaktera, poglavito je vrijednost spomenutih autora socijalno- i kulturno-kritička.

Neposredni dodir svakog našeg jačeg talenta sa socijalnim životom djelovao je buntovno. Međusobno uvjetovanje društva i kulture očituje se u poeziji naših najboljih autora; te individualnosti osjećale su stvarno. Nemaština kulture nije dala prilike za ispitivanje ikakvih problema koji bi se ticali jednog zbilja višeg kulturnog života.

Sam A. G. Matoš, koji se odgojio u tuđini, u kritikama i u stihovima pokazuje i žigoše neprestano socijalne nedaće time što iznosi i bori se protiv kulturnih nepodopština. Nepostojanje kulture u pravom smislu znači da socijalnu zbilju treba preinačiti. Matoševa, to jest, hrvatska, »Stara pjesma« glasi:

O, ta uska varoš, o, ti uski ljudi,
O, taj puk, što dnevno veći slijepac biva,
O, te šuplje glave, o, te šuplje grudi,
Pa ta svakidašnja glupa perspektiva!

Čemu iskren razum, koji zdravo sudi,
Čemu polet duše i srce, koje sniva,
Čemu žar, slobodu i pravdu kada žudi,
Usred kukavica čemu krepost diva?

Među narodima mi Hrvati sada
Jesmo zadnji, robovi bez vlasti,
Osuđeni pasti i propasti bez časti.

Domovino moja, tvoje sunce pada,
Ni umrijeti za te Hrvat snage nema,
Dok nam stranac, majko, tihu propast sprema.

Kako je nacionalno osjećanje tu stvarno socijalno, i kako je to sve sama kulturna i socijalna nesvijest »uskih ljudi« i »šupljih glava«, kako je čitavi taj žalosni kompleks nastao u autoru koji očajava nad snagom ličnosti, jer »usred kukavica čemu krepost diva?« — ti su stihovi umjetnički i socijalno dobra i danas posve suvremena pjesnička realizacija doživljaja naše svagdašnjosti. Aktivistički nasrtaji koji bi vrijednošću pjesničkom i djelovanjem zbiljskih socijalnih činjenica impresionirali i revolucionirali, mogu se pokazati mnogim citatima

od tog autora. Mòra, koja ga je morila 1907., dakle prije dvadeset i pet godina, jer se, tako reći, posljedicama nije promijenila, tek imenom svojim, ta ista mòra sačinjava naše vrijeme. Vrijeme se nije promijenilo; ono je u Hrvatskoj prikovano za prostor.

Čudna moba
Na dnu moga groba:
Gmazovi, žabe, zmije, škorpijoni,
Gušteri, štenad i kameleoni,
Čuvide, tenci, harpije i guje
Na strašnom gumnu vrtlože i bruje.
Na srcu leži težak, težak bauk.
Grlo mi grli krvav, rutav pauk,
Polip me stego i drevna aždaja
Stuha sam posto prokletoga kraja!
Jakrep me vreba u postnom čardaku,
Memla me jede u čađi u mraku.
— — — — — — — — — —
— — — — — — — — — —
Ko iz Filokteta
Iz mene urla otrov ovog svijeta.
Topovi, bombe, džemije, torpedi,
Sistemi suhi, kumiri od mjedi,
Plemići lažni — carski svodnici,
Mračnjaci tusti, vragu srodnici,
Lažovi, glumci, zlata bataljoni
Lažni pastiri i lažni baroni,
Fraze i svetog junca robovi,
Pedanti pusti, bijeli grobovi
Žurnali lažni i lažni dragulji,
Jeftine lutke i bazar slavulji
Pokorno roblje, prljavi sofisti,
Suvišni žarci, slatki egoisti,
Potomci Hulje i Brankovog Vuka,
Trgovci misli, globadžije puka,
Torkemada, Sad, Žil-Rec i Tamerlan,
Atentati, Kleon, Bismark, Džengiskan,
Evrope gladne gladni tabori,
Oružan mir — oj, davor, davori! —
— — — — — — — — — —
Napredan narod slaboga što jede,
Engleske polze plitki poroci,
Na trulom stupu novi proroci,
Izgubljena sreća svetog proljeća
U kretenskom mozgu sitog stoljeća,
Kljakavi moral gradskih cinika,
Prekrasni miris skupih klinika,

FR. TRATNIK
Pramajka

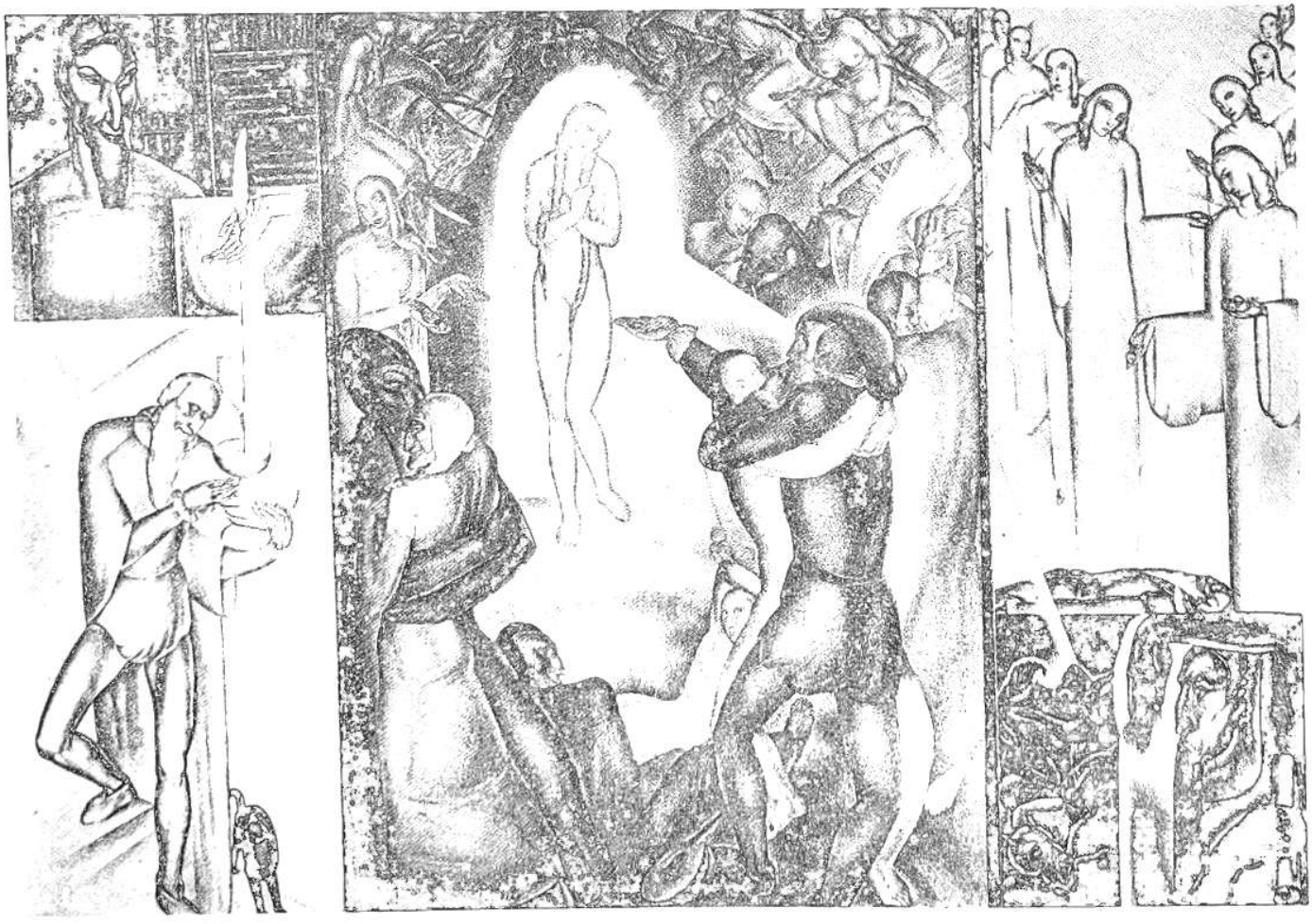

TONE KRALJ
Ilustracija Goetheova »Fausta«

Klimavi troni, živi strojevi,
Glada i novca podli bojevi:
Aj, na meni stenju sve lokomotive,
Suhoparne knjige, teorije krive,
Slijepom dušom plače pepel starih zala
Ko Dies irae pokornog korala...

(Mòra)

Toj zbirci raznih naziva zločina i gluposti u njihovim nepreglednim raznolikim oblicima, toj zbirci koja je sabrana iz društenog sadržaja jučerašnjeg doba nikakvi komentari ne bi ništa pridonijeli što bi je moglo bolje objasniti i potvrditi kao autentičnu, nego njezino uspoređenje sa današnjom socijalnom zbiljom; ta slika mòre nije još uvijek izgubila svoju vjernu priliku. Koliko je individualni anarhizam pjesnika, izazvan paklenim strahotama jedne zemlje, provalio riječima protesta i osude, poetskim aktivizmom protiv kulturne stvarnosti i socijalnog sistema, i to u zemlji, gdje se je nalazio većinom seljački i malo radnički proletarijat, koliko je taj individualista i nacionalista u naciji, koju su tlačili i iskorišćavali kapitalisti tuđinci, usredotočio u sebi kolektivnog socijalnog bijesa i srdžbe i vulkanski ih urlao u javu što ima začepljene uši vatom gluposti — to može samo socijalno svijesna ličnost. U vrijeme, kada je Verhaeren pjevao himnu masi koja ga grozničavo sebi vuče, od koje mu se srce pohiljadutorostručilo, kada je osjećao da svaki čas može stvoriti novu sudbinu, da se nenadano mogu početi rušiti oltari koji su već hiljade godina nekome bili svetinja, kada mu se činilo, da se sve već drma: tornjevi, mostovi, kule, tamnice u svojim temeljima, da se ruše od provale mase, — u to vrijeme jedini je Matoš osim Polića-Kamova, koji je bio stvarno socijalni boj.

Ja grcam usred licemjernog blata
Skupih mladenaca, taštih kaputaša,
Moja čaša
Nesreće je puna kao narod moj,
Otrova je puna kao mišji boj
Plitkih novinara, ludih poslanika,
Trošnih perjanica, pučkih sramotnika,
Dok golotrb seljak gine u tuđini,
Jer — slobodu prose našoj domovini!
Demokratski fićfirići,
Umne nule, slavljeni oslići,
Sramotnoga stupa krasni kandidati
I propali — pardon — äch — aristokrati
Brijačkoga tipa, lakejskoga soja,

(Mòra)

Hrvatska je Matoševa nesretna ljubav. On je bundžija uime hrvatskog kmeta, oplakivač našeg sluge Jana; gdje »pred mračnim hramom mršavo siroče prozeblo s okom već bez plamena, na mrazu zebe« on zastajkuje pun trpnje. Pun humora i umora on je srce roba. Kad su se držale nazdravice za naciju, on je plakao baladu naroda.

Sa grunta mog me tjera dug
Za porez i lihvara,
Zaplijeniše mi već i plug,
— — — — — — — — — — —
Tek nebo, more, magla, dim
Ah, osto doma da sam!
Al' živjet doma nemam s čim,
Na svomu prosjak ja sam,
— — — — — — — — — — —
Ko slijepac hajd u novi svijet,
Da budem novo roblje,
I ne znam, gdje ću samac mrijet,
A seosko će groblje
Pod križem moga djeda čekat mene,
Dok vani budem crko, kao štene.
— — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — —
Što moju ženu čeka sad,
Ne pričajte mi ljudi:
Obljubit će ju žandar mlad
Il onaj financ ludi,
A moje dijete iza kućnih vrata
Će tepat nemoćnički: »Tata, tata!«

A doma vratim li se kad,
Ja kopile ću naći,
Pa pustit ću krvcu tad
I majci mu i ćaći:
Amerika poštedi l' moju glavu,
Donijet ću je al za Lepoglavu.

(Iseljenik)

To je tužaljka iseljenika dok u trbuhu broda plovi preko oceana. Šta je pokraj te zbiljske poezije ona popularna Šantićeva tirada »Ostajte ovdje!« Šta je sve ono kiparstvo, muzika, najmlađa socijalna poezija i literatura, koji se nazivaju izrazom našeg naroda, našeg miljea, što su sve te maloumnosti prema citiranim Matoševim stihovima?!

Ovdje nije iscrpna analiza aktivističkog djela Matoševog. Uprijeti prstom na to u ovaj čas potrebno je; svratiti na to pažnju aktivistički nastrojene javnosti umjesno je i mnogo kritičkije nego preporučivati

najmlađu suvremenu socijalnu poeziju, koja treba najprije biti poezija, a onda može imati atribut kakav joj pristaje.

*

Poslije rata je »Plamen« prvi izrazito aktivistički list na hrvatskom jeziku. Ujedno i prvi na čitavom području južnih Slavena. Kao takav on je popularan, premda, malo u biti shvaćen. Njegovi izdavači Miroslav Krleža i August Cesarec prvi su odrješiti, ideološki određeni aktivistički pisci u Hrvatskoj. (Srbija još uvijek nema svog zbilja aktivističkog pjesnika; Zmaj je do danas najbolji predstavnik). O radovima Krleže i Cesarca kao o socijalnim i kulturnim kritikama dosta je govoreno; oni su predstavljani; možda bi o Cesarcu napose još trebalo, poglavito se o njegovim stihovima znade malo. U ovaj čas meni nije zadaća potanje prikazivati nijednu pojavu; stalo mi je da svrnem pažnju na aktivističku poeziju koju je javnost gotovo posve ispustila s vida. Napomenuti je da pjesnici Cesarec i Krleža imaju preteču: Polića-Kamova. Nedavno preminuli Vladimir Čerina u svojoj studiji o Kamovu navodi kako se Cesarec kao mladić, gotovo dječak, zanosio stvarima iz »Ištipane Hartije« i »Psovke«. Očevidno je da srodnosti između Kamova i Matoša na jednoj strani, te Cesarca i Krleže na drugoj, postoje. Književni historičari (gdje su?) morali bi se zaposliti time da ustanove stanje hrvatske književne tradicije i njezine veze sa današnjom literaturom.

A. B. ŠIMIĆ

Ima jedan socijalni pjesnik, koji spada u prve početke hrvatske nove poezije što je nastajala već pri koncu rata i razvijala se poslije prevrata kao ekspresionizam, ali je zamalo skrenula posve drugim, mirnim putem. Taj je pjesnik poslije svojih previranja i traženja svog književnog izraza stao konačno čvrsto na noge i stvarao poeziju, a da nije prouzročio bučenja i govorancija programatskih o aktivizmu i socijalizmu. Sadržajno i formalno određena, njegova je poezija imala više poštivača kao pjesnička realizacija, kao sama umjetnost nego kao socijalni izraz njezina autora. Viditi u A. B. Šimiću artističkog pjesnika, znači biti slijep. Isto tako smatrati samog Matoša isključivo artistom glupo je. Rado bih htio doznati od nekih spominjača artizma, šta je to artizam. Shvatio sam, da samo smušena, brbljava, isprazna rečenica nije artizam. Naime, da dotični spominjači nisu artisti.

Ekspresionistički start A. B. Šimića i skrenuće njegovo, kad mu poezija postaju socijalne teme, nemaju ništa zajedničkog sa artizmom. Izgleda, da se u nas svaka književno stilizirana, svaka zbilja umjet-

nička kreacija smatra artizmom. Prema tomu je svaki dobar pisac: artist; valjda i Goethe! — da ga se sjetim povodom stogodišnjice smrti.

No, dosta o tom! Navesti neke pjesme od A. B. Šimića najbolji je način da se pokaže šta nije artizam. Da je o tom ovdje uopće došlo do riječi, ponukalo me je posve nekritičko i neznaličko ponašanje raznih recenzenata literature i mladih »socijalnih« smušenjaka napose, koji ne znaju ni šta je riječ, a kamoli da je znaju gledati i upotrebljavati književno.

I.

I opet jedan što je oružjem ubijo
od oružja bi ubit; sravnjen s onom zemljom
s kojom za života sravnio je mnoge.
Sad je kod njih; izmiješa se s njima.

II.

On pade. I kad pade vriska stade
oko njega tiskaju se turaju se tuku
da nađu onog, da raskinu onog
što ubi ovog, koji ubio je mnoge.
U rukama je: već mu jedan iskopao oko
drugi drži uho mu u zraku, i najbliži
okrvavljenim zubima se cere, i teturaju
jer oni se odstraga naprijed guraju
da zateknu još štogod i bar ga se taknu

I kad im umor svlada bijes i srdžbu,
počeše se da razlaze, jer — reče mnogi —
na njima nije da mu sude: za to tu je pravda.
Raziđoše se i ostatak ostaviše pravdi.

III.

Nad grobom ljudskog ubijača pravde bijesni i ljudi mru
i umrijet će još mnogi. Pravda smrću zbori.
I ko bi znao dokle će još ovaj koji tolike pomori
da rukom svoje pravde mrtav dalje mori!

(Veliki ubijač)

Stvarnosnost tih stihova odmah upada u oči. Atentat na nasilnika i krvopiju ljudskog; razbješnjela masa ne misli ni na šta nego: linčuje atentatora. Dakle: novinski izvještaj pretvoren u pjesmu. O lirici, o osjećanju unutrašnjem tu se ne može govoriti. Postoji plastika: predočenje i predslušenje čitavog događaja. Sarkazam: linčovani atentator ostatak je pravdi. U posljednja dva stiha svak će razumjeti značajnost upita. Paradoksalni užasi života! Pjesma djeluje epski. Socijalna zbilja

u njoj je jedna od najzbiljskijih. Šta je pravda?! Dakako, tu nije pokazano izričito nikakvo ideološko stanovište, ali zaključak iz tih činjenica svak može lako dobiti. Činjenice su postavljene, one su tu problemi, a u umjetničkom djelu oni se samo postavljaju, nikad se ne rješavaju; to čini čitač.

Slijedeća pjesma može svjedočiti samo o socijalnom osjećanju autora, nipošto o pravom postavljanju zbilje, da ona ima u poeziji djelovanje koje bi bilo aktivno u smislu točnih zaključaka.

O Bože, ako jesi, vidiš li ti s neba ove žene
što hrpama se kupe ispred ureda i dršću ispred vlasti?
U prnjama su mnoge i sve s pogledom ko u snu:
obaziru se
ko na nekog što će doći i odatle ih spasti.

Sve plaši ih i straši: naslov iznad vrata
i s vrata ime njima nijemo prijete;
i bude koja što se na smrt prepadne i smete
kad prozovnu je i predà njom vrata zinu:
pred pogledom te vlasti može u njoj život stati
i ispred jedne riječi tijelo joj obesviješteno pasti.

O Bože, ako jesi, zašto puštaš ove žene
— što već su bezbroj puta ispred pravde ove vlasti
užasnule se, posumnjavši i u te i u pravdu
i da će iko ikad odatle ih spasti —
O Bože, ako jesi, zašto puštaš ove žene
da stoje tako izgubljene pred životom?

Kad gledam njih, ja povjerujem
da jesi i da te mora biti,
i da je osim ovog jedan drugi svijet
u koji ćeš ih jednom izbaviti.
Jer zar će ove oči zauvijek ugasnuti u grobu,
ne ugledati nikad pravde? I zar će ova tijela,
na zemlji ispaćena, u zemlji biti zemlja,
i ne će se uzvisiti među zvijezde?

Zar može biti
da za njih nema utočišta izvan moje pjesme?!

(Žene pred uredima)

Ma koliko tu bilo zanosa i poezije, što se svida uživačima lijepoga, to nipošto ne može spasiti te stihove za socijalnu poeziju u suvremenom smislu. Naveo sam to kao najbolji primjer pjesme u kojoj suosjećanje, sažaljenje prema bijednicima ne znači otkupljivanje, oslobađanje bi-

jednika od bijede. To pobožno, sućutno naricanje, nalik nešto na Francisa Jammesa, ima zbilja, mnogo pjesničke, ali malo aktivističke vrijednosti. Koliko je čovječna, a koliko malo čini za čovjeka!

Slike zemaljskoga života, i prilike na globusu, kojemu mnogo sliče okrugli trbusi, te prilike prikazati u sintetičnoj slici poetskoj nije baš olako; i kad bi čovjek smišljao da jedan sistem prikaže u jednom aforizmu, kao formi najzbijenijoj i najkraćoj, to bi uspjelo samo pomoću humora; djelovanje humora, da u čovjeku izazove uvjerljiv doživljaj nevjerojatnih postavaka činjenica, isto tako kao i najzbiljskijih događaja, to djelovanje potiče od njegove moći koja je slična moći poezije; humor je svakako pjesničkog podrijetla; on učini nemoguće mogućim.

Pokušaj A. B. Šimića da predoči u nekoliko sintetičnih stihova zbivanje sa čovječanstvom uslijed postojećeg ekonomskog poretka, taj pokušaj, dakako, mogao je uspjeti jer je pripustio da sudjeluje humor; tako slijedeća pjesma ima svoju frapantnu snagu uvjerljivosti o socijalnoj stvarnosti.

Tijela ovih ljudi postaju okrugla,
tijela ovih drugih postaju sve tanja.
(O gdje je konac
ovog širenja i ovog utančanja?)

Čovječanstvo biva uže, neki ljudi širi:
skoro će po zemlji ići tek vampiri.

Zemlja biva pusta
nekoliko samo bića debljajući stenje.

Nevidljivim valom buja poživotinjenje
cijelom zemljom i k nebu se penje.

(Konac)

Ne priliči estetizirati gdje je glavno sociologizirati, ali ipak pitanje izraza sadašnje socijalne poezije ne treba zapostaviti jer je to pitanje sama socijalna poezija. Estetski je zakon prikladan uvijek i nikad nepromjenjiv: predmet u poeziji treba da sam sobom govori. Dakle: stvarnost koja je predmet današnje poezije, mora da govori sama sobom; mora govoriti onako kakva je, to jest, stvarno bez ikakvog dekoriranja, zanosa, patosa, retorike i svih onih osebina suvišnih uopće uvijek u poeziji. Poznavajući, gotovo, svu novu poeziju, izraz našega vremena, koju su dali svakako najbolje nekoliko njemačkih pjesnika, meni se čini da čovjek ne bi mogao pokuditi, šta više: može se oduševiti njihovim uspjehom. Jednako čitači kao i kritici odobravaju suvremeno dje-

lovanje njihovih stvarnosnih, humornih, satiričkih, socijalno kritičkih tvorevina koje nastaju iz njihovog anatomskog pera; uz to su kao jezično umjetničke uporedive sa savršenim realizacijama pjesama iz epohe u kojoj je pjesnik polagao na jezik i stil svu važnost, kad je htio postići samo umjetničko djelovanje riječi.

Začuđuje na prvi mah srodnost između te današnje njemačke poezije i dviju pjesama A. B. Šimića: »Konac« i »Napitnica«, koje su ispjevane upravo prije dvanaest godina; humor, koji je u njima u akciji, dolazi najviše do izražaja u chansonima i baladama novih pjesnika njemačkog jezika i suvremene socijalne zbilje. Aktivistički i besprijekorno umjetnički Walter Mehring ispjevao bi baš kao i A. B. Šimić sarkastični chanson kao dušopjev vladajuće klase:

Mi smo siti. Mi smo siti.
A za druge nek se stara
Onaj ko ih stvara!

Sad hajdemo piti, piti!
Plod sve tuđe muke
dolazi u naše ruke!

Opijmo se, opijmo se!
Za bol drugih nijemi
za krik drugih gluhi!

I bez nas se zemlja vrti!
Ko se muči i ko trpi
sam će naći mir u smrti!
Pijmo!

(Napitnica)

DANAŠNJI POKUŠAJI

U aktivizmu naše literature od poslije rata do danas postoji kontinuitet. Koliko je današnji aktivizam različit od onog prije nekoliko godina, dade se raspoznati iz same njihove pjesničke vrijednosti: koliko je prijašnji bio grlat, bučan (»Plamen«) te urođeno u samom sebi buntovan kao produkt buntovničke ličnosti, a uz to antidogmatičan idejno i kao pjesnički izraz, i koliko je kod A. B. Šimića bio sadržajan savjestan umjetnički i, tako reći, tih, — toliko je današnji: namješten, dogmatičan bez poznavanja dogme, literatski i bez pjesničke snage u sebi i, što je najgore, lica koja su urednici i suradnici listova za socijalnu literaturu nemaju karaktera, što je potrebno kao najbitnije za aktivističkog pisca: talenat bez karaktera treba prezreti, lice i bez talenta

i bez karaktera mora se iz literature odstraniti. Ne može biti urednik lista koji propagira socijalnu (u današnjem smislu) literaturu, a u isto vrijeme surađivati u najreakcionarnijim časopisima; ne može se, naime, praviti kompromis, gdje je to pogodno za ličnu ambiciju i propovijedati kao aktivist borbenost, i beskompromisnost.

Ponajvažnija opaska kod naše najmlađe poezije uopće je o njezinim socijalnim osebinama. Te osebine nisu za kritiku aktuelne zbog svoje slaboće, zbog toga što su vrijednošću jednake i ostalim osebinama te poezije koja se sknađuje i o kojoj se naklapa koješta, nego što je opće raspoloženje i najčujniji zahtjev ovoga vremena: književni izraz mora pokazivati izlaz iz današnjeg socijalnog stanja. Kritički izraz na ovom mjestu mora pokazivati izlaz iz jadnog stanja naše sadašnje socijalne poezije.

Ideološka i estetska smušenost naše najmlađe socijalne poezije upada u oči svakomu tko god zna što je poezija, hoću reći: kritik, znalac ne mora se opredijeliti za ovaj ili onaj nazor, etos u književnom djelu, a da ipak spozna, da li je etos u dotičnom djelu izražen književno kako mu je dolično; dakako kritik mora biti upoznat sa dotičnim nazorom, sa njegovim naziranjem, u ovom slučaju, na ekonomski i socijalni život i pojave u svijetu uopće, inače ne bi imao prava rasuđivati o nečem, što je, osim estetskog u umjetničkom djelu, ako se u to ne razumije. Izvjesna ideologija sprovađana u pjesmi, mora se očitovati i u izražajnom načinu, ta ideologija mora imati svoje stanovište i prema jeziku koji se upotrebljava za poeziju, u jeziku samom ona mora isticati sebe, mora svojski prozreti značenje pojedine riječi; mora paziti kakvo djelovanje, i to ideološko, ima jedna riječ kada se postavi u relaciji prema drugoj riječi; konkretno: mora se ustanoviti značenje jedne pojave kad su oko nje druge pojave; kakvo je njezino djelovanje, koja joj je posljedica u tom stanovitom slučaju.

Može netko biti ne znam kako pronicav posmatrač stvari u socijalnom životu sa jednog određenog stanovišta, a da ipak sa tog istog stanovišta ne umije zapažati pojave u literaturi, poglavito u poeziji, onako kako bi to trebalo. Sigurno je, da onaj koji piše stihove:

Sa dna ulice nikne, u zoru, k a o k o r o v
sa dugačkom, u ruci, brezovom metlom.
Pognut, k a o d a ž i t o s v o j e n j i v e k o s i,
otpatke prolaznika i konja kupi ulicom polusvetlom.

(Čistač gradskih ulica)

ne zna uopće što je poezija a kamo li što je ona kao socijalna. Kad osoba koja to piše, Dušan Jerković, ne bi uvrijedila čistača ulice upo-

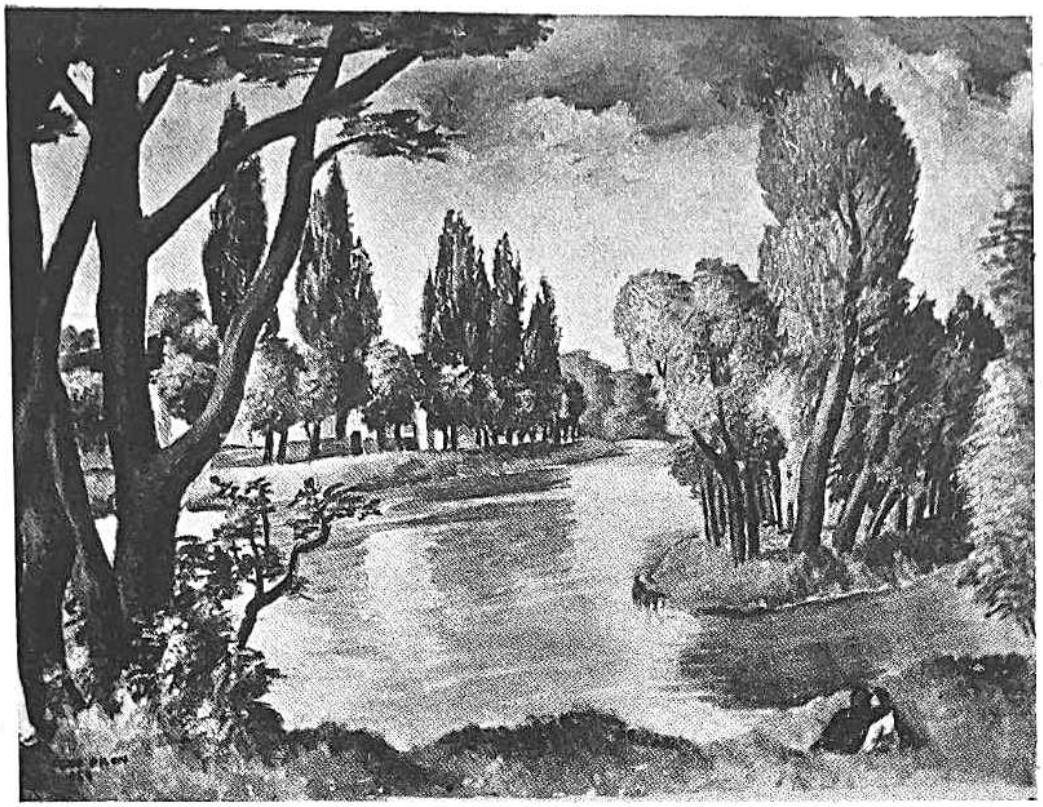

VENO PILON
Krajolik

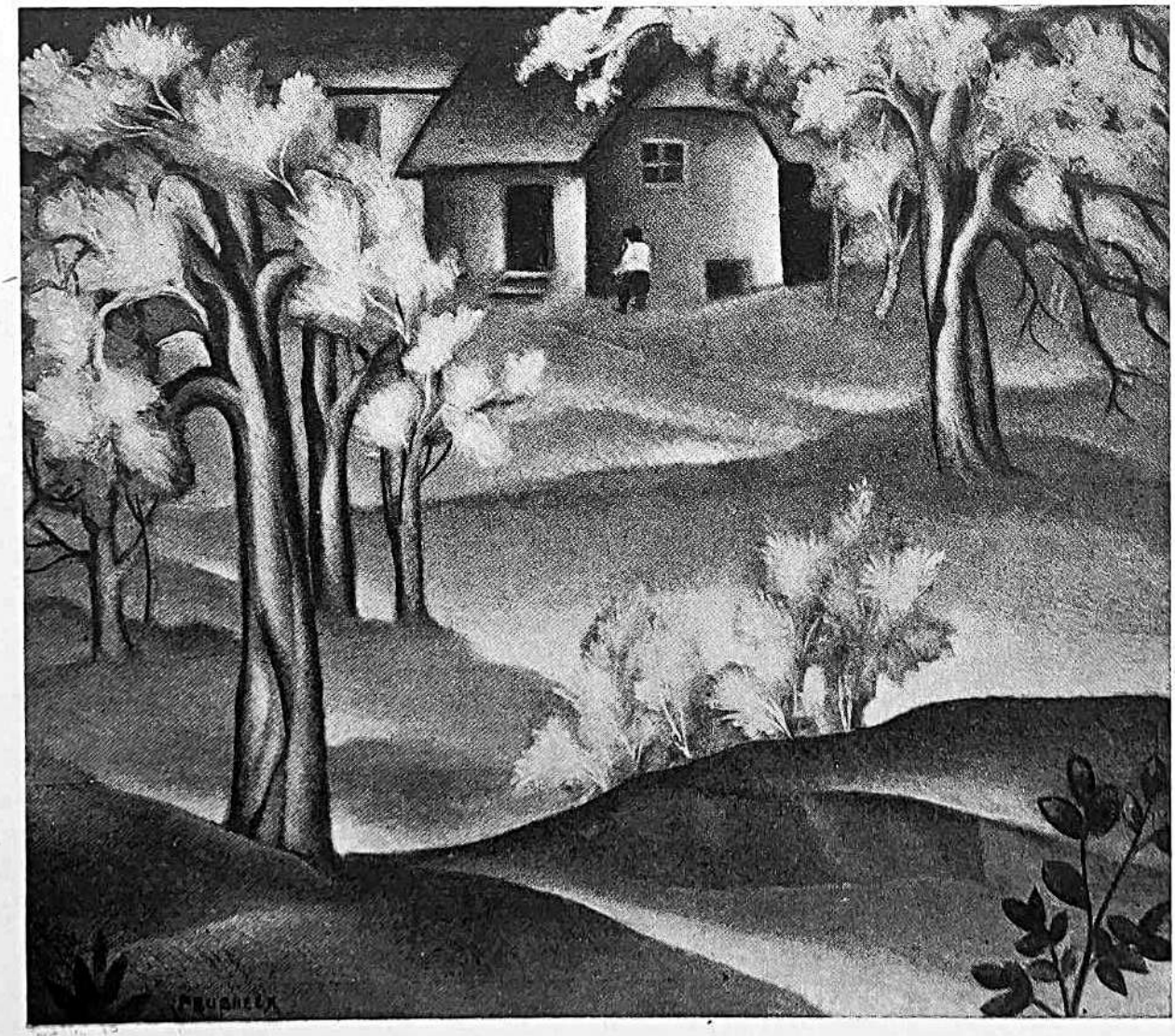

H. G. PERUŠEK - PRUSHECK
Proljeće u Sloveniji

redivši ga korovom, dakle kad pisac toga ne bi bio za to antisocijalan — ja se ne bih ni obazirao na tu za poeziju nevrijednu, ispoetiziranu rečenicu. Hoću da pokažem kako se u ime socijalnoga proturuje u literaturu nešto što se mora baš sa socijalnog stanovišta oštro osuditi. Ovdje odbacujem svaki estetski kriterij. Nije mu mjesto, ne zato što on nije kompetentan da prosudi što je socijalno, nego mjesto, u ovaj čas, kad se radi o socijalnom, mora zauzeti socijalni kriterij. Nije ispravna poredba da je čistač ulice »pognut, kao da žito svoje njive kosi.« Slika pognutosti kod košenja i kod metenja može biti na oko slična jedna drugoj. Može, šta više, i umor gotovo isti osjećati kosac svoga žita i čistač gradskih ulica. Ali pjesnik koji hoće da bude ideološki socijalni promatrač, ne bi smio vidjeti jednako proletera čistača, i posjednika kosca svoga žita; izmedu njih je razlika: za to ni njihov umor ni njihova pognutost nemaju ni u životu, ni u poeziji nikakve sličnosti. Poezija je da te razlike ustanovi, da stvari odredi, prikaže onakve kakve su; pogotovo socijalni imperativ u poeziji to traži. A pošto poezija nije glupost i nečovječnost, bez obzira na socijalne zahtjeve, nju nikada ne mogu sačinjavati poredbe, kao pjesničke vrijednosti, takve, čiju sam duhovnu bijedu dokazao, i njima slične, a koje se publiciraju u »Stožeru«, organu »socijalno progresivnih pisaca.«

Tanki mlaz jutra ukrada se kroz mutna okna.
Resko prganje budilnika probada zaspalost soba.
Disanje tjelesa, cipela, odijela, kofa.
Kroz maglu polusna *misao: ustat je doba.*

Dvadeset stanova ogromne tužne kuće
(koja se gola i siva diže u paru jutra)
otvara prozore — oči za varljivu svježinu zraka
iz zajedničkog dvorišta. Juče, danas, sutra.

Soba, do sobe. Rastavljeni tankim zidovima
i malim tragičnim sukobima interesa.
Spojeni ogromnom zajednicom siromaštva,
sponom poniženja, iskorišćenosti duša i tjelesa.

(Kućerina otvara oči)

I tako se dalje to nastavlja još u četiri strofe: posve otrcanom artificijelnom dikcijom (»resko prganje budilnika probada zaspalost soba«, te drugi podvučeni stih), opisuju se kuća i siromasi njezini stanari; priča Jovan Popović (urednik »Stožera« i suradnik »Savremenika« i »Književnika«, odakle to citiram), priča on, i baš ondje, gdje je svršio, trebala bi početi socijalna pjesma. Baš kad je uočio da postoji mnogo-

katnica puna bijede u sebi i oko sebe. Ali on je tek vidio taj motiv jer ima oči ko i svi ljudi; pjesma nije postala. Ispala je, stvarno, ordinarna sentimentom začinjena pričica po malograđanskom receptu: — sućuti i milosrđa prema siromasima! Ona impresionistička socijalna poezija devetnaestog stoljeća, onaj brbljavi realizam neuporedivo je manje besmislen (obiluje bar zapažanjima!) nego to Popovićevo stihotvorstvo.

Klavir negde vedro, meko zapevuši.
R i t m i č k o v r d a n j e k u k o v a o p i j a i h k a o v i n o.
Belina nogu zasvetli im u duši,
oči im r o n e u t a j n u ž e n s k o s t i u v e č n o u j e d i n o.

(Balada)

Valjda se ni najbanalniji kriterij kakvog amatera stihotvorca ne bi usudio takve stihove poslati ni redakciji kojeg modnog lista gdje se »tajna ženskosti«, to »večno« i »jedino« opjevava sve u šesnaest; ne bi se usudio već zato, što bi se bojao da to ne će biti publicirano, jer je imitacija ili plagijat iz tog istog lista. Ali što amater stihotvorac ne smije, baš to buntovnik iz »Stožera« smije, u tom je njegova socijalna misija.

Šta bi se, inače, moglo reći o stihovima g. Jovana Popovića?! Sjećam se, kako je prije tri četiri godine modernistička poezija u Beogradu, kojoj su Popović i Jerković uz veliki broj njima sličnih bili reprezentanti, isto tako bezglavo bila preplavila razne literarne listiće i objavljivala se, šta više, u pojedinim knjigama. U svemu njihovu liriziranju nije bilo ni mrve poezije. (O tom sam pisao u »Hrvatskoj Reviji« god. 1930. broj 7. Na nedjela najmlađih ja sam mnogo prije pokazao nego Tin Ujević, koji je brošurom o tim istim stvarima naišao na odobravanje). Danas, kad je aktuelna socijalna poezija, s njom se kod tih autora ništa bolje ne događa; ona im je moda, a nije pjesnički doživljaj; tako jalovi u poetskom, a pogotovo u socijalnom smislu, ispadaju smiješni.

Da li je takva socijalna poezija, to jest banalna i isprazna deskripcija o bijednom životu, ikakav putokaz? Kakva je korist predočivati siromasima, kakvim bilo, njihov život? Tä oni sami svakako užasnije trpe i poznaju svoje strahote bolje nego im to itko može prikazati. Oni mogu imati interes za koristonosno, za literaturu koja ih osvješćuje o odnosima u realnosti. U ljudima je potrebno stvoriti moral, uvjerenje i istinu o ekonomskoj, socijalnoj, moralnoj i općeživotnoj situaciji zbog čijih se krivica njihova eksistencija muči i ubija. Djelovanje tog aktivizma polučuje se pjesničkim izlaganjem činjenica u njihovim među-

sobnim oprečnostima; od njih se u ljudskoj svijesti zbiva proces, obračun iz kojeg čovjek saznaje čist i točan račun. Neznaličko obilaženje oko bijednika, njuškanje oko njihovih rana samo ih jače boli, pogoršava im stanje. — Smisao te rečenice neka se razumi jasno, to jest ovako: kad pisac ne pronikne posvemašnje u socijalnu stvarnost i ne zna je raščlaniti u njezine sastojke, on ne može spoznati ni njezine uzroke, a bez poznavanja uzroka ne može znati koje oružje protiv njih treba i kako ga mora upotrijebiti; takav pisac, nespremljen i nesposoban za posao koji je poduzeo, obično svojim postupkom prouzrokuje još gore posljedice, zamrsi još više niti zla, hoću reći, tako zbog neznanja on je podupirač socijalnog stanja, zbilje protiv koje su mu namjere tek bile, a protiv samih sebe su kad su se ostvarile.

Kao primjer na koji se (osim na gg. Popovića i Jerkovića) može primijeniti gornje razlaganje, navodim Dobriše Cesarića stihove:

Stanovahu na kraju grada
U prljavome kvartu roblja,
Počivaće na kraju groblja
Daleko od arkada.

(Mrtvačnica najbjednijih)

Budući da je autor daleko od spoznaje da ljudi postaju i ostaju siromasi i »izmučene skitnice« baš radi toga jer postoje arkade, zato njemu, kad govori o mrtvacima bijednicima, postaje asocijacija: da će dotični bijednici počivati »daleko od arkada«; a upravo time što autor naročito naglašuje, kako se bijednici pokapaju »daleko od arkada«, on ističe svoje poštovanje arkada kao nečega moralno dostojnog zbog čega smije sažaljevati bijednike. Upravo protiv takvog socijalnog shvaćanja potreban je jasni i pravi socijalni stav literature, potreban je aktivizam koji ima određeni smisao, koji zna šta hoće i čiji subjekt ima snage da ga ideološki ispravno sprovodi.

Konstatacija, koju eto pribilježih, značajna je za socijalnu nesvijest, da i ne velim za književnu, naših socijalnih literata, jer oni smatraju baš dvije tri Cesarićeve pjesme, kao ugled socijalne poezije. Malo sažaljenja, samilosti u slabim stihovima kao u bijednim govorancijama na sjednicama društava za humanitarnu akciju, — to je ta socijalnost. Prije četrdeset i više godina je Arno Holz, pobornik njemačkog naturalizma, u djelu »Buch der Zeit« opisao u stihovima siromaški život berlinskih mnogokatnica sa prozorima u dvorište, proletersku čeljad grada: radnike, švelje, mljekare, krojače, potucale pjesnike, prostitutke, nevolje špelunka i očaje mansarda. Holzov »Phantasus« i »Berliner Frühling«, valjda su nešto najbolje što je dano u stihovima o

paklu velegrada; njegova deskripcija, još uvijek više manje svježa i duhovita, ma da često i površna, svojim naturalizmom i obiljem zapažanja znači rijedak primjer u poeziji koji se može cijeniti. Očito je da je Cesarić imao nakanu da napiše nešto o predgrađu ugledajući se na Holza, ali nije imao snage. Kad već spomenuti stih: »daleko od arkada« i ne bi bio ideološki zastranio, on kao pjesnička opservacija nije ništa bitno. Značajne li mi opservacije: »stanovahu na kraju grada«! I tako dalje: čitava pjesma, poglavito »Vagonaši«, sastoji se od posve nebitnih opazaka o siromaškom životu; sve same površne primjedbe rečene u jednom mehaničkom izmjenjivanju arze i teze. Na kraju grada obično stanuju i oni za koje su namještene arkade. U poeziju se stavlja samo nešto naročito opaženo u životu, samo što je bitno za stvarnost, za predmet koji se hoće da predstavi; pogotovo u socijalnu što je stvarnosno, socijalno važno. Socijalna poezija ne zavisi o takozvanoj »ljepoti«, o osjećanju koje pjesnik estetski izrazi, nego o svom načelnom stavu prema društvenim pojavama, ona zavisi o etičkoj i političkoj svijesti pjesnika. Stihove pisane u socijalnom smislu i nakani ne može otkupiti nikakva estetska vrijednost ako su stvarne činjenice krivo postavljene; etička ili socijalna laž je i estetska; radi se o spoznajama, o istinama do kojih se došlo razumom, sviješću, te one umjetnički predstavljene također djeluju kao spoznaje na razum: ukoliko nisu razumu uvjerljive otklanja ih i čitava ostala čovječja sposobnost primanja umjetničkog djela i uživljavanja u nj. »Baš se u umjetnosti ne radi samo o pjesničkom nego i o načinu mišljenja« (Franz Mehring).

Način postizavanja pjesničkog i socijalnog djelovanja bezuspješan je, i osobito u pogledu umjetničkom nevrijedan, kakav je u stihovima, »Mrtvačnica najbjednijih«; sva impresija je od same te stvari u realnosti: strava i tjeskoba mrtvačnice kao zbilje, one čitaču same sobom naturuju nevoljko osjećanje; ona nabrajanja, litanije nemaju stvarno nikakvog lirski sugestivnog udjela u doživljaju čitača kao poezija. Samo se tako može razjasniti djelomični uspjeh te nedjelotvorne deskripcije. Isti je slučaj sa opisom jadnog života Vagonašâ, obitelji koje stanuju u željezničkim vagonima; stihova u toj pjesmi ima i isprazno šaljivih, kao: »... rakije amo, jer utjehe nema u vodi.«

Tko misli imalo socijalno tome je jasno da pisac stihova »Zidari« nema socijalnih osjetila.

Oprasmo ruke. Sjedosmo ručat
I pri objedu
Pogledasmo često na blistavi krov —
Na našu pobjedu.

(Zidari)

Portret FRANJO STIPLOVŠEK

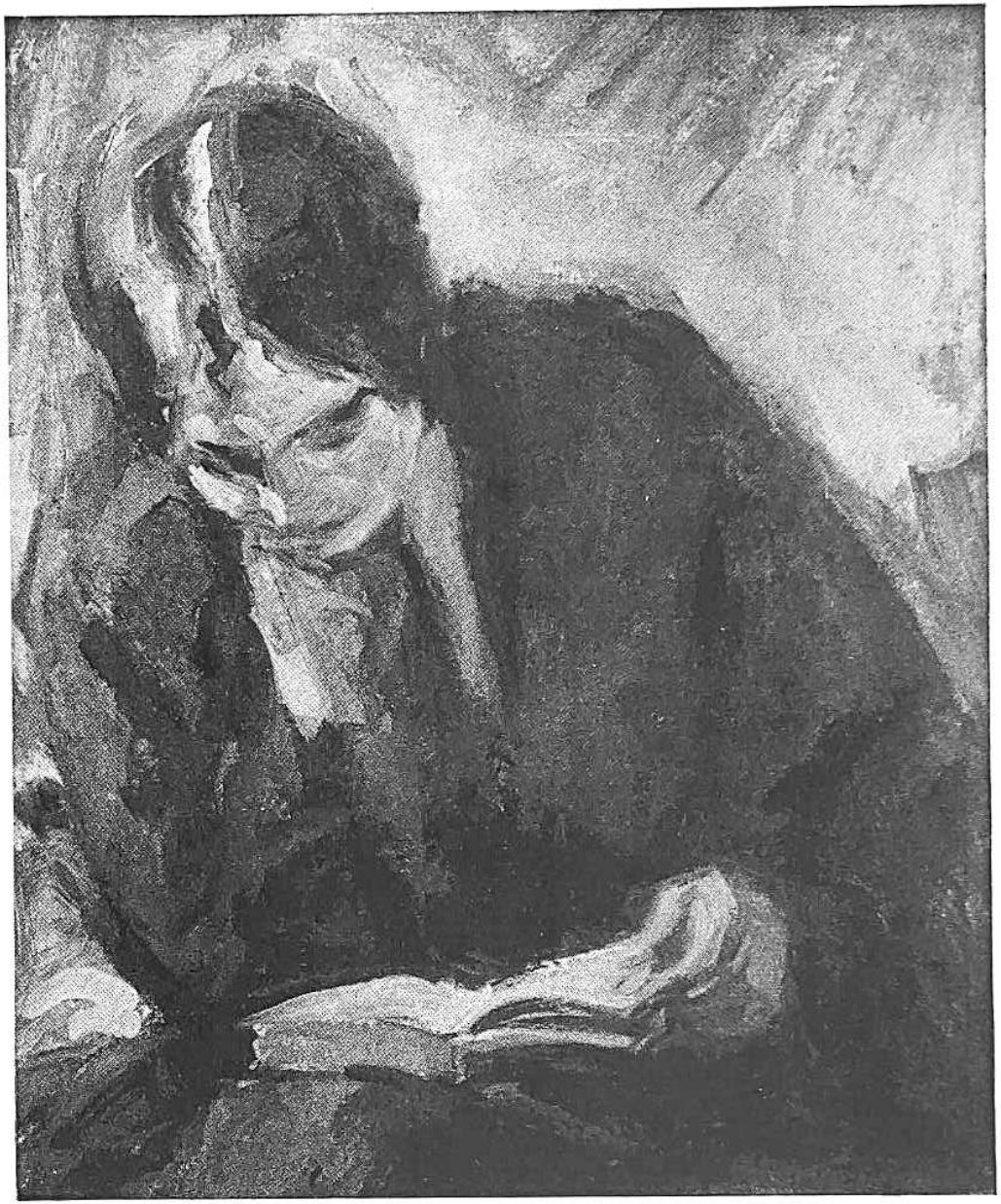

Kod čitanja M. STERNEN

On objeđuje zidare, da vide iscrpljivanje i iskorištavanje svojih snaga sa strane kapitalista kao svoju pobjedu. Idealističko posmatranje pojava koje same sobom izazivaju posve suprotne, to jest, materijalističke asocijacije, ne može nikomu, tko dobro misli, biti razlog da dotičnog posmatrača pjesnika smatra uviđavnim i socijalnim. Pobjeda je vlasnika nad čijom će glavom blistati krov, koji su zidari samo sagradili i sebe teškim umorom nagradili i tek koji objed, o kom se tu priča, zaradili. Što je rad i kad je on pobjeda, o tom bi se dalo ovdje nadovezati više rečenica. Svakako on nije zidarima pobjeda na mjestu gdje to veli pisac navedenih stihova. Zbog te nesmotrenosti ni rad pisca, to jest, takvi njegovi stihovi nisu pobjeda; oni su pjesnički neuspjeh kao što je zidarski napor, u spomenutom slučaju, socijalna nedaća.

Fragmenti iz studije »Aktivizam u svijetu i u nas«

STANISLAV ŠIMIĆ

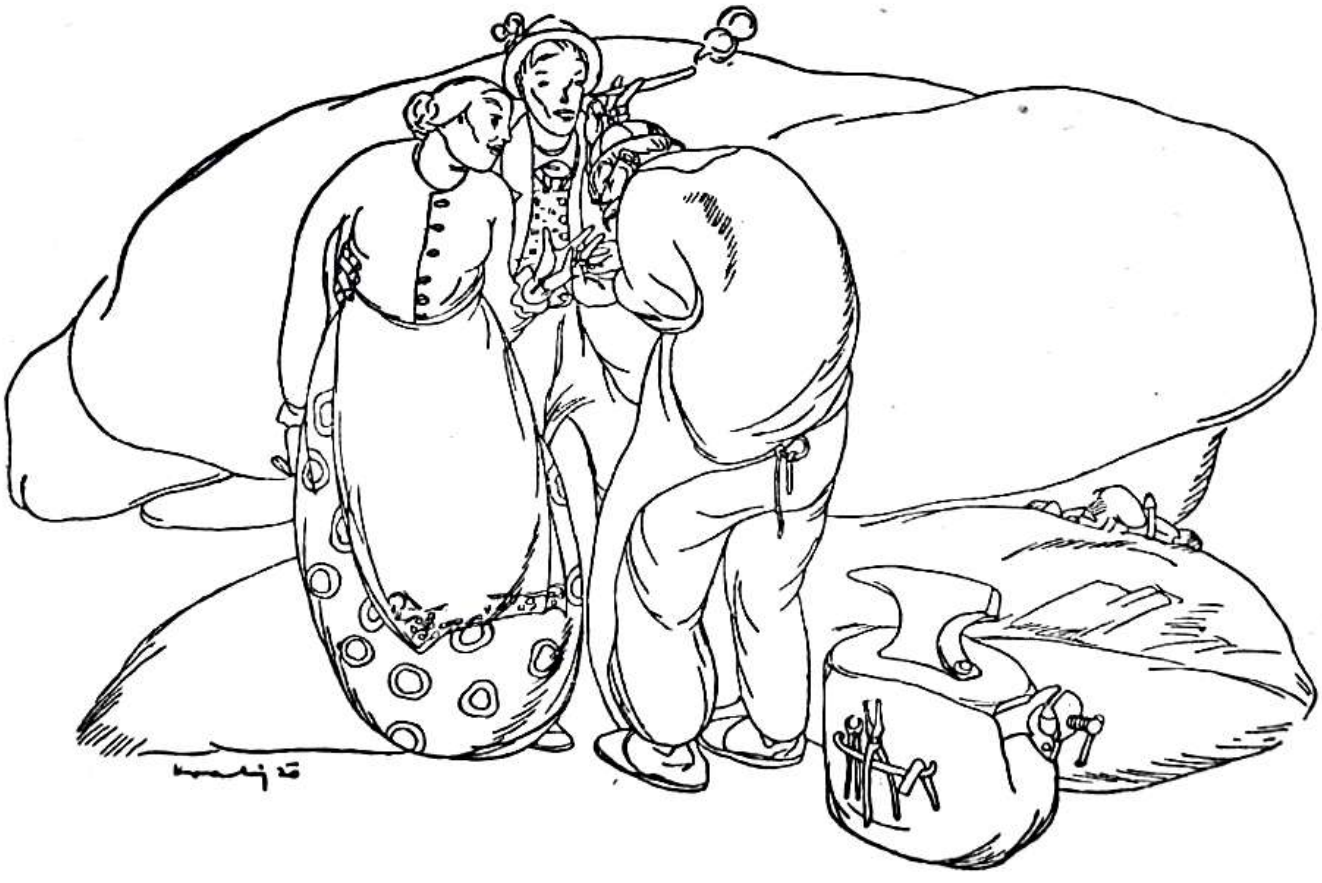

SLIČICA

Plâva riječna okuka u polju, među zasijanim njivama,
spora i duboka, i kao zaustavljena u razmišljanju.
Šušti svojom svilom i klokoće u obali, podlokanoj, mračnoj,
neumornoj u pričuckanju besmislenih brbljarija,
neiscrpljivoj u vrvljenju nerazumljivim znacima i vijestima
i u izmišljanju
sve novijih i novijih arija;
šušti svojom svilom i klokoće u obali, podlokanoj, mračnoj,
bez iskrčenih i utrvenih prolaza do vode, na strmenitijim mjestima,
te u isto vrijeme, u tami svoga obalskoga žilja,
i zmijovitoj i račnoj.

U onom svom obilatom, čisto nadojenom okolnom zelenilu,
sred oranica i nabujala bilja,
rjeketina — bez prestanka — pljuska i grgòlji.
Katkad cvrkne i usitni u živkanju poput ptice,
poput pijukanja uhvaćenog pileta i miša,
a katkad se opet posve smiri i utiša,
te je čuješ samo da ko mačka prede i mrmòlji.
Drugi put, opet, i nešto peto osjetiš kadikad
ispod njene podlokane obale,
neko proždrljivo loktanje u tmini,
izmiješano s bućkanjem i — jamačno — s pjenom,
kao kad se bace ono na lokalo, negdje u blizini,
pušteni, prežednjeli psi,
pa počnu da loču,
a gubice im se kod tog sve do očiju obale
i magla prevuče zjenom.
To klokoće vodurina med žilama srebrnoliste odozdo vrbice,
u žilju ljepljivo i sočno lisnatih ùz obalu rakita,
odzvanjajući pritom krajinom, noću,
i u dalekim, nevezanim hukama i lupama,
u odlomcima uspavljive priče;
pljuska u uzljuljanom granju zamočenih vrbovih krošanja,
u jezičastu lišću previjenih, nadnesenih rakita,
a sva joj izvišenija okolna drveća sliče
trepetljivim, leptiravim grivama,
nepočešljanim — nad njivama — čupama,
šarenim od vrvci i nakita.

Iz zbirke »Linija«

STJEPAN MOSTIĆ

BOTIĆEVA »BIJEDNA MARA« I NJEZIN TALIJANSKI UZOR

IV.

Između dvije ljetopisne građe, kako se po svemu vidi, podudaranja nisu baš velika ni značajna. Razlike su nasuprot tolike i po okolini u kojoj se kreću ta dva pjesnička svijeta, i po pjesničkom umijeću i duhu kojim su prikazana, da strano djelo stoji naprama domaćemu kao lakovana cipela naprama opanku, uljepšanu narodnim rukotvorom. U obadva je tema nesretna ljubav, omiljela tema »poetskih novela«. To je glavno u onome što im je zajedničko, ali to je ujedno i bez ikakva značenja: Nesretna ili nedozvoljena ljubav, pa zatvor i smrt u samostanu bilo kao nametnuta kazna ili dobrovoljan izbor, bila je već u ono doba otrcana tema tolikih romana i novela.

Međutim nije ovdje riječ o manjoj ili većoj sličnosti, ili čak o istovetnosti golog sadržaja. Zanimljive su ovdje pojedinosti, uzgredice, prizvuci. Kada njih uporedimo, iako uz poneko čuđenje, moramo priznati, da uza sva glavna obilježja narodne epike što ih nalazimo u Botićevoj Mari, kao što su: epski način izlaganja, savršen narodni deseterac, širina pripovijedanja i ukrasi pjesničkoga govora — ima u toj poeziji i talijanske romantike, i vidnih utjecaja talijanske literature. Posebno kod prikazivanja Marine ljubavi i njezine tragike nedvojbeno je Botićevo povađanje za majstorom Grossijem i za njegovom Ildegondom. To je povađanje i svijesno i nesvijesno: izbija iz prenašanja pojedinog izričaja, iz koincidencije pojedinog fakta, iz sličnosti pogdjekoje situacije; više je u trenutnim, podsvijesnim reminiscencijama, nego u izravnom crtanju prema modelu.

Pridjevak »bijedna«, upotrijebljen u samom naslovu, ponavlja se u Botićevoj pripovijesti kao epiteton perpetuum. Njim se očituje pjesnikovo osobito raspoloženje prema junakinji: neko milosrdno sažalijevanje, neka samilosna plačljiva sućut. Negdje ta riječ poprima široko tumačenje, kao na početku petog pjevanja. To jednako biva i u talijanskoj noveli. I za Ildegondu taj je pridjevak postojan. Na jednom mjestu ona čak sama sebe naziva bijednom:

> Pozdravte mi moje drúge i njih
> Na Ildegondu podsjećajte bijednu,

veli na umoru opraštajući se sa starješicom samostana (IV, 61). Takvom je označena i na premnogo drugih mjesta sinonimima te riječi: misera (jadnica), bella innocente (nedužna ljepotica), bella solitaria (samotna ljepotica), la dolorosa (patnica), infelice fanciulla (nesretna djevojka), la mesta (tužna), la sventurata (nesretnica), sciagurata, meschina (ne-

sretnica, kukavica), travagliata (mučenica), innocente colomba a Dio gradita — colpa non ha che d'aver troppo amato (nevina golubica, Bogu ugodna — njen je grijeh samo u tome što je odviše ljubila), la rassegnata (sa svojom sudbom pomirena). Ta mjesta označujem redom: I, 16; II, 2; II, 26; II, 56; II, 70; III, 21; III, 36; III, 40; III, 68; IV, 7; IV, 18; IV, 20; IV, 23; IV, 47; IV, 61 — pri čemu rimskim brojem upućujem na dio (pjevanje), a arapskim na oktavu. Smisao je dakle svim tim riječima onaj isti koji i Botićevim: sirota, sirotica, nesretnica, nesretna djevojka, bijedna Mara, krotka golubica, nevina ranjena grličica, i sl. I talijanski pjesnik razvija mjestimice smisao te riječi u čitave strofe. Jednom u prvom dijelu prelazi s nje u lirsku apostrofu (I, 16). Jednake u nesreći i ravne u samilosti svojih pjesnika obje sirote djevojke imaju i sličan začetak ljubavi, i s te svoje ljubavi jednako stradaju. Talijanka, plemkinja, zagledala se u pučanina Rizzarda: Zadivio ju je svojom ljepotom i svojim junaštvom u igri. Splićanka je zavoljela Adelića na pazaru diveći se njegovoj ljepoti, kako su mu se divile i druge djevojke dolazeći na pazar, u kupnju. Obje isprva ljube potajno, iz daleka, tako da ljubljeni momci i ne zapažaju toga. Kada su upućeni u tu tajnu bez zbora i dogovora, oni i uzvraćaju ljubav. Jedan to čini pozdravom, prolazeći ulicom dok je draga na pendžeru; drugi na istom pazaru sjedeći kod trgovine, dok mu djevojka prilazi sa svojima. Nakon obostranog saznanja i uzvraćanja djevojke očituju tu svoju ljubav plahošću i smetenošću, kao nekim strahom zla predosjećanja, a momci njima na vidljiviji način.

Ildegonda hrani sama za sebe, na svom domu, tu ljubav spram Rizzarda sjetom i izgaranjem, a kada je dragi pred njom, obuzima je onaj nenadani strah:

Pred sobom kad ga gledaše gdje stupa
— A višekrat joj sreća to dosudi —
U njoj bi srce počelo da lupa,
Kô kada strah ga nenadan uzbudi.
I u taj tren bi skrit se htjela tupa,
Jer tako plahe i krotke je ćudi;
I da mu skrije da ga sama roči,
Oborila bi i lice i oči. (I,21).

Sličan strah hvata i Maru, kako sama to povjerava sestri Ivki na domak Adelu:

Ivanice, slatka moja sestro,
Ja bih sada, vjeruj, najvoljela
Da nijesmo ni došle na pazar.
Tako mi je oko srca teško,

Njeka mutna, nepoznata strava
Njeka tamna i zlokobna slutnja
Kano mora na srcu mi leži,
A ne mogu da je se oprostim;
O da nam je sad kod kuće biti! — — —

Rizzardo upamti kuću još nepoznate mu djevojke, pa se često navraća tamo prolazeći mimo. Pozdravi i pogledi tumači su te njihove početne, izmjenične ljubavi:

Upamtiv kuću sazna tko su stari
Nje roditelji. Svaki dan se krao
Tu okolo, i ne htio da mari
Ni za što, dok je ne bi ugledao.
Oblila nju bi rumen: plam od žari
Ljubavne što se s njena srca brao!
A on sve više postajao smion,
Dok njoj ne otkri svoju ljubav i on. (I, 24).

Tako i Adel:

Svak je mnio: Adel će na pazar,
A Adel je smeo pazar s glave;
Već on uprav Vornićevoj kući,
Pokraj kuće dva tri puta prođe,
Dok mu nješto milo zazvonilo — — —

U daljem razvitku svoje ljubavne drame Rizzardo zalazi u baštu po noći, da vodi ugodne razgovore s dragom koja je na prozoru. Iznenađuje ih jedne noći, upravo prije sastanka, dragin brat. Bije se dvoboj. Rogjero je ranjen, te otkriva svom ocu i svojti sestrinu pustolovinu. Kod Mare je to malo drugačije: Adel obilazi baštu, ali ne zalazi unutra. Za kakve njegove razgovore s djevojkom mi ne znamo. Samo jedan put natjerava i njega u bijeg starina Vornić izmilivši odnekuda neočekivano. O Adelovoj i Marinoj ljubavi puca glas i sramota istom na dizdareve sprdnje o onome što se na pazaru javno zbilo i vidjelo kad je Adel zapjevao, a i kasnije po njegovu odlasku. I tu umalo da ne dolazi do kavge i tučnjave.

Stari Gualderano i stari Vornić zapadaju u srdžbu gotovo s istog uzroka: onomu ljubi kćer pučanin, krivovjerac heretik; ovomu Turčin. Onoga nuka na osvetu sin Rogjero, koji bi htio da se njegova sestra uda za rimskoga grofa; ovoga Melkin otac koji bi htio svoju kćer udati za Adela. Na nemila otkrića oba se oca mašaju za bodež: oba hoće da zakolju nevjerne kćeri, kako se kolje janjad u klaonici:

A kad Rogjera lijek i kućna njega
Povratili su razumu i svijesti,
On oca svog i svojtu prije svega,
Što kći mu skova s Rizzardom, izvijesti;
A zatim: da sve njih ta sramna sprega
Unesreći i rod im obeščasti:
I što bje ljubav i nedužna grješka,
Brat sveđ im šuškaj da je zloća teška. (I, 73).

Na sve to otac gnjevom plane strašnim,
Da u svom bijesu bodeža se lati,
Te jurnu na kćer vitlajuć užasnim,
I sam je htjede na postelji klati;
Al obrani je majka tijelom časnim
I čeljad koju vika njena sjati:
Obnemogav tu zasta otac zvijer,
I strašnim riječma prokle svoju kćer. (I, 74).

I na njezinu glavu zvati stane
Svu osvetu i kaznu Gospod Boga.
Sve molbe svojte, majčine sve rane
Ne mogoše mu suspreć gnjeva toga:
Njoj zatvor bit će, još dok večer pane,
Manastir glavni — zapovijed mu stroga. (I, 75).

I kod Botića otac kćeri prijeti nožem. I ovdje sprečava krvoproliće rodbina: sestra Ivka i najmlađi brat Iviša. I ovdje je kazna za nedozvoljenu ljubav i za sramotu, nanijetu domu: zatvor u samostanu. Na Adela će do zgode mali Iviša, nešto naivniji i čestitiji od Rogjera. splitskom britvicom. Tako stari Vornić:

Ruku metnu na nož iz silaja,
Iz korica vadi svijetloga,
A ruka mu drhće kukavnomu.
Sijevca je na stol položio,
Skrsti ruke, pa kćeri upita — — —

Ivka sestru uzimlje u obranu, ali postizava samo blažu kaznu:

Moja kuća doživjela danas
Pod sijedu moju staru glavu
Što se u njoj od temelja ne zna;
A danas ću sramotu preživjet,
Da se nikad više ne ponovi,
Jer će sjutra u koludre poći,
Ne bi li nas tamo preživjela
I za nama kajala sramotu...

Zaplet i kulminacija epsko dramske radnje u jednoj i drugoj noveli teku paralelno: Adel i ne sluti što se to odigralo kod Vornićevih. Njemu to priopćuje pjesnik Boktulija. Rizzardu je također nepoznato što se dogodilo u Gualderanovih, i zašto Ildegonda više ne dolazi na razgovor. Uzrok promjeni obaznava sam ustrajnim dolaženjem na sastanak i dozivanjem drage. Adel se odlučuje da otme Maru iščekujući je uzalud na vrelu Dujmovači. Rizzardo predlaže svojoj da će je osloboditi iz samostana i s njom pobjeći u Sv. Zemlju. Turčin ubacuje u ćeliju pismo pomoću strijele; novi križar šalje ga u samostan po posredniku. Oba su pokušaja otmice rizična, i oba jednako jalova. Rizzardo svršava na lomači zbog tobožnjeg svetogrđa i hereze; Adela spašava od opasnosti posrednik Boktulija. Odbačene i proklete obje sirote djevojke skapavaju među samostanskim zidinama. Ildegondin tragični udes opisan je na široko, prikazan je i obrazložen s mnogo psihološkog uživljavanja. Marin je tek natuknut, nerazvijen, kao u jezgri.

U svom petom pjevanju, zadnjem o Marinoj povijesti, Botić upravo podliježe utjecaju talijanskog pjesnika. Po svim glavnim momentima to se pjevanje poklapa s posljednjim, četvrtim dijelom »Ildegonde«. I zato je jamačno tu naš pjesnik donekle sputan: pričanje mu ne teče glatko i razvezano kao inače, jer je ponešto usiljeno i ispresijecano čestim, ponekad neprirodnim prijelazima. Zasjeklo mu se u srce Ildegondino umiranje, pa bi prema tomu htio da upriliči i Marino. Ogledajmo tu stranu pobliže!

U ćeliji samostana Sv. Marije vjerna i dobra Ivka vrši samaritansku službu:

Kleči djeva jadna uz postelju,
Oborila isplakano lice,
A u tuzi ruke izlomila — — —

Pred njom leži »nježna glavica od voska kao nagnut pupolj bijele ruže.« Najednom ta polumrtva glava oživljuje, otvara oči, miče usnicama, nabire ih na smiješak. Sestra se čudi tim znacima života:

Ali zašto sad rastvori oči? — — —
Neveselo kako s' osmijehnula!

Bolesnica čak i progovara: Pita sestru za Adela! Ivka se još više čudi što ga ni u tom teškom stanju nije zaboravila. Mara se naprotiv čudi Ivkinu čuđenju:

I ti jadna sestra ne vjeruješ,
Da ne mogu svojim srcem vladat?...

Da, ne može! Radi njega i umire. Za njim će ona čeznuti i mrtva. Ivka samo plače slušajući sestrine riječi. Mara ne plače. Sama neutješna, ona bi tješila:

Ali zašto, sestro, tako plačeš? —

I u Ildegondinoj ćeliji nudi nam se posve sličan prizor. Bolesnicu dvori vjerna Idelbene. S njom je sama samcata. Ne ostavlja je nikada. Upravo prije svanuća bolesnica je zaspala:

Dok ona spava, drúga do nje pati
Uz njezin uski krevet naslonjena,
Ljubezno nad njom bdije kano mati
Kad bdije do svog čeda razboljena:
Čas nad njom visi, izraz lica prati,
Sva nježnosti i brigom ispunjena,
Čas usne svoje primiče joj više,
Ispitujući, da li jošte diše. (IV, 15).

Bolesnica bunca u vrućici: pita koješta, a nada sve spominje svog dragoga i svoju ljubav. Na sva ta pitanja Idelbene odgovara plačem:

Idelbeni se ražalilo tada,
Da ne mogla odoljet srcu svom,
Već klonuvši na njene grudi pada,
I dugo jeca zagrljena s njom:
Za suzom suza, stići bi se rada,
Niz obraze joj teku snagom svom,
I kvase bolnoj lice kano rosa
Cvijet, kad ga britka gdje nasiječe kosa. (IV, 5).

I bezutješna Ildegonda tješi drugaricu, mučenicu kao i ona, ali tjelesno zdravu:

O sestro — reče — ne plači toliko,
Ohrabri se i utješi, o sestro! — — — (IV, 125).

Ildegonda ne plače, ali joj misli neprestano lete k dragomu, mada je već davno mrtav:

Pred očima joj uvijek njen Rizzardo,
Sveđ ona njega po imenu zove — — — (IV, 18). —

Kada kod Mare nastupa agonija uz odblijeske svijesti na mahove, ona spominje Adelovo negdašnje pismo:

Ivanice, imaš li to pismo?
— — — — — — — —

Ivka je dakle pohranila taj list, da ga ne bi čitale žive oči, a očeve nikako.

I Ildegonda, osvješćujući se, spominje pismo Rizzardovo s uvojkom njegove kose. Idelbene odgovara da je u nje: kad je drugaricu uhvatilo ludilo, dotrčala je k njoj, našla list na podu i spremila ga na vrijeme:

Oglêdati se tu najednom stala,
I kô da s' nečem domislila, pita,
Da l' uze tko, dok nije za se znala,
Rizzardov list što držaše ga skrita.
Idelbene će: Kad je k njoj upala
Na zao glas, da drugi tko ne čita
Taj list, u žurbi ona ga je digla
Našav ga na tlu, čim je tamo stigla. (IV, 52). —

Obje bolesnice na umoru muči jedna te ista nesmiljena misao: očevo prokletstvo; grijeh što su ljubile i što još uvijek ljube nevjernike. Zalud Ivka nastoji da sestru navede na druge, prikladnije misli:

Bi je rada sestra utješila,
Bi je rada snima otimala,
Al ne znade do jedno — plakati,
I Bogu se slaba utjecati:
»Maro, Maro, daj se Bogu moli,
On je dobar, on će se smilovat.«

Mara se ne primiriva. Mara odgovara tješiteljici:

Al ja moram da sam jako grješna...

Kada čuje pjevanje koludricâ što k njoj dopire iz samostanske crkve, pričinja joj se da to Adel pjeva, i ponovno zapada u očajne misli:

Roditelji hoće me prokleti,
Hoće mene braća odbaciti.

Zaludo je Ivkino tumačenje i odvraćanje:

Ne će tebe proklet roditelji — — —
To pjevaju pobožne koludre,
Bogu s' mole da ti zdravlje vrati.

Nije za Maru zdravlje; za Maru je smrt, ali prije samo još jedno jedino: očeva riječ da joj oprašta:

Nek s' ne mole Bogu da ozdravim,
No za dušu moju neka mole,
Da Bog skine s moje duše grijeh,
I da skine kletvu roditeljsku.
Oj blago si, tko umrijeti može,
A za kletvu ne zna roditeljsku!
Al se meni kuku na vijeke!
— — — — — — — —
Oj da mi je jedno jošte čuti,
Jedno breme sa srca još skinut,
Sretno bi ja tada umirala! —

I Talijanku Ildegondu peku jednake rane. Još za svojih prvih iskušenja ona je kukala:

Nevin bje dosle oganj srca moga.
Ja mišljah: Dar si što ga Bog mi šalje;
Al otkad ûsta ti na Tvorca svoga,
Ta ljubav moja grijeh će biti dalje.
Joj! možda hir je usuda mi zloga,
S grizodušja da mrijet mi bude žalje,
Što tebe ljubljah, što te i očajna
Još uvijek ljubim, prokleta, ustrajna. (III, 7).

Življenja moga ovo da je svrha!
Nesretne mene! Za me nema spasa. (III, 8).
— — — — — — — —

Kasnije, na smrtnoj postelji, i ona onako jadikuje kao i Mara:

Na prekide i uzdišući često
Svog oca, svog je brata spominjala. (IV, 22).

Nju tješi i prizvani svećenik. Tješi je, ali i kori kada i pred njim očajava. Taj ispovjednik ima uspješnija sredstva za Ildegondu nego Ivka za Maru. Otkriva joj svu istinu o njezinu Rizzardu: mučenik je bio, u nebu je njezin dragi. Čeka je ondje, a sada joj poručuje, neka oprosti svomu bratu, kako mu je i on na smrti oprostio. Radosna je na ta otkrića Ildegonda, ali samo polovično. Oprašta bratu, ali i sama čezne za jednim oproštenjem. Jedina, posljednja i najveća je njezina želja da joj otac oprosti:

Joj! — reče — kako da se s ovim tijelom
Ja dijelim smrtnim, prokleta od oca?
Na drugi noseć svijet za svoja djela
Žig njegova prokletstva usred čela? (IV, 39).

Na ispovjednikov savjet ona piše ocu pismo. S tim pismom ispovjednik smjesta odlazi i za koji čas donijet će odgovor. Iščekujući u teškoj dvoumici njegov povratak Ildegonda kazuje Idelbeni sve što je o svom Rizzardu doznala na ispovijedi:

I ništa drugo da ne želi više
Do smrti, da je s njenim dragim združi;
I od sveg srca zvala bi je, dašta,
Tek što bi čula da joj otac prašta. (IV, 44).

Njena njegovateljica plače, a ona je tješi:

Ne plači mene, što u luku plovim:
Na moru bijesnom što bih ja još sama,
Bez utjehe i s mojim patnjam ovim? (IV, 47).

Donosi joj se i sveta popudbina uz pratnju duvna i u moru svijetla od voštanica. Namirena po vjerskom obredu ona se već i oprašta s prisutnima. Samo još ne dolazi ono jedno i jedino:

Smrt ona čeka, i u tome samo
Sve njezine su muke i žaljenja
Da mrijet joj je bez očeva proštenja. (IV, 56).

Smrt je regbi štedi, da još i to dočeka. Dotle umiruća iznosi drugarici svoju posljednju volju: o opremi, o pokopu, o uspomenama koje će zadržati, o uslugama koje će joj mrtvoj iskazati. Dok ona oporučuje, Idelbene se topi u suzama i kima glavom u znak obećanja. Oproštenje napokon dolazi u očevu odgovoru na pismo. Od puste radosti Ildegonda gubi posljednje snage i obamire. Idelbene još groznije plače, a do nje plače i nekoč nesmiljena starješica samostana:

A velo spustiv opatica bona,
Ne zboreć riječce, plakaše i ona... (IV, 68).

Dok svećenik daje odrješenje i blagoslov uz brecanje, djevojka se osvješćuje još jednom, čuje glas zvona i pita, je li već razdanilo. Sviće! — odgovaraju joj, i na njezinu želju otvaraju kapke na prozoru koji je gledao na istok. Ona dugo i željno upire oči u nebo šuteći. Još jednom je trgne glas zvona, još jednom pogleda slatko Idelbenu u lice, pa s osmijehom na ustima zavapi:

Čas evo, davno moje uzdisanje!
— — — — — — — —
O sretne mene! ovo nije san! (IV,72).
— — — — — — — —
I to je bilo zadnje što izusti:
Glavu polako prignu kô čeljade
Kad srva trud ga, il kô cvijet u pusti
Kad nježan više hrane ne imade.
Njoj sučelice granuv sunce pusti
Trakove prve, k licu ih prokrade
Od snijega bjeljem, pa ga sva ovije
Prečistim svijetlom koje s neba sije. (IV, 73).

U posve istim prilikama, spoljašnjim i psihičkim, izdiše i Mara. Nešto možda banalnije, ili manje poetično. Do njena kreveta ne vidimo svećenika ni drugog lica osim same rodbine: oca, majke, braće i nerazdružive Ivke. Maloljetni Iviša tu je svećenik koji posreduje. Preko maloga otac odgovara kćeri:

Da nam svima Bog oprosti grijehe,
A ja sam joj grješan oprostio,
I dajem joj otac svoj blagoslov.

Svi oni plaču, a najviše kuka majka, ali Mara ništa drugo ne čuje do očevih riječi:

Al djevojka nesretna ne čuje:
Radost joj je obasjala lice,
Od radosti trome sklopi ruke,
I pomisli: »Bože, hvala, hvala!
Gorka muka spade s moga srca!«
Al i radost umori nesretnu,
Pa je teški nadvladao sanak — — —

Iz te predsmrtne obamrlosti bude i Maru za posljednji put zvuci zvona. To su doduše zvona sa splitskih crkava koja naviještaju svitanje dana i sjećaju građane na jutarnju molitvu. I Mara se dakle seli s ovoga svijeta u osvit:

Žalostivo zazvoniše zvona
Po splitskijem mnogijem crkvama,
Da građene bude na uranku.
— — — — — — — —
Jesu l' zvona bolnu probudila?
Je li tugu svojih osjetila?
Probudi se..., tromijem očima
Svoje mile pogleda po licu — — —
Je l' istina da se smilovaše,
Da joj njezin grijeh oprostiše?

Razabravši da to nije bila tek njezina puka tlapnja, osjeća se potpuno namirenom i oprašta se sa svojima. Marina je oporuka da ne čine zla Turčinu, a njezina posljednja hvala upravljena je Ivki.

U dodatku slijedi opijelo, sprovod i ukop. U prizoru s bijelim odrom usred crkve, na kojemu

U opravi crnoj koludrice
Mrtvo leži složeno tijelo
Skrštenijem rukam kan' da s' moli...,

posuto nedužnim cvijećem, miljem djevojčinim za života, s vijencem bijelih ruža uvrh glave, prepoznati je — rekao bih — lagane tragove reminiscencija na onaj prizor što ga sebi dočarava umiruća Ildegonda, kada između ostaloga oporučuje Idelbeni i ovo:

A ti ćeš, seko, samo ti ćeš tužna
Moj dirat leš; tek to te molim dragu:
Na odru nek mu ruka ta uslužna
Podobu dade nabožnu i blagu. — — — (IV, 46).
— — — — — — — —
Odjenut ćeš me u ono ruho bijelo
Što zalud mi ga vezla moja mati
U tužne dni, kad nisam vrijeme cijelo
Svog dragog, plačuć, prestajala zvati.
U desnu ruku tisni mi propelo,
A u lijevu mi moje čislo vrati,
I kosu trakom veži mi onime,
Na kom se splelo s mojim tvoje ime. (IV, 49).

Iznad svih analogija i podudaranja koja se otkrivaju između dvije novele uspoređujući jednu s drugom u njihovoj sadržajnoj povezanosti, naći je kod Botića i po koje mjesto, po koji stih i izričaj, koji podsjećaju na talijanski izvor. Spomenuo sam već u tom pravcu pridjevak »bijedna« i njegove sinonime. Spomenut ću na kraju još dvije malenkosti.

Pjevanje koludrica što dopire iz samostanske crkve za jutrenje, budi Mari san o Adelu i njegovoj pjesmi:

Uranile bijele koludre
I tankijem glasom zapojale
Naredomce tu jutrenju svetu;
Odjekuju daleki hodnici
Neveselom jekom svetog pjenja,
A bolesna nesretna djevojka
Tužno sanja, plahe suze roni:
Ona sanja da to Adel pjeva
Kobnu onu pjesmu na pazaru — — —

Tako Rizzardo, dok iz bašte doziva dragu na pendžer, i dok napeto osluškuje, čuje pjevanje iz obližnjeg samostana:

Al čuje samo odmjereno pjenje,
Čas da, ča ne, sve kako vjetar nosi:
Svom Gospodu su to pojale časne
Benediktinke za te noći kasne. (I, 40).

Nešto kasnije, kada mu teško dozvana draga izlazi, da mu ispriča svoju nevolju i bruku u kući, iznenađuje i nju isto pjevanje:

Tu umuknuvši iz daleka čuje
— Sad slabije, sad jače, prema vjetru —
Pojanje svetih psalma posve jasno
Benediktinkâ u to doba kasno. (I, 48).
— — — — — — — —
Mrazni joj srsi liznu cijelim tijelom,
Jer turobno to pojanje je dira
Bolno u srce: čini joj s' opijelom. (I, 49).

Kad je u samostanu, i jednoč u zakašnjenju hita iz ćelije na jutrenju, po mraku slijedi pravac toga pjevanja:

Basrlja pravcem turobnoga pjenja,
Što naredomce harmonično tuži,
I kroz hodnike zavojite skrenu
U kapelicu, mrtvijem posvećenu. (III, 13).

Zvona s mnogih splitskih crkava kao da zvuče poput zvona u milanskom samostanu. Zvuče žalostivo čak i za jutrenje! Botićevi stihovi:

Žalostivo zazvoniše zvona...
Turobnijem zvukom ječe zvona...

kao da su prijevod talijanskog stiha:

Meste nel buio squillan le campane... (IV, 57).

V.

Ove djelomične veze i daleke zavisnosti nisu upropastile Botićevu najpoznatiju novelu. Njoj te veze same po sebi ne bi bile na štetu ni u slučaju da su zastupane u mnogo većoj mjeri, i da je na pr. peto pjevanje, u kojemu ih najviše ima, još jače prislonjeno uz četvrto Grossijeve Ildegonde. Bila bi možda ispala prema odličnom modelu i odlična kopija.

Danak, što ga je Botić prinio talijanskomu pjesniku, svakako je dokaz njegova dobra ukusa i zdrava kriterija. Tommaso Grossi bio je odličan pjesnik: priznavao mu je tu odliku i njegov nerazdruživi prijatelj, voda romantika Aleksandar Manzoni, i toliko ga cijenio da mu je u svom domu za više godina davao konak. Njegov historički roman »Marco Visconti« jedan je od boljih na području Manzonijeve škole, a njegov ep »Lombardani na prvoj križarskoj vojni« bio je od suvremenika primljen s mnogim hvalama. Regbi da je bio poznat i našemu Vrazu, jer se među Vrazovim prijevodima nalazi i Grossijeva »Rondinella pellegrina« (Putna ptica lastavica) iz pomenutog romana, negda biser-zrnce svih talijanskih čitanaka. Botić je posebno bio Grossijev štovalac i po uskoj srodnosti svoga talenta, jer je Grossi bio pjesnik velike osjećajnosti i duboke melankolije.

Ne radi nasljedovanja stranog uzora, nego radi posebnosti Botićeve pjesničke prirode obradba »Bijedne Mare« slabo zadovoljava. Radnja je u njoj slaba: kreće se tromo, bez živosti, bez ozbiljnih tragičnih zapletaja, bez neočekivanih raspleta. Psihološko crtanje dodiruje tek površinu, i višekrat je neprirodno, nerazvijeno, neobrazloženo. Istina je da novela zbog svoje kratkoće ne može da iznosi ono što je u dobrom romanu, u dobroj drami, ali, ako je dobra, ona sadrži sve to u jezgri.

Karakteri »Bijedne Mare« kreću se kao u nekom somnambulizmu, otrgnuti od zbilje. Mara, tobožnja junakinja, još je nerazvijen pupoljak; nerazvijen ne možda s obzirom na svoje godine, koliko s obzirom na psihu i psihologiju ljubavi. Taj pupoljak je zgažen, a čijom krivnjom? Adelovom nije. Možda najviše krivnjom konjačkog dizdara, koji je sebi utuvio u glavu da svoju Melku uda za Adela, i nabrusio zbog toga starog Vornića protiv kćeri. Ni Adel nije junak u ljubavi: nepostojan je, u mnogočem nerazumljiv i neobjašnjen. A treće od glavnih lica, onaj pjesnik Boktulija, zašto on ima takvu i tako opsežnu ulogu? Shvatljivo je da pjeva i plače za Marom i radi Marine nesreće, kako bi bilo i pojmljivo da kao pjesnik pjeva u svačijem veselju i da plače u svačijoj tuzi; ali da bude posrednikom i Adelu i Mari, i Omeru i Melki, i Vorniću i dizdaru, to nije prirodno, nije opravdano, a nije ni pjesnički, pa ni etički lijepo.

Ni razvitak radnje, ni njezina osnova ni konac nisu u skladu s naslovom ni s pjesnikovom glavnom simpatijom. Taj naslov prema cjelini fabule trebao bi da glasi: »Bijedna Mara i sretna Melka«, ili: »Mara, Adel i Melka«. Fabula iz kronike odnosi se doista samo na Maru i na Adela, ali nije u tom okviru i izrađena: odviše ju je razvodnila epizoda o Melki, a zadnjim pjevanjem, Melkinom dosta opširno ispričanom uda-

jom, pokvarila joj je pjesnički dojam onako otprilike, kako bi dojam pogrebne svečanosti bio pokvaren pirnim veseljem.

Ova neuspjelost — da je tako nazovem — ima svoj izvor u jednom nedostatku Botićeve pjesničke prirode. Botić je u pojedinostima odličan, a u cjelini nije takav, jer nije ni epik ni tragik: On je čist lirik, i to lirski talenat bez primjese. Prema tomu u njega nema toliko sposobnosti da analizira svoja ili tuđa čuvstva, da opisuje pokrete ljudske duše, da objektivno slika duševne borbe i sukobe i tragiku udesa; ali on ima bogodanu darovitost da svoja čuvstva, svoja nadahnuća, osjete i dojmove neposredno i sjajno izražava, da im poda savršeno skladnu formu u milozvučnom čistom narodnom govoru. U »Bijednoj Mari« ima lirskih mjesta nesporne ljepote, ima savršenih, u duhu i jeziku narodnom spjevanih lirskih pjesama. Pročitamo li tu: pjesmicu što je pjesnik biljar pjeva pred Adelom s Klisa (II. pjev.), Adelovu pjesmu na pazaru (ibid.), epizodu o vilinskom kolu kod vrela Dujmovače (III. pjev.), opis proljetnog jutra (IV. pjev.), naricaljku Marine sestre i Boktulijinu baladu o grličici (konac V. pjev.), naći ćemo u njima onu savršenu ljepotu forme i sadržaja, onu jednostavnost i spontanost koja je svojstvena najboljoj lirici svih vremena. Premnogo je da tako pjeva jedan naš pjesnik u ono doba, i rodom iz Splita, onda otuđenog, i odgojen u školi na tuđem jeziku.

Lirski biseri, što su raštrkani po njegovim u cijelosti slabo uspjelim pripovijestima, danas i jesu uzrokom da je Botić svima nama toliko svoj i mio. Kada se te pjesničke ljepote još pribroje: čvrstoći njegova karaktera, plemenitosti njegovih težnja i njegovoj borbenoj ljubavi za sve što je narodno i naše i ugroženo od haračlija, njegovu pregnuću da s tim idealima poveže i svoju sudbinu, da za njih zalaže i svoj materijalni opstanak, u tomu karakteru, u tomu nastojanju i pregaranju sadržana je njegova najbolja i najtrajnija pjesma.*

DR. VINKO LOZOVINA

* Za ovu studiju upotrijebio sam treće milansko izdanje »Ildegonde«, ilustrirano (Milano, per Vincenzo Ferrario, 1825.) i Matičino izdanje Botićevih pjesama od god. 1885. Navode iz »Ildegonde« donosim samo u prijevodu da budu svakomu pristupni, a original ispuštam, da ne povećam opseg radnje. Učeniji zamjeraju doduše takvom postupku; nego, uzevši u obzir da tekst novele nije kakav Konstantin Porfirogenet, nego lako shvatljivo štivo, može mi se pokloniti vjera da sam pogodio smisao navedenih mjesta. Ako učeniji amo zabasaju, neka se zadovolje s oznakom pjevanja i strofe za svaki moj navod.

Novo Mesto

BOŽIDAR JAKAC

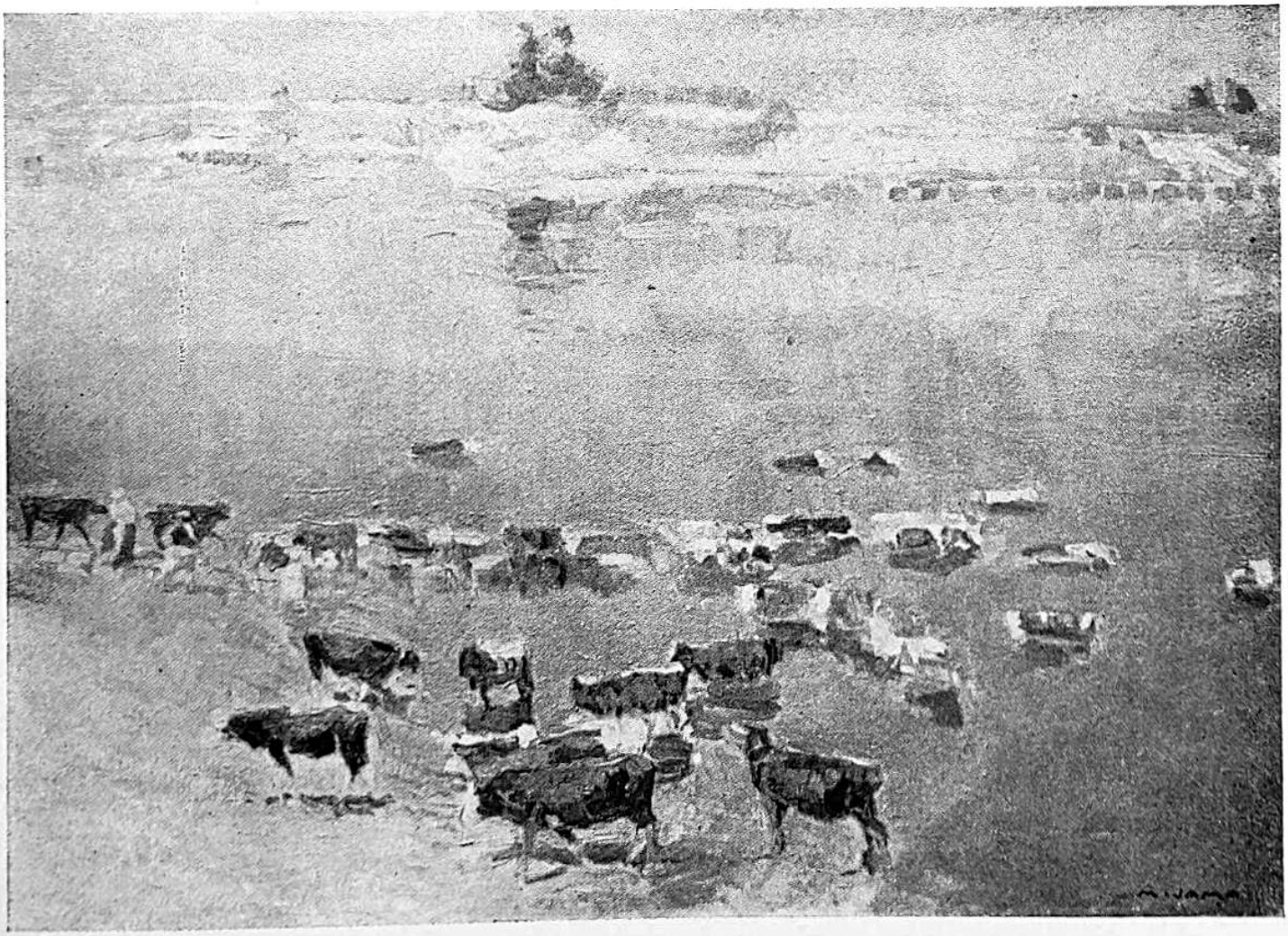

Krave

MATIJA JAMA

FEUILLETON

JOZA IVAKIĆ

Dana 7. kolovoza o. g. umro je u Zagrebu Joza Ivakić, dramaturg Narodnoga kazališta i hrvatski književnik. Ivakić bio je rodom iz Vinkovaca (* 18. III. 1879.), gdje je svršio gimnaziju. Na zagrebačkom sveučilištu učio je klasičnu filologiju i slavistiku. Kao profesor služio je u Zemunu, Zagrebu, Bjelovaru, Karlovcu, Vinkovcima, Sušaku i napokon u Zagrebu. Od 1915. do 1917. bio je ravnatelj osječke drame. Godine 1918. bio je tajnik Društva hrv. književnika, a 1919. suurednik »Savremenika«. Od 1920. bio je u Hrvatskom narodnom kazalištu kao dramaturg, korektor i režiser.

Svoj je književni rad otpočeo Ivakić kao pripovjedač (»Iz našeg sokaka«, 1905.; »Mladost i život«, povijest jedne ljubavi, 1912.; »Selo i varoš«, novele u izdanju Društva hrvatskih književnika, 1912.; »Knjiga od žena i od ljubavi«, 1914., i roman »Kapelan«, 1918.). Kasniji njegov rad bio je sav posvećen teatru. Tu se ističu »Inoče«, komad u 3 čina, što ga je izdala Matica Hrvatska g. 1919., i dvije drame, također prikazivane na zagrebačkoj pozornici: »Majstorica Ruža« g. 1924. i »Vrzino kolo« g. 1931.

Moglo bi se reći, da se Ivakić već od početka zanosio jednom mišlju u čitavom svojem književnom djelu: prikazati narodni život onako, kako se izražava u njegovu govoru, njegovim rođenim sredstvima. Ivakić kao da je bio uvjeren, da se i u dušama njegovih ljudi dešava samo ono, što su oni kadri da kažu, da kažu kako to samo oni umiju. Na ovako postavljeni problem, on se je s punim pravom smatrao zvanim da odgovori: on je poznavao narodni život, baš onih ljudi i onoga kraja, koji je ušao u njegovo djelo, a znao je u tančine nesamo kako se njegov čovjek izražava govorom, nego i svakom kretnjom i svakim pokretom i duše i tijela.

Po tim intencijama u njegove su pripovijesti ulazili ljudi i situacije najtipičnije. Za ljude gotovi modeli, a za situacije gotovi rječnik. Zbog toga se on nikad nije usudio izići iz svoga kruga, a najbolji su njegovi uspjesi prolazili mimo njega nesvijesno. Ti su nam se uspjesi sačuvali u novelama na stranicama, kad ljudi sami iz sebe, svojim govorom, ocrtavaju granice svoje egzistencije u svojoj sredini i u svojoj duši.

Za sve drugo, što je preko toga pokušavao Ivakić, bili su odlučni vanjski utjecaji. Njegov klasični i zvanični odgoj nametao mu je izvjesne obzire, zaustavljao mu je posljednju riječ istine u grlu i došaptavao mu je moralne pointe. Zbog toga i njegov dobar humor nije slijedio do kraja svoj narodni uzor, nego se premetao radije u satiru. I tu ne bez uspjeha. Lošije sreće bili su utjecaji moderne literature na Ivakića. Njima on nije bio nikad po svojoj naravi do dna pristupačan. Podlijegao im je samo nevoljko i vazda na štetu svoga talenta. Najveći udio u toj šteti pripada njegovim dramama.

Svijet Ivakićevih misli i briga prostirao se između sela i varoši. Sa sela donosili su njegovi ljudi svoju iskonsku dušu i uzorni govor, u varoši natovarili su se manama. Na ovom putu Ivakić ih je slijedio vjerno svojim seljačkim instinktima i svojim malovaroškim iskustvima. Njegova kritika stizala ih je tek u posljednji čas ili nikako, kao čovjek od njihove krvi on se je najvolio zanositi njihovim zanosima: »Idem za svojim srcem«. Ako se je što dalo na zlo — »Kô kanda je sam nečišnjak u njega unišô« — on se je tješio: »Baš me je mati na tugu rodila«. U toj fatalističnoj filozofiji odvijao se je život Ivakićeva svijeta, njegove radosti i žalosti.

Ako je Ivakić poznavao ljude svojih djela, poznavao je i one, kojima su bila namijenjena. U njegovom teatru ima bez sumnje krepkih i sugestivnih elemenata prave

pučke glume. Treba to vidjeti, kako se njegove »Inoče« doimaju na svom rođenom tlu. Svaki ovdje raspoznaje svoga i razumije ga do kraja. Svi se s njime vesele i tuguju. Slušaju se pažljivo i razvučeni dijalozi, a na koncu, kroz čitav čin, prati se s ganućem i pouka. Znao je Ivakić, da u teatru treba nešto i naučiti!

Vičan od rane mladosti neumorno raditi Joza Ivakić bio je rijetko agilan prosvjetni radnik. Vjerujući kao nastavnik u vrijednost prosvjete, on je svakamo stizao, kad se radilo o narodnom prosvjećivanju. Njegov dugogodišnji rad u teatru kao korektora teksta i govora i kao režisera narodnih komada bio je prijeka potreba u našoj kajkavskoj sredini, na pozornici, gdje se neujednačeno, a često i loše hrvatski govori. S jednakim marom on je i kroz dug niz godina spremao na glumačkoj školi podmladak za pozornicu i budio u njemu smisao za domaći repertoar i za glumu naših seoskih ljudi. U svim tim poslovima, kraj svih nedaća i patnja, nije ga nikad ostavljao optimizam, svijest i dužnost da radi na korist svoga naroda.

B. Livadić

M. KRLEŽA: »POVRATAK FILIPA LATINOVICZA«

(Sabrana djela, knjiga 2., izdanje »Minerve« Zagreb 1932.)

Još u »Plamenu« Krleža je (neposredno, u članku) govorio o jednom dijelu inteligencije kao o čiru, o bolesnoj nekoj izraslini na tijelu narodnom. U novom svom romanu on umjetnički fiksira tu vrstu ljudi, koja izdaje i prodaje svoj narod i koja ili nema nikakve veze s naprednim i pravednim težnjama i nastojanjima ili im se suprotstavlja. One vatrene i pomalo romantične rečenice iz »Plamena« izrasle su u ovoj knjizi u uvjerljivo umjetničko djelo, koje reže i odsijeca sve to bolesno sa organizma narodnog.

Veliki župan i »narodom izabrani narodni zastupnik«, plemeniti Liepach Kostenjevečki, jedno od glavnih lica u romanu, figura je koliko tipična, toliko značajna i aktualna. Prilikom njegova imenovanja velikim županom »Narodne Novine« objavile su članak »Karijera doktora Silvija plemenitog Liepacha Kostanjevečkog«, gdje se iz biografije toga otmjenog gospodina između ostalog iznosi i ovo: »Kako je međutim smrću poglavitog gospodina Lentulaja, opata i narodnog zastupnika kotara lonjskopoljskog, ispražnjeno mjesto saborskog zastupnika, to se je gospodin doktor Liepach prihvatio ponuđene kandidature, te je na izborima godine 1894. od drugoga decembra jednoglasno izabran zastupnikom u Saboru Kraljevinah Hrvatske, Slavonije i Dalmacije. Kao narodom izabrani narodni zastupnik (izabran jednoglasno od sedamnaest izbornika, opaska pisca), pridružio se naravno Narodnoj stranci, gdje je u klubu počeo da igra jednu od istaknutijih uloga...« A onda, da bi sebi osigurao i ubrzao put koji vodi kraljevskom javnom bilježništvu, gospodin doktor Liepach se »naročito markantno istaknuo« jednim svojim člankom, u kome je iznio ove svoje »ustavno učenjačke« ideje: »Mi živimo danas u politici o punih fikcijah. Zovemo zemlju neku Hrvatskom, koja uistinu nije Hrvatska, koja ima to ime istom od konca prošloga stoljeća; zovemo drugu zemlju Slavonijom, koja također nije Slavonija, nego koja je, otkako postoji kraljevina Ugarska, isto onako ugarsko zemljište, kao što je Bihar ili Szabolcs: sastavni dio kraljevine Ugarske. I s tim pseudonimnim zemljama vodimo pregovore kao država s državom, prihvaćamo tvrdnje, kojih je ništetnost znanost već davno razložila, kojima protivslove isprave i zakoni i protiv kojih se buni naše pošteno osvjedočenje, osnovano na dokazima priznatih autoriteta iz ustavne nauke«.

Čineći tako izdajstvo prema svome narodu zbog svojih ličnih interesa (to je najsigurniji i oprobani put kojim ta gospoda prave karijeru) gospodin doktor Liepach Kostanjevečki imao je još i uzvišenih uspomena, »od kojih je najveličanstvenija bila zlatorezom uokvirena pozivnica na previšnji dvorski objed, prigodom previšnjeg boravka Njegova Veličanstva Cara i Kralja u našem glavnom gradu i prijestolnici Kraljevine, godine osamstotinadevedesetpete, mjeseca oktobra... Između dva dvorska lova, ustrijelivši sto šezdeset i dva gnjetla, sedamdeset i tri zeca, tri divlje svinje i jednu košutu u Konopištu, car je otputovao na Markov trg, da bi se brzim vlakom vratio u Ischl, gdje je zaklao četrdeset i tri jelena i sedamnaest srna, a međutim je kao polubog i nadnaravna pojava dao svoju živu, carsku ruku presvijetlom gospodinu Silviju plemenitom Liepachu Kostanjevečkom, i dotaknuvši tako svojom pomazanom jeruzalemskom desnicom ovog plavokrvnog smrtnika, oduhovio ga i posvetio za čitav jedan život!«

I dok tako prodaju svoj narod radi svoje lične karijere i skupljaju takve uzvišene uspomene i doživljaje, ta gospoda imaju o sebi (bez izuzetka)vrlo lijepo mišljenje (potvrđivano mnoštvom ulizica, koje se uvijek kupe oko tih liepachovskih veličina), a na narod gledaju odozgo, s izvjesnim gađenjem i preziranjem. Tako Liepachi smatraju sebe »doista nezainteresiranim idealistima« koji hoće »da pridignu tu našu nesretnu — »seljačku marvu«.«

Stotine, hiljade naših Liepacha oživljene su u ovom jednom jedinom »narodom izabranom narodnom zastupniku« i doktoru Liepachu Kostanjevečkom tako uvjerljivo, da će pored glembajevštine i klanfarovštine ovim romanom ući u naš književno-kulturni život i ništa manje važan i aktualan pojam liepachovštine. Dajući ovakvu sintezu različnih tipova u našem društvu, Krleža nam s jedne historijske perspektive obasjava i demaskira ovu vrstu ljudi, pokazuje nam odakle oni dolaze, što ih pokreće i kuda vodi njihova životna staza. S matematičkom točnošću može se predvidjeti, kakav će stav ti ljudi zauzeti u ovoj ili onoj prilici, što će govoriti i pisati, kako će postupati u ovoj ili onoj životnoj situaciji. Svi ti Liepachi, Klanfari... fiksirani su u Krležinu djelu tako pouzdano, tako čvrsto i snažno, da, kao u nekom insektariumu pribodeni insekti, nemaju više kud, nego se samo tu još koprcaju i miču, ali čitaocu, koji ih kroz Krležino djelo promatra sa te više, historijske perspektive, jasno je da to njihovo micanje ne vodi nikuda i ničemu, i da je sve to zapravo iznutra trulo i šuplje, tako da će se s neotklonjivom nužnošću skrhati samo u sebi.

Posebnu pažnju zaslužuje doktor Sergije Kyriales, ličnost veoma složena i zanimljiva. Taj Kyriales, koji je neobično inteligentan, govori sve evropske jezike, proputovao je sve kulturne zemlje, pa čak stekao i glas naučenjaka, izgubio je svaku vjeru u čovjeka, u sposobnosti njegove, u razvoj ljudskoga društva uopće; sve to on negira najodlučnije nekim svojim nimalo neduhovitim teorijama, u koje unosi svu svoju veliku načitanost. Razvojna linija Kyrialesova, koja ga je dovela upravo do ove filozofije i do ovog pogleda na svijet, izgleda ovako: još kao student on je stupio u socijalni pokret. Taj pokret prožeo mu je život nečim svijetlim, idealnim, on je tu osjetio toplo ono oduševljenje i upoznao ljepotu življenja s određenim smislom i jasnim ciljem. I sve je bilo nekako u redu, dok nije došlo do žrtve. Zbog sudjelovanja u pokretu, Sergije Kyriales osuđen je na nekoliko godina robije. Tu se je onda pokazalo, da u njemu nije ni poslije stupanja u pokret umrlo ono individualističko, egocentrično, da je njemu i dalje ostalo glavno njegovo »ja«, sudbina i dobro toga »ja«, a ne dobro cjeline, zajednice kojoj je pristao. (»Oni (u pokretu) prijeći

će preko njega na svoj dnevni red, a on će ostati ležeći u tamnici tvrđave i slušati štakore kako grebu zid«, to je misao koja ga naročito muči poslije osude). Pokazalo se je da on spada među ljude, koji nisu u stanju da svoje uvjerenje i svoje svijetle poglede otkupe žrtvom. To su ljudi, koji su egoisti i u pokretima, gdje je sve bazirano na borbi za dobro cjeline. Tim ljudima, koji nemaju smisla za podnošenje žrtava, za odbacivanje svojih ličnih, trenutnih interesa, zapravo i nije mjesto u takvom pokretu, i zato ga oni i sami, čim nastupe krupnije opasnosti po njihovu ličnost, napuštaju, stvarajući pritom neke naročite teorije, koje zapravo treba da prikriju i opravdaju to njihovo sebičnjačko i kukavno dezerterstvo od pravedne stvari. Na toj bazi i iz tog razloga iskonstruirao je vrlo vješto i doktor Kyriales svoje teorije o »činovnicima revolucije«, o birokraciji pokreta, o bezvrijednosti i besmislenosti njegovoj i uopće o uzaludnosti svake borbe za ljepši život. »Zemlja je, nema sumnje, okrugla i vrti se oko sunca, ali zato odležati tri godine u jednoj kazamati, bilo bi preglupo! A vidite, ja sam izgubio čitavu svoju mladost za ovakve, kopernikijanske bedastoće o nekim evidentnim i nezanimljivim istinama!«)

Ali, tim svojim bijegom ovaki Kyrialesi zapravo upropašćuju sami sebe kao ljude, uništavaju ono što je nekad jedino bilo svijetlo u njihovu životu, što je imalo smisla i zbog čega je vrijedno bilo živjeti. I sve te, makako duhovito sagrađene teorije, u stvari ne pomažu, ne koriste im ništa. Duboko negdje u njima sasvim je tamno, šuplje, prazno. U jednom nastupu iskrenosti, Kyriales se ovako ispovijeda: »Sasvim je tamno u meni. Bila su neka svijetla, a ta su pogasla!« A polemizirajući s Filipom, koji nevješto brani suprotnu tezu (o pozitivnosti u razvoju ljudskoga društva) Kyriales, iako je u toj polemici nadmoćniji, negdje duboko u sebi osjeća svu nemoć, sve ništavilo svoje. »Gleda Kyriales tog zbunjenog čovjeka pred sobom i misli o svojim vlastitim podrovanostima. Kad bi taj slikarski slaboumnik znao, kako tu s njim razgovara jedan slabić, jedna ruševina od čovjeka, sagnjila stara krpa, s kojom ne bi nitko više mogao da otre ničije obuće!«

I za takvu »ruševinu od čovjeka« postoji onda samo nekoliko izlaza iz tog mračnog, iznutra skrhanog stanja. Alkoholičarstvo, poživinčenje na ovaj ili onaj način, ili samoubijstvo. I tako taj čuveni naučenjak i neobično inteligentan čovjek, koji govori sve evropske jezike i koji je proputovao sve kontinente svijeta, svršava svoj život bacajući se pod kotače vlaka negdje u pedesetoj godini svoga života.

U »Ledi«, u licu akademskog slikara Aurela, dan je buržujski umjetnik bez talenta i pokazana sva mizerija one netalentirane buržujske umjetnosti koja se usprkos svemu tome ipak dobro prodaje. U Filipu Latinoviću, glavnom junaku Krležina novog romana, izražen je buržujski umjetnik, koji je bez sumnje talent. Ali, na bazi toga društva, u nezdravoj atmosferi njegovoj, taj nadareni umjetnik ne zna što da počne i što da uradi s tim svojim talentom. Tom društvu, uostalom, i ne trebaju talentirani ujetnici. Jer pravi, istinski umjetnički talenat uvijek predstavlja opasnost spoznavanja, otkrivanja životne istine i stvarnosti, a to su stvari za koje se, u najboljem slučaju, ovakvo društvo ne interesira. Vidi Filip protuslovlja svoje okoline, otkriva nelogičnosti u detaljima, u pojedincima, ali nalazeći se i idejno u tom društvu, u smršenom, mutnom klupku njegovih nelogičnosti i nemogućnosti, on ne može da nađe potrebnu perspektivu, sa koje bi jasno vidio kamo se zapravo kotrlja to klupko i gdje je izlaz iz toga stanja. On nema veze s velikim, životvornim pokretima ljudskoga društva, koji, u svom nastojanju k ostvarenju boljeg života zajednice, ulivaju smisao i u život pojedinca, pružaju mu pod noge čvrsto tlo i time ga spasavaju iz one nesigurne sredine, koja se nalazi u raspadanju. I glavna tragedija nadarenog

umjetnika Filipa baš i jest u tome, što se on, nepotreban i izlišan jednima, a nepovezan za druge, nalazi u teškoj i skoro nemogućoj situaciji. Prekinuvši tako veze sa starim, a ne nalazeći novo ni oslonca u tom novom, Filip jasno osjeća, kako se njegov »život negdje otkinuo od svoje podloge i stao se pretvarati u fantom, koji nema nikakva razloga da postoji, i to već prilično dugo traje, a postaje sve teže i sve nesnosnije«. Ne videći uzročne povezanosti društvenih odnosa i razvojne linije ljudskoga društva, bez oslonca na graditelje novoga života i na njihovu ideologiju, Filip ne nalazi nikakva izlaza iz tog svog bespomoćnog stanja: »Daleki glasovi negdje u dubljini peterokatnice, plakanje crnačke ploče na gramofonu i treperenje Filipovih živaca u tom zvučnom paklu što zuji oko njega infernalno, a on je prestao da shvaća zašto se sve to zbiva i gdje leži zapravo razlog da on nema snage da se otme svemu oko sebe i da otpočne nešto novo sa sobom i sa životom oko sebe«. Muči se tako Filip, ždere samoga sebe, i ne može da stvori ništa naročito vrijedno. I u tom koprcanju svom, u toj neshvaćenim protuslovljima otrovanoj atmosferi njegovi živci sve više popuštaju, njegova volja sve više slabi, a rezultat življenja pod takvim prilikama jest: promašen život Filipa Latinovića, nadarenog građanskog umjetnika, koji jalovo propada u bezizlaznosti svoga društva.

U jedno vrijeme, on je pokušao da se spase s pomoću vjerovanja u čistu, apstraktnu, od svakodnevne stvarnosti potpuno odvojenu umjetnost. Ali, ono što njega naročito pritiskuje i davi, to je baš težina realnoga života. I ubrzo on će uvidjeti, da ta čista, apstraktna umjetnost, baš zbog svoje odvojenosti od životne realnosti, ne može da mu pomogne, da se oslobodi toga tereta i da nađe izlaza iz teškog stanja stvarnosti u kojoj se nalazi. I tako on počinje da sumnja i u tu umjetnost i u njeno njegovanje, u svoj slikarski poziv uopće: »Treba li uopće slikati?... U svakom ljudskom oku ima tuge kakvom događaje promatraju životinje iz kaveza; kretnje su ljudske hijenske i ranjave, jer je sve rešetkama okovano i sve u kavezu zaključano, a u kavezima je slikarstvo potpuno nepotrebno«.

Filipa ne spasava ni bijeg u civilizirani zapad. On i tu živi u istoj sredini i u »životu po zapadnim evropskim gradovima u sutonu jedne stare civilizacije« otkriva isto ono trulo stanje. (»Kao vrapci po smeću i po konjskim jabukama, tako čeprkaju velegradske ženke po smeću sadašnjice: tamo nekakva moda, a tu mjesečna renta, brokati, zaraženi krvni sudovi, saksofoni, alkohol, a sve čađavo i prazno«.) Isto stanje stvari nalazi i u suvremenom slikarstvu na zapadu. »Sjede tamo slikari po velegradovima i razapinju svoja platna u gradskim gungulama, kao pauci mreže: hvataju dolare u metežu novca i robe«. Vidi Filip to stanje u raspadanju, ali ne može da mu sagleda uzroke ni razvojni tok, i ne vidi da se u svem tom zbivanju i u svoj toj gunguli građanskoga društva zapravo radi o »privremenim vlasnicima strojeva« i o njihovoj, privremenoj, prolaznoj civilizaciji i kulturi.

Razočaran vraća se Filip sa zapada, iskusivši da geografskog spasavanja nema, gleda težak život na selu i osjeća, kako bi se tu na ovome tlu trebao život učiniti snošljivim. Ali kako? Filip zna jedino, da to ne može učiniti liepachovska inteligencija, a o drugom, pravom stremljenju k novom on ima samo viziju. Dok se sam vozi taljigama po blatu, taj novi život pričinja mu se aeroplanom koji bruji nad njegovom glavom, »bijelom sunčanom lađom, što matematski sigurno plovi u jednu blistavu luku preko sveg tog močvarnog i mračnog blata današnje stvarnosti«. Ali, dok taj i takav život tu negdje već teče, Filip je daleko od njega, ne može da se ukopča u nj, i to je glavni uzrok da on, uprkos svome talentu, ostaje slab i nemoćan i da propada tako bespomoćno.

Kao ova glavna lica romana (Liepach, Kyriales, Filip), tako su uglavnom rađene i sve ostale ličnosti njegove: svaka od njih, pored svojih individualnih osebina, izražena je kao produkt socijalnih odnosa i predstavlja i nešto opće, kao neku sintezu društvenih pojava i skoro kroz svaku od tih ličnosti dolazi se do korijena stvari, do socijalne strukture. Treba se sjetiti onih dijaloga Baločanskoga s Filipom, one scene, kada je, pošto je svojim zubima zaklao Bobočku, došao sav krvav da to saopći Filipu, uopće sveg njegova držanja i filozofiranja, — pa vidjeti da je taj Vladimir Baločanski jedna od najuspjelijih luđačkih figura u našoj književnosti. Pa ipak, ono što je u vezi s izradom te figure Baločanskoga najglavnije, ne nalazi se ni u točno danoj psihologiji njegovoj, ni u tome što je umjetnik uspio da od njega stvori jednu zaista živu, istinitu ličnost. Jer, tu se više ne radi samo o psihologiji jedne ličnosti, pa ni o sudbini pojedinca, nego se tu, iza te ludakove figure jasno vidi, da tamo negdje u strukturi toga Baločanskova društva nešto sasvim ne valja, da se tu nalazi glavna grješka i da je taj Baločanski samo produkt, samo nužna posljedica onih uzroka, koji se nalaze u društvenim prilikama u kojima on živi. Nekoliko karakterističnih, bitnih, prodirnim pogledom umjetnika uhvaćenih crta u ponekom od tih lica, i ono postaje tipom, simbolom, oživljenim milieuom. (One duhovne naslage što ih Filip otkriva u svojoj materi zapravo su naslage cijelog jednog društvenog sloja, a u »visokom, piskutljivom« glasu stare Cranensteegove nećakinje, koji podsjeća na bolesno, »krepavajuće pile«, kao da umire čitava ta buržujsko-plemićska sredina.)

Pored već spomenutih problema, postavljanih i rješavanih kroz pojedine ličnosti, treba istaći još ono toliko sugestivno izražavanje dječačke i mladićske duše i davanje onog života po gimnazijama i konviktima, ono potresno pričanje o »zapaljenom dječjem srcu, zaključanom u sivoj, smrdljivoj zgradurini, punoj mučenja i stjeničavih postelja«. Neobično uspjelo je dano i ono što je bitno i najvažnije u samom procesu slikarskog umjetničkog stvaranja. Krležina koncepcija Hrista izražena je u ovakvoj rečenici: »Trebalo bi već jedamput naslikati Hrista koga su objesili kao tata, a koji je ostao kao obješeni čovjek, suvremenim simbolom sve do dana današnjega, tu vidovitu mržnju toga superiornoga čovjeka, koji je sa svoga križa, s te čudnovate visine (s kakve na nas gledaju svi obješeni) spoznao, da se to blato pod našim nogama može svladati samo granitnim sudarima«.

Sadržajno, ovom djelu mogla bi se staviti jedna stvarna zamjerka. Dobar dio radnje događa se na selu, a knjiga nam ne daje potpunu sliku današnjega sela. Poslije idealiziranih seljaka u seoskim idilama došlo je kao reakcija realističko crtanje sela u mračnim bojama. Danas takvo isključivo mračno pisanje o seljacima već je pomalo traženo: jer, nezavisno od ta dva književna stava prema selu, u njemu se u vezi sa životnom stvarnošću razvija jedan nov, pozitivan tip seljaka, koji se više ne »protivi svemu što je novo«, koga se ništa više ne tiču vještice ni vampiri ni vradžbine, koji je za vrijeme rata iskusio i vidio i nešto drugo, a ne samo to, da u Rusiji ima golih Turkinja, i koji je odlučio da kod kuće stvori sebi dostojniji život. Pored Jože Podravečkih (koji je inače figura sasvim realna i majstorski dana) postoje danas već i takvi seljaci, i kad se govori o jednom zbivanju na selu, onda se ovaj najpozitivniji dio njegov ne može ne spomenuti. Svakako, kad Krleža otpočne obrađivati pozitivne sile u našoj životnoj stvarnosti, ovaj tip seljaka naći će u njemu svog dostojnog uobličitelja; ali već sada je trebalo dati bar konture toga novog na selu, jer je ono toliko značajno, da se ne može mimoići ni u ovakoj knjizi, koja nije slikanje novog života, novih, pozitivnih društvenih snaga, nego izražavanje staroga koje se nalazi u raspadanju. Jer, bez toga, ma koliko se inače drugi detalji seoskog života davali realno, istinito i uvjerljivo, ne može se dati potpun, istinski prikaz sela.

Kod ovakog djela, koje raspolaže toliko značajnim i važnim sadržajem, govoriti o načinu obrade, o konstrukciji i formi romana, stvar je od mnogo manjeg značaja. Promatrano sa stanovišta one teorije književnosti koja je sadržana u srednjoškolskim udžbenicima (a to je često jedino stanovište sa kog polaze neki naši kritičari) ovo djelo ne zadovoljava. To uistinu nije roman po udžbeničkim propisima. Samo što se ni Krleže, ni njegova djela, pa ni ozbiljna čitatelja ta pravila srednjoškolske teorije književnosti ništa ne tiču. Krleža ima svoj način pisanja, koji nema nikakve veze s tim klišejima.

Ima među njegovim ratnim stvarima jedna novela, u kojoj se govori o tome, kako kasarna upropašćuje ljude i iza fronte. Glavni junak doveden je tim kasarnskim sistemom dotle, da u klozetu reže sebi žile i tu i umire. Ali ono što se u toj noveli najviše doima čitatelja, to nije taj grozan završetak jednog vojničkog života, nego nešto sasvim drugo. Poslije svih tih u noveli opisanih užasa, negdje tamo sasvim izvan same novele, poslije njena završetka, stoji nekoliko nota kroz koje odjekuje zov kasarnske trube. I kroz tu jeku te kasarnske trube na čitatelja snažno djeluje sama neposredna životna stvarnost, u kojoj i dalje, i poslije tragičnog svršetka domobranova, još uvijek postoji sve to, postoje uzroci hiljadama onih tragedija, od kojih je samo jedna iznesena u noveli. I ta životna stvarnost jest ono, što je kod Krleže uvijek važnije od književnog djela, i njegovo umjetničko stvaranje zapravo je snažno, nametljivo upozorivanje na ono, što se zbiva u realnom životu. Mnogo njegovo djelo i nije ništa drugo, nego dočaravanje same, neposredne, neuobličene životne stvarnosti. Uvede vas tako to djelo usred stvarnosti, primora vas da joj pogledate oči u oči, da jasno sagledate pravi smisao njen, a onda pusti da ta nestilizirana stvarnost dalje utječe na vas svojom ogromnošću, svojom intenzivnošću i svojim sudbonosnim zbivanjem koga ste vi postali svijesni. U tom ukopčavanju, unošenju neposrednog istinskog životnog zbivanja kao moćnog faktora koji jača utjecaj umjetničkog djela, u tome je Krleža nedostižan. Čitajući njegovu knjigu osjeća se kako piscu uopće nije stalo toliko do potanke izrade, do zaokruženosti i uglađenosti književnog rada, koliko do stvarnosti same, pred čijim nastupanjem kao da se gubi i samo njegovo djelo, i čitatelj osjeća da se nekako mora opredijeliti, ali ne prema knjizi, nego prema pojavama životne stvarnosti: prema kasarni, liepachovštini, prema ustanovama koje stvaraju Baločanske... I u novom Krležinu romanu osjeća se ta primarnost neposredne životne realnosti nad stiliziranjem. Dok neki umjetnici (za koje je jedino glavna umjetnička obrada) uzimaju sasvim mali komadić realnoga zbivanja, zrno jedno života, pa ga umjetnički ispredaju i od njega naprave nešto sasvim veliko, roman na primjer, dotle se kod Krleže režu veliki kompleksi stvarnosti i svojom ogromnošću podižu se pred nama jasno sagledani i neposredno zahvaćeni tokovi životni... »Povratak Filipa Latinovića« nije roman u smislu udžbeničke teorije književnosti, ili bar nije jedan, pošto sadrži materijala bar za četiri romana; Filip, Liepach, Kyriales, Baločanski, sve su to lica na kojima bi se mogao sagraditi po jedan cio roman. Ali ovako uneseni u jednu knjigu, oni djeluju kao živi, krvavi isječci stvarnosti, koji iz nje izlaze i koji se u njoj nastavljaju. Na taj način ovi »nedostatci« u konstrukciji romana doprinose njegovoj sugestivnosti i čine ga povezanijim sa stvarnošću, s istinskim životom koji se razvija tu oko nas. A to je upravo jedna od najviših odlika, koja se umjetničkim obrađivanjem djela može da postigne.

V. Bogdanov

REYMONTOVI »SELJACI«

(Vladislav St. Reymont: Seljaci. Preveo Julije Benešić. Redovno izdanje Matice Hrvatske, Zagreb I. dio Jesen 1928.; II. dio Zima 1931.)

II.

U drugom dijelu, u Zimi, nastavljaju se događaji i radnja iz prvoga dijela, fabula je još jednostavnija, sve se samo zamršuje, raste. Borba ljudi s elementom prirode teža je, bijeda razgoličenija. Opisi zimskih mijena su dinamičniji i umjetnički dotjeraniji. Nastavlja se borba između Maćeja Boryne i Anteka, zamršuje se spor sela s vlastelinom. Antek je kod Hankinih roditelja, zvače mržnju i prebire čislo patnje, snuje osvetu. U ovom dijelu imade plastičnih opisa (dolaska zime) i dramatskih prizora (tučnjava sela sa vlastelinovim ljudima). Običaji prela, Rokova nevjerojatna pričanja sve to živi, zabave su, mladež se uzobijesti i to daje po koji vedriji ton monotoniji zimske zabiti i mrtvila. U legendama staroga Roka žive prošli dani davnog poljskog heroizma i vjekovne borbe, uz njega se pojavljuje i kao avet obilazi po selima Jacek (brat vlastelina iz Wolle). On je iskreni slomljeni borac, koji je ratovao s Rusima, a sada je sulud. Dom mu je razoren, a ljudima se ne zna prilagoditi, kao ni oni njemu. Dobro su motivirani psihološki obrati skupina naroda, koji buja u srdžbi, a onda neznatnim ustavom zaustavljen, rasplinjuje se i kida (prizori na gariŝtu kod Boryne).

Drugi dio počinje opisom dolaska zime: Rvala se s jeseni i ričući kao divlja zvijer, ogladnjela, lutala naokolo, noći oslijepe, gnjile, mutne od obamrlih zvijezda, valjaju se vjetrovi kao čopori izgladnjelih vukova, oblaci mrse sijede zardale grive, mraz zabada oštrim zubima u zemlju, vjetrovi urlaju u krdima i gaze kopitima oblake, zima raste! Za nekoliko dana sve se utaji, obzorje posivi i snijeg zasipi rahlo kao da ga tko zgrće iz brašnene vreće, spušta pahulje (latice višnjeva cvijeća) i prekriva zemlju kožuhom. Drveće navuče sive kape, kolibe se skutre poput krtičnjaka. Jutro u podrtoj kolibi, bijeda, što reži, židovi kupuju posljednju kravu, Hunka nariče: ti ćeš kravice otići u svijet, ti hraniteljice naša.

Antek radi kod mlinova, istuče poradi Jagusje Mateuša, i luta noći i noći za njom. Dolazi Božić, običaji, veselje sirotinje, koja sprema zadnje, da proslavi taj stari blagdan. Bruje zvona blagdanska, lete saone, snijeg silazi bez šuštanja, dim koliba veselo koluta u vitičavim pletenicama. Poslije trenutnog božićnog veselja, nastaju dani što siromašnijem dijelu sela prijete gladu. Zaoštruje se spor sa vlastelinom, koji siječe šumu. Antek dopire do Jagusje i potajno se sastaju kod plasta na očevu dvorištu. Boryna je sve uznemireniji! Jednog dana polazi Hanka sa najamnicom u daleku šumu, da si prikupi suvaraka za ogrijev, bore se sa zimom, mećavom, šumskom vijavicom; Hanku polumrtvu spašava Boryna i zove ju k sebi (jer mu nije ništa skrivila). Iste noći uhvati Anteka s Jagusjom u plastu, zapali ga, ali mu izmakne, promaši udarac vilama, a Jagusja pobjegne materi.

Zanosan je opis te ljubavne večeri Jagusje i Anteka. Oni bježe u noć, gluhi, nesvijesni, bez misli na oprez, okruženi zimom, svjetlucanjem vučjih zjenica, uzimaju se na snijegu, pohlepno, živinski, zaljubljeni, gladni sebe. U njima su zujali svadbeni zvukovi, kucala bila proljetnih tratina, disali dahom zemlje, drhtali bujanjem trava, cvale im oči ko rodni cvat jabukov, svijala se tijela snagom oplodnje, kucala srca kucajima prirode... Poslije tih događaja zasićenost i strah od muževih batina umrtvi Jagusju. Antek i dalje gori, prkosi, župnik ga proklinje, selo odbacuje, žena prevarena otuđuje. On ćuti i krivicu svoju, ali ne popušta, prkosi svima. Međutim drugi događaji skrenu zbivanje na drugi tok. Vlastelin uvrijedi Borynu,

što ga nije pozvao u vijeće što je imao s kovačem, mlinarom i knezom. On se priklanja selu, diže bunu, i cijelo selo odlazi u šumu da izvojšti pravo. Jer ako ne će sam, tko će mu, zar sud (tuže vlastelina iz Wolle, sudi vlastelin iz Rudke)?

Krošnje miruju povaljene kao zgaženo žito, debla i klade otesane kao trupla, a potoci žute piljevine prosuli se kao krv šume. Svjetlucaju sjekire, jauk ozvanja širinom, zemlja podrhtava, reže pile, šiba granje uzdišući, umire šuma u jauku. Svaljuju se jele, stare, odjevene u zobune kučina, hrastovi bradati od mahovine, smreke sa deblima od zarđalog bakra, a ljudi sitni i ropski, kljuju i ostavljaju za sobom čistinu, dok neposječena šuma stoji pred njima kao roblje nad otvorenim grobom. Kad je prispio narod, nastala je tučnjava. Opisana je silno dramatski i efektno. Sjeća na one viteške tučnjave Sienkiewiczevih križara (samo je elementarna, bez bojnih pravila). Łipčani pobijede, Boryna nastrada (dobije potres mozga), a Antek iz namjere da ubije oca u gužvi, bude bačen nekim strahom i vidjevši očevu krv, u protivno, u bjesnilo, zadavi očeva napadača. Vraćaju se kući, opojeni pobjedom. Antek je žalostan, ide uz očevo tijelo i podržava mu glavu. Boryna se budi iz nesvjestice i šapće: Jesi li ti to, sinko... Jesi li ti?

Tim riječima završava drugi dio.

Slično je i u trećem i četvrtom dijelu Druga godišnja doba, drugi običaji, rastenje toka događaja, selo je u zatvoru poradi ove tučnjave, ali bude pušteno, jedino Antek (jer je ubojica) ostane dulje. Boryna leži u besvijesti, Hanka se vraća opet u muževu kuću, Jagusja ljubaka s klerikom (orguljaševim sinom) i selo ju izopći radi svetogrđa. Antek koleba između ljubavi i prezira, konačno pregori i vraća se zemlji i ženi!

Doba je rada, ljetne žetve. Inače i ovdje živi pred nama nekadašnje izolirano, patrijarhalno selo, imade nekoliko dramatskih opisa (kao i u prva dva dijela), ali svakako najkarakterističniji je opis Borynine smrti. Boryna leži sve od one tučnjave i nepriseban je. Noć je, još daleko pred svitanjem. Još su se zibali oblaci, namotani u bjelkasta klupka, drveće brodi po talasju mjesečine, voćnjaci rodni snivaju tihim odisajima, zareža pas ili se oglasi ptica, a niska para ovija zemlju zagrljajem i majčinskom brižljivošću.

U komori poput lepirovih krila kruže spokojni disaji Jagusjini. Boryna se podigne u krevetu, stane se krstiti, nastoji otjerati bunilo, u nešto se zadubljuje i misli, da mora ustati i obaviti tko zna kakve prešne poslove. Treba poraniti, šapuće, ustaje, odlazi na dvorište. Prati ga Lapa. Posrne, hvata smislene veze u svijesti, ali mu razum samo trenutno bljesne i opet se još brže trne. Odlazi dalje, ali sve što radi, ne radi svijesno, već mehaničkim pokretima, kao oplodnja drveća s proljeća, ili istinktivno kao blago što odlazi na naučeni posao. Obilazi staju (miluje konje), hvata plug, pođe preko gumna uz đermu, zakrene u šljivik, kod stoga (gdje je zimus zatekao Anteka s Jagusjom) kida kolac, mršti se i prijeti nekomu, pa opet klone, odlazi dalje. Na oranici osluškuje šum noći i drveća, i uzvikuje: šta je to? Zašuti, a onda se opet sjeti nečega i progovori sam sebi: doba je sjetvi. Zemlja se odmara, spokojna, bez dnevnih briga, sa livada se raspreda paučinasto pramenje i drhturi nad žitom, skupljajući se u klupko i ovijajući ga toplim zobunom.

Boryna zagrabi zemlje, načini blagoslovljenu polukružnu sijačku kretnju i stane slogom sijati zemlju. Kodgod povikne na konje ili na (mrtvog) Kubu, otpočiva, napreduje i opet se napreže u jalovu poslu. Već ne grabi zemlju (mjesto sjemena), već samo praznom šakom rasijava, koga? Samog sebe, svoj život. Vraća ga opet onamo odakle ga je primio, vraća ga roditeljici zemlji i gospodaru i roditelju pra-

vječnom, Bogu. Pred zoru posivi obzorje, oslijepe noćna svijetla, šuma tajanstveno zašumi, glase se nerazumljivi glasovi, on pozorno prisluškuje. Opet sije odlazeći dalje, spotiče se u skupine raži, klasje se uvija, šumi i šapuće kao da zove: gospodaru, gospodaru: trava protiče zelena, plače rosnim suzama, miluje mu noge, lišće kiši, opada, suzi i lepeće na lice, glasovi rastu, sudaraju se i teku prema njemu, šapćući: gospodaru, gospodaru; on sluša, prene se i oziva: što je, evo me, tu sam; sada se javlja zemlja i moleći govori: ostanite, ostanite s nama; Boryna osjeća, da se sve prigiba, prilazi i privija prema njemu, sije dalje, zapliće se u strukove žita, spotiče o brazde, grebe ga živica, ranjava kamenje, glas sve silniji ozvanja, buja i zove: ostanite gospodaru, ostanite; — a onda muk, sve obamre, munja razdere mrtvački pokrov, u sjaju se prikaže Bog gdje sjedi na prijestolju od snopova i zove ga k sebi. Boryna raširi ruke, podigne ih u vis i sroza se. Mrtav je gospodar Maćej Boryna.

Rađa se zora!

Stjepan Devčić

PANTELEJMON ROMANOV: DRUG KISLJAKOV ILI TRI PARA SVILENIH ČARAPA

Izdanje Zabavne biblioteke, Zagreb 1932.

Inteligent i njegov odnos prema životu i svijetu — bila je jedna od glavnih i najomiljenijih tema ruske književnosti u prošlom vijeku. Od Gogolja počevši, u svim svojim vidovima i manifestacijama, raznim određenjima prema moralu, seksusu, ekonomskim prilikama, politici i t. d. on je živo istražen i razmotren, plastično prikazan i dat. Svestrano izanaliziran i izseciran poprimio je pod okom raznih pisaca razne oblike tokom historijskog razvoja. Gospodar i tečevnik (Čičikov), fantasta (Rudjin), pozitivista i dogmatičar (Bazarov), bezvoljnik i lijenčina (Oblomov), megaloman bez kičme (Raskoljnikov), duhovno rastrojeni nadčovjek (Ivan Karamazov, Kirilov), otmjeni besposličar koji se obraća (Nehljudov) — intelektualac tako predstavljen ujedno je živ primjer razvoja ljudske misli u 19. stoljeću. Roman 19. stoljeća je povijest individualizma, njegova najjačeg uspona i zastoja.

Na tu staru temu vraća se i Pantelejmon Romanov, i u »Drugu Kisljakovu« prikazuje nam inteligenta pod Sovjetima. Nasljednik velikih klasika i njihov dostojan drug, Romanov nemilosrdnom analizom, mikroskopskom sitničavošću i tačnošću fotografskog objektiva rasklapa i rastvara život i dušu inteligenta pod novim stanjem, snažno ga ocrtavši u svoj njegovoj sumnjičavosti, neodlučnosti, bezvoljnosti, podlosti i kukavičluku.

Ima zato nečega epski širokog u ovoj knjizi, nečega »besmrtnoga«, da se izrazim starim rječnikom, nečeg što može staviti ovaj roman uz »Mrtve duše«. Pisana bez autorova uplitanja, bez njegova opažanja iza leđa junaka, ona teče s neumoljivom logičnošću, ravnomjerno i bez zastoja, odaha i uzgrednih digresija iznoseći nam život jedne kućerine i njenih stanovnika, život jednog muzeja i njegovih službenika, jedne nesređene i nesretne žene i njenih ljubavnika. Ironija i patos, sarkazam i ravnodušna objektivnost i hladnoća u prikazivanju prikrivaju u dubini ipak izvjesnu samilost prema tim ljudima koji se tako nemilosrdno izobličuju. Otuda onaj dojam istinitosti i nesakrivanja koji izbija sa svake stranice, iz svake rečenice, iz svakog slova ove rijetke i vanredne knjige. Jer nigdje dosada u svjetskoj književnosti nije tako raskrinkan tip inteligenta, koji je podlac sažaljenja dostojan, s grižnjom savjesti i metafizikom, ulizica i lakaj, a zapravo zbunjeni i smeteni čovječuljak koji se bori za svoj goli život, za svoje sitno ja, ne brinući se ni za šta ostalo.

Prema takvim inteligentima suprotstavljeni su u romanu partijac Poluhin i komsomolci, graditelji novog društvenog stanja. Njih Romanov prikazuje kao nesebične, bez sumnjičavosti, s vjerom i oduševljenjem u novo, posvećene samo njegovu boljitku, nalazeći u tome opravdanje i svrhu života. Postavivši ih vješto i bez vidljive tendencioznosti, više razvojem same radnje, jedne prema drugima, Romanov između redaka pravi usporedbu između ova dva svijeta, paralelu koja snažno ide u korist Poluhina i komsomolaca.

Vješto komponirana, pisana jasnim, logičnim rečenicama bez baroka i suvišne liričnosti, od koje pati na pr. Leonid Leonov, Lidin i Piljnjak, bez patosa kojeg je pun Babelj i Šolohov, ova knjiga je svakako najznačajnija koju je naša poslijeratna prijevodna književnost dala. Način na koji je napisana, unutrašnja simbolika (na pr. dva oka partijca Poluhina, stakleno i prirodno, stakleno sumnjičavo i nepovjerljivo uvijek strogo upravljeno u budućnost bez skretanja, nemira i odstupanja — prirodno prijateljsko i blago, oličuju dogmu i život) i arhitektonika i analitičko produbljivanje djeluje više nego ikakav žučan pamflet.

Ujedno »Drug Kisljakov« je i dobar primjer za naše pisce, koji se kite »socijalnom« perjanicom, kako se pišu umjetnički dobre socijalne stvari, a da se ne bude bljutav i naivan. Jer Romanov, osim ideološke podloge, ima mnogo i talenta. A samo to dvoje udruženo daje novu književnost.

Prijevod g. Ise Velikanovića, kao i svi njegovi dosadašnji prijevodi, odličan. Zabavnoj Biblioteci svakako treba odati dužnu hvalu, što je hrvatsku publiku obdarila ovim romanom.

Novak Simić

KROZ ZBIRKE PJESAMA

Ante Dean: Gradska godina, pjesme; Zagreb, 1932.

Mnogo toga što bi se moglo kazati o autoru te knjižice stihova, dalo bi se primijeniti i na gotovo sve mlade ljude kod nas, koji se pokušavaju pjesnički izražavati. Bez obzira, da li koji od njih pokazuje više ili manje mogućnosti da će postići uspjeh u poeziji — svima njima manjka određeni kriterij pri obavljanju književnog rada, nemaju uvida u stanje suvremene poezije, u njezin razvitak, u mogućnosti i potrebe današnjeg pjesnika za izraz duhovni kao vremenski. Naša poezija, kao ugled, ne može dati poticaja, koji bi potaknuo na zbilja pristalu pjesničku realizaciju: njezina zaostalost ima svoje posljedice u zaostalostima stihova, koji se danas na hrvatskom jeziku ne baš malo produciraju. Nije isključeno, da će mnogi od producenata tih stihova ipak doći do doličnijega iskustva i tako do vrijednog izraza — ali vrijeme, koje će oni u tom potrošiti, stajat će ih dosta napora oko uviđanja svih svojih loših strana.

Moraju se prekoriti što publiciraju stvari za čiju im valjanost jamči samo njihova ambicija. Ako je, možda, odmah poslije rata kod nas izdavano stihova i gorih od današnjih, pa su uspjeli — tome je kriva nesmotrenost ondašnje kritike. Gdje su danas oni na lak način popularni pisci, bolje reći, njihove stvari koje su im uspjele? Ukoliko ti autori danas vrijede, to je zasluga svakako njihovih drugih, kasnijih knjiga; prve im služe na sramotu. To bi svi sadašnji mladi ljudi, koji debitiraju u literaturi, trebali imati na pameti. Pisac je vredniji ako ne izda, nego kad objavi koju knjigu. Za izdanje brošure stihova treba imati samo nešto novaca, a zadržati isti rukopis samo za sebe, to znači imati kriterija, kulture — znati ipak što je poezija.

Ante Dean, povodom čijih sam stihova načinio te primjedbe, svakako je jedan od onih koji pokazuju mogućnosti pjesničkih. Ima kod njega koja metafora, slika, zapažaj koji se iskri poetski u inače prozaičnoj deskripciji. Prilično svježi rječnik, koji upotrebljava, dokaz je da stvari pokušava izraziti na svoj način, — ali se opaža po nabrajanju nebitnoga, verbalistici i podignutom glasu, da mu se sviđa Krleža. Nepromišljenost srećemo najčešće kod g. Deana.

O, ja sam stara!
Stara sam pa ipak proždirem sve,
što puže po mom krezubom ždrijelu
i mljackajuć jezikom, što iz kala stvara
sliku za slikom, sapirem roba i gospodara.

(Pjesma gradske ulice)

Šta hoće da kažu ti stihovi? —

Taj citat nije jedini, kojemu bi se mogao staviti isti i sličan upit. Autor bi trebao da se sam ispita šta hoće.

Po mnogočem izgleda, da bi g. Dean mogao razviti više sposobnosti za prozu nego za stihove. Njegova zapažanja, koja su većinom vanjske prirode, pristaju više kao deskripcija u kakav novelistički rad nego u pjesmu. Ma da je, kako se vidi, čitao Rilkea — ne uspijeva mu slikanje stihovima: oni su prozaične rečenice i kao takve dobre. U poeziji su riječi ekstrakt, kod g. Deana sve je prilično »vodnjikavo« i razvučeno. Stih: »Vrijeme u prostoru ko ptiče u gnijezdu usni«, t. j. usnu, kad bi imao ostale sebi slične u Deanovoj zbirci — moglo bi se vrlo povoljno pisati za tog autora. Mislim, u estetskom pogledu. Dakako, da vrijeme danas nije tako idilično i, rekao bih prije, da ono hropće kao mrtvac, ili se ko robijaš muči, kako će probiti zidove ćelije, da iziđe u slobodu... G. Dean zna predstaviti dosta dobro po koji na svoj način viđen suvremeni motiv kao što dokazuju »Skice u sivo od kasarne«, samo čemu spominjati sporednosti: one ne čine pjesmu »pjesničkijom«, kako to, izgleda, autor smatra. Umjetnost poezije je izraziti bitnost motiva u slikama. Pokušaj toga kod g. Deana kada dobro i počne, rjeđe dobro svrši. Tako je s mnogim njegovim stihovima.

Upozorenje tomu autoru na njegove nedostatke potrebno je; svakako bolje nego mu odobravati, a da on sam ne zna što. Pjesnik se treba pobuniti protiv sebe, da bi mogao revolucionirati poeziju, t. j. stvoriti dobru.

S. Š.

Ante Cetineo: Za suncem (Split, 1932. Izdanje Korablje, knjiga prva).

Poslije lirike »Zvezdane staze« (1922.) i romana »Grebeni se rone« (1926.) očekivali bismo da se Cetineo ipak nekako izgradio. No on se izgubio u »zvezdama«, »sunčanim i mesečevim strelama« i sve dalje ide od stvarnosti u staru, knjišku, izlizanu romantiku. Nije potrebno tu govoriti o psihologiji stvaranja; to je suvišno fraziranje nekih kritika. Mi ćemo konstatirati i svoje tvrdnje dokumentirati.

Cetineo ne može ni zapeti bez svojih »zvezda«; »zvezde« su njegov specijalitet, on je lirski mjesečar: »ukrućene zvezde naše su sestre jedine«, »uspavanka ponoćnih zvezda«, »utopljene zvezde blistaju«, »zvezdama sazdani zamak«, »žute, nemirne

zvezde našeg rođenja«, »pijemo sve novi ruj zvezdâ«, »pobožno zadrhte žute, šapatljive zvezde«, »okuj me zvezdom bola« i t. d.

Kod Cetinea uvijek blistaju »krupne žute ili zelene zvezde« i »mladi svinuti mesec«. Njegove metafore, koliko ih ima, slabe su i obične: »gô kao kamen«, »povenuo kao cvet« i sl. Njegovi su srokovi banalni i ostarjeli: sunce — vrhunce, lepe — slepe, oči — toči i sl. Mnoga su mu mjesta suha, rastegnuta proza.

Čovjek koji se rodio na moru i koji tamo živi i gleda valjda one tamne brodove i zgrbljene radnike, i njihov glad i bijedu; vidi ih pougljene suncem, vidi bučni tempo života i dr. — samo pjeva o »zvezdama, mesecu i sunčanim strelama«. To sve vidimo i mi sa kontinenta, samo ne tako banalno.

Cetineo ima izvjesno unutrašnje doživljavanje, ali to većinom nije sazrelo. Nema konciznosti, koja je u lirici vrlo nužna. On često puta ništa ne kaže. Ima slikarskih sposobnosti i zapažaj za boje i šumove; on proživljuje more, sive grebene, galebe i oblake, ali se to gubi u bolesnim tonovima tuge i samoće. Cetineo se zarazio knjiškom šablonom, on nema kontakta sa životom, nema stvarnosti, a današnja literatura mora biti stvarna, zdrava i korisna. Rijetko naiđemo na ovaka mjesta:

»Pa ipak, mukotrpni druže, mi volimo ovaj život sivi,
»pun posrtanja, i žeđi, i glada, i večitog poniženja,
»mi volimo svu ovu gorčinu mora, ovaj gô kamen naših mrtvih i živih
»svu jalovost naših rođenja.«

(U slavu novih lutanja).

Ili:

»Znam: bedno je živeti od milosti rodnoga neba,
»zato imaj strpljenja,
»jer bez toga ni nama, ni našoj deci neće biti hleba.
»Zbogom!
Doviđenja!«

(Pismo iz Magaljanesa).

Neke pjesme su banalne i slabe; ističu se banalnošću: »U četvoro«, »Oblaci nad grobom lepe žene«, »Molitva« i »Majske vigilije«.

U »Prosjaku« nailazimo čak i na ovake stihove:

»O, Bože, oca moga i majke moje
»O, Bože, otaca mojih
»usliši me!«

(To može bez ispravljanja da uđe u svaki molitvenik).

Najbolja je pjesma »More«, i ona se doima snažno. More je zahvaćeno sa svom bijedom, jadom i gorčinom. Po toj se stvari vidi, da Cetineo može natapati na lične tonove. I pjesma »Suncu« je na nekim mjestima dobra. »Sa belim brodom« ima nekoliko jačih, iskrenih i spontanih mjesta. Druge opet već sa samim naslovom ne govore ništa; što znači na primjer: »Srebreni smeh«, »Suze vekovâ«, pa »Oblaci nad grobom lepe žene«, gdje ječe sami uzdasi:

»O, kako su nujni ovi modri oblaci...
»O, kako plamte u ruju za tvojim belim rukama...«
»O, kako plinu od straha pred zelenim zvezdama,...«
»O, kako obnevideli pružaju svoje ruke...« i t. d.

Ima po koje uspjelije mjesto iz »Akvarela«:

»Dve crne gaete, svezane, zajedno sa otsevima konopa, blistaju u moru.
»Dva reda račvastih dudova sa senkama na razrovanom zidu
»i jedan stari ribar, između njih uspavan suncem, čeka noć

(»Akvareli«, 8).

Često se ponavlja epiteton »srebren«. Kadšto znade izvabiti lijepa mjesta, kao ova: »providan vrh jablana kao srebreni kandelabar«, »sunce, dobri znanac naše mladosti«. »Slepčeva molitva« je duga lamentacija. Ima i zapetljanih, kontradiktornih mjesta: »progonjen sve dubljom žeđu za sve novim oblacima, zvezdama i p u č i n a m a, brat se potuca od d r u m a do druma.«

I tako listamo te pjesme i konstatiramo, da Cetineo poznaje najnoviji pravopis i da je osobiti majstor u postavljanju »zapete« i da u ekavskom dijalektu nije sasvim kod kuće. — Cetinea treba da privuče stvarnost i da se okani fraziranja, ako hoće da dade dobrih stvari. Kakav je sada, niti je »savremen i nov«, niti stvara »iz sebe i svoje okoline« — kako to iskazuje neuvjerljivo i odviše pristrano pisac bilješke na kraju knjige (ć. s.). Treba malo više gledati život, a ne zatvarati oči pred njim i ne zavlačiti se u staru, otrcanu, papirnu liriku. Ta dosta je imamo! Tko će to sve za par godina čitati?

Cetineo najavljuje roman »Meštar Ivan«. Mi ga sa zanimanjem čekamo. Možda je proza za njega podesniji teren.

Vladimir Jurčić

MEDICINSKA BIBLIOTEKA

Pet je godina otkako je počela izilaziti »Medicinska biblioteka« u redakciji Liječničkog vjesnika. Ta je biblioteka pokrenuta nastojanjem »Zbora liječnika za Hrvatsku, Slavoniju i Međumurje« sa svrhom, kako bi se starijim i mlađim praktičkim liječnicima pružio nakon završenog studija »pouzdani vodič« u obliku kraćih monografija iz raznih grana medicinske nauke. U svome programu uredništvo obećava, da će svaka knjižica biti za sebe jedna cjelina »na strogo znanstvenom temelju prema najnovijim terapeutskim iskustvima uz profilaktičke upute«. Zadaća je dakle te praktičke priručne biblioteke pružiti liječnicima pregledna a istodobno pouzdana i jeftina djela suvremene medicinske znanosti, s kojima bi se u svome praktičnom radu mogli koristiti. Za vrijeme prvoga kvinkvenija izišlo je 34 sveska u 20 knjiga iz raznih medicinskih struka, pa je redakcija u tome potpuno ispunila obećanje označeno u njenom programu (»najmanje 6 svezaka godišnje«).

Izvan svake je sumnje, da je serija tih stručnih monografija na našem jeziku od velikog značenja. Ima među tim knjigama tako dobrih, kakvih se malo nalazi — u tome obliku — i u drugih naroda s velikom već znanstvenom tradicijom. Od takvih knjiga spominjemo samo neke: »Šećerna bolest« u dvije knjige od dra Grossmanna, »Sifilis i njegovo liječenje« od dra Božića, »Plućna tuberkuloza« od dra V. Ćepulića, »O anamnezi naročito o onoj u kirurgiji« od dra Čačkovića, »Tuberkuloza kosti i zglobova« od dra V. Ćepulića i dra E. Deutscha, »Operacije praktičnog liječnika« od dra Florschütza, »Liječenje rahitide« od dra E. Deutscha, »Sifilis« od dra Glücka jun., »Tuberkuloza u Zagrebu« od dra V. Ćepulića, »Bubrežne bolesti« od dra Grossmanna i dra Hahna u dvije knjige i »Sadreni povoji« od dra Delića s uspjelim crtežima

akad. slikara Marijana Trepše. Gotovo sve monografije te edicije pisane su s vrlo mnogo kritike i na bazi dubokog i nesumnjivog poznavanja stručnih stvari otkrivaju se na lako pristupačan način svakome liječniku najnovije tekovine medicine, koje su u stručnim krugovima općenito priznate. U tim se knjigama ne ulazi u suvišna teoretska razmatranja i tumačenja, jer bi se ta — u biblioteci s gore označenim smjerom — osjetila samo kao balast, koji praktičaru nije potreban u njegovoj praksi. Knjigama koje obrađuju područje interne medicine (a tih je najviše) dodana je na početku kratka etiologija, patogeneza i simptomatologija dotičnih bolesti s eventualno potrebnim bakteriološkim razjašnjenjima i laboratorijskim radom, a nije zaboravljena ni diferencijalna dijagnostika.

No ipak se mora spomenuti, da ima među edicijama »M. B.« i takvih monografija (a to su primjerice »Iskorišćenje seroreakcija u praksi« od dra Günsbergera, »Malarija« od dra Weselka i obje knjige dra Körblera »Maligni tumori« i »Radioterapija«) u kojima se iznose i neke tvrdnje koje nijesu od većine naučenjaka jedinstveno priznate, ili su interpretirane na način, koji nije prikladan, pa se radi toga razvijaju krive konkluzije. Nije oportuno, da se autori u pojedinim monografijama Med. biblioteke opredjeljuju i eksponiraju kao braniči ove ili one teorije s jednostavnoga razloga, što u takve monografije nikako ne spadaju. Iznošenjem plauzibilnih artefakata bez dokaza udaljuje se od »strogo znastvenog temelja«, kojega se je obvezala držati »Medicinska biblioteka«, i tim momentom joj se vrijednost umanjuje. Takve se knjige ne mogu i ne smiju označiti kao »pouzdani vodič« medicinske znanosti. Redakcija »Med. bibl.« mogla bi i morala u buduće takve monografije spriječiti. No osim tih nedostataka, za koje vjerujemo da će ih u idućim izdanjima nestati poznajući požrtvovan rad i ljubav redakcije za te monografije, postoji još jedan preko kojega se ne smije na lagan način prijeći. Za taj nedostatak, za kojega s radošću konstatiramo i naglasujemo da je ostao solitaran, ne možemo kriviti redakciju, već izravno samog autora dotične monografije. U monografiji dra Körblera »Radioterapija« nalaze se i adverbijalni prijevodi stranih knjiga, a da se nigdje ne spominje da je to citat ili prijevod jedne njemačke knjige, šta više u popisu literature na kraju monografije nije navedena jedna češka knjiga usprkos toga što se pisac te monografije služio djelomice i s doslovnim prijevodima nekih pasusa te knjige. Blago rečeno, nečedno nakon toga izgleda nabrajanje literature, kojom se autor nije nikako mogao služiti (na pr. Lorentz: Differential- u. Integralrechnung). Radi takvih »specijaliteta« mogla bi »Med. bibl.« izgubiti ono, što bi nam kasnije služilo kao svijetla tradicija naših početnih no vrlo uspjelih radova, na koje s ponosom gledamo.

Za ovu godinu predviđena je još jedna monografija iz ginekologije, a za 1933. god. — osim monografija iz struka, koje su već dosad zastupane u toj bliblioteci — po jedna monografija iz pedijatrije i odontologije. Prema tome nijesu još nikako zastupane pa ni predviđene neurološko-psihijatrička, dermatološka sensu strictiori, okulistička i otorinolaringološka struka. Baš ta posljednja struka je za prakt. liječnika od vrlo velike važnosti, pa bi »Med. bibl.« zadužila praktičare, kad bi što prije izdala koju monografiju iz te grane medicine. Izbor autora tu ne bi bio nimalo težak kraj našeg odličnog stručnjaka prof. A. Šercera, koji je po svojim brojnim naučnim radovima poznat nesamo kod nas već je vrlo cijenjen i u stranoj naučnoj literaturi.

Još dvije-tri riječi o jeziku tih monografija, iako je to za tu biblioteku od manje, tek sekundarne važnosti. Nijesmo mi još narod, koji ima svoju domaću naučnu terminologiju. Ta se stiče tek dugogodišnjim naučnim radom i brojnim publikacijama na domaćem jeziku. Baš zato, jer tek stvaramo svoju terminologiju, ne bismo smjeli izdavati takve monografije prije negoli ih pregleda koji filolog, kao što je na pr. pre-

gledana knjiga dra Glücka, koja je zato nesamo sa stručne strane, već i s jezične strane potpuno uspjela. U početku će taj posao biti djelomice i vrlo težak, no s vremenom ćemo samo na taj način moći stvoriti terminologiju, koja će odgovarati duhu hrvatskoga jezika, kao što je imaju drugi kulturni narodi i od slavenskih na pr. Česi. Baš »Medicinska biblioteka« bi nam mogla mnogo dobra donijeti i u tome smislu.

— *c*

O PJESMAMA FRANCETA VODNIKA

France Vodnik, poznat iz »Doma in sveta«, »Križa na Gori« i »Ljublj. zvona«, izdao je nedavno malu zbirku pjesama (od 22 pjesme). To je, može se reći, jedna antologija njegove poezije. Baveći se već podugo poezijom, on je auktor bezbroja stihova. Ipak, uza svu svoju ranu mladost, on je staloženo izabrao samo nekoliko najljepših. Pjesme su mu pisane pretežno slobodnim stihom. Provijava kroz njih religija jednog čovjeka, koji se bori da se uspne što više k idealu katoličke etike. Kako nije rigorozni mistik, u njegovoj poeziji nailazimo na erotske momente, dane u neobično finoj formi, koja pokazuje onaj idealizam duboko religioznog pjesnika. Pjesme su mu pune vrlo plastičnih i originalnih isporedaba, premda vrlo jednostavnih. Sve su to pjesme lične, autobiografske, netražene, nenamještene, a opet tako lijepe. One su pune grozničave borbe, patnja, ipak daleko su od bolećive sentimentalnosti. »Borivec z Bogom« od Franceta Vodnika bez sumnje je veliki dobitak za slovensku liriku.

J. Korner

NAPOMENA UZ STUDIJU G. LOZOVINE

Kako g. dr. V. Lozovina u svojoj studiji o Botićevoj »Bijednoj Mari« i njezinu talijanskom uzoru, koju smo priopćili u prošlom i u ovom broju »H. R.«, dolazi mjestimice do jednakih estetskih sudova kao i g. dr. A. Barac u svom eseju o Botiću, koji je izašao u br. 9. »H. R.« 1931., dužnost nam je izjaviti, da je g. dr. Lozovina poslao našem uredništvu svoju studiju prije nego što je bio štampan esej g. dra Barca. Prema tome nije g. dr. Lozovina mogao znati za esej g. dra Barca niti se njime poslužiti, nego je podudarnost u sudovima g. L. i g. B. nastala nezavisno kod jednoga i drugoga kao rezultat samostalnog studija.

U

UTEMELJENA 1874. GOD. UTEMELJENA 1874. GOD.

ZAKLADA TISKARE NARODNIH NOVINA U ZAGREBU

✦

VLASTITA PALAČA — FRANKOPANSKA ULICA BROJ 26
POŠTA 6 — PRETINAC BR. 20 — BR. ČEKOV. RAČUNA 36.193

TISKARA
CINKOGRAFIJA
LITOGRAFIJA
KNJIGOVEŽNICA

PREPORUČA SE SVIM PRIVATNIM I DRŽAVNIM UREDIMA, INDUSTRIJALNIM I GRAĐEVNIM PODUZEĆIMA — PRVORAZREDNA IZRADBA

GRADSKA ŠTEDIONICA

OPĆINE SLOB. I KR. GLAVNOG GRADA ZAGREBA.

Obavlja najkulantnije sve burzovne i ostale bankovne poslove. Iznajmljuje sigurnosne pretince (Safe-Depot).

Za sve obveze, a napose za uloške, jamči općina slob. i kr. glavnog grada Zagreba.